

State University of Applied Sciences in Nowy Sącz

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

Neophilologica Sandeciensia 13

edited by / pod redakcją
Katarzyna Jasiewicz
Monika Zięba-Plebankiewicz

Nowy Sącz 2019

Redaktor Naukowy
dr Katarzyna Jasiewicz
dr Monika Zięba-Plebankiewicz

Redaktor Wydania
dr Katarzyna Jasiewicz

Recenzja
dr hab. Roman Gawarkiewicz, prof. US
dr hab. Agata Hołobut
dr hab. Andrzej Pawelec, prof. UJ

Redaktor Techniczny
dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2019

ISBN 978-83-65575-55-5

Wydawca
Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel. 18 443 45 45, e-mail: briw@pwsz-ns.edu.pl

Adres Redakcji
Nowy Sącz 33-300, ul. Staszica 1
tel. +48 18 443 45 45, e-mail: tbolanowska@pwsz-ns.edu.pl

Druk
Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 143
tel. 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Wstęp	5
Katarzyna HAUZER Maccartyzm: fakty i mity. Definicyjne pogranicza zjawiska w polskim i amerykańskim dyskursie kulturowym	6
Marta KURZEJA Nauczanie języków obcych w obliczu dysleksji	15
Beata OLESIAK Dealing with developmental dyslexia as partial deficits among young learners.....	23
Michał PALMOWSKI „Jakie to szczęście, że krew jest czerwona!” – młody Tuwim czyta Whitmana.....	41
Anna SKAŁBA The representation of French initial vowels within the onset prominence framework	50
Grzegorz Adam ZIĘTALA Rosyjskie księżne, hrabiny, wicehrabiny, baronessy, szlachcianki – modelki, które zachwyciły Paryż lat 20., 30. i 40. XX wieku	61
Grzegorz Adam ZIĘTALA Modeling w ZSRR – od pogardy, biedy, przez inwigilacje w ojczyźnie do zachwyty na Zachodzie	91
Grzegorz Adam ZIĘTALA Bajka o rosyjskim Kopciuszku, czyli o dziewczynach z prowincji, które zachwyciły świat i zostały topmodelkami	110
Informacje o Autorach.....	145

Wstęp

Neophilologica Sandeciensia, wydawana od 2006 roku, jest czasopismem naukowym dotyczącym zagadnień z zakresu szeroko pojętej filologii. Jej założeniem jest prezentacja dorobku naukowo-dydaktycznego pracowników i absolwentów Instytutu Języków Obcych PWSZ w Nowym Sączu, a także dokonań badaczy związanych z innymi ośrodkami akademickimi. Czasopismo zawiera artykuły odnoszące się do rozmaitych dziedzin neofilologii, w ten sposób sygnalizując szeroki wachlarz zainteresowań jej autorów i jednocześnie kierując się ku jak najszerzej grupie odbiorców. Publikacja adresowana jest jednak nie tylko do specjalistów, ale również do studentów, w nadziei, że przyczyni się do poszerzenia ich horyzontów i rozwoju naukowego, stanowiąc inspirujący materiał do analizy.

Niniejszy tom zawiera artykuły dotyczące kultury i literatury amerykańskiej oraz polskiej, kultury rosyjskiej, metodyki nauczania języków obcych oraz językoznawstwa. Czytelnik znajdzie tu teksty poświęcone maccartyzmowi w historii i kulturze amerykańskiej, poezji Juliana Tuwima inspirowanej twórczością Walta Whitmana, wpływowi dysleksji na naukę języków obcych oraz metodom terapeutycznym w pracy z dyslektykami, samogłoskom w języku francuskim, a także biografiom słynnych rosyjskich modelek XX wieku oraz ich znaczeniu dla historii i kultury Rosji. Zapraszamy do lektury.

dr Katarzyna Jasiewicz
dr Monika Zięba-Plebankiewicz

Katarzyna HAUZER

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

MACCARTYZM: FAKTY I MITY. DEFINICYJNE POGRANICZA ZJAWISKA W POLSKIM I AMERYKAŃSKIM DYSKURSIE KULTUROWYM

Streszczenie

Pojęcie „maccartyzm”, które etymologicznie i ideologicznie związane jest z republikańskim senatorem Josephem R. McCarthym, cechuje wiele rozbieżności. Próby precyzyjnego opisanie tego zjawiska i tego, co go ukształtowało, przybrały na sile z końcem lat 90. ubiegłego stulecia i w pierwszych latach XXI wieku, kiedy to ujawniony materiał dowodowy dekrytażowego programu Venona, ukazujący większą niż wcześniej przypuszczano skalę komunistycznej infiltracji na terenie Stanów Zjednoczonych, rzucił nowe światło na dotychczasowe badania, inspirując wielu amerykańskich badaczy do redefinicji pojęć charakterystycznych dla okresu, w którym współistniejące zjawiska antykomunizmu i maccartyzmu stały się trwałym elementem politycznego i społecznego krajobrazu zimnowojennej rzeczywistości. W Polsce mit maccartysty jako podżegacza, instygatora i awanturnika przez długie lata nie podlegał weryfikacji. Maccartyzm, kojarzony jednoznacznie z procesem Rosenbergów i prześladowaniami niewinnych komunistycznych aktywistów, w polskiej świadomości zaistniał w postaci pejoratywnego określenia „polowanie na czarownice”, równoznacznego z bezpardonową nagonką na upatrzoną ofiarę – asocjacji nie tyle nietrafnej, ile dalece uproszczonej. Budząc wiele kontrowersji ideologicznych i znaczeniowych, maccartyzm zachowuje pewne cechy schematyczne, co przydaje siły argumentom, w myśl których ów fenomen, utożsamiany niesłusznie wyłącznie z senatorem McCarthym, nie objął bynajmniej marginaliów amerykańskiego życia, ale zaistniał jako jaskrawy, niezwykle wyrazisty komponent na tle antykomunistycznego krajobrazu politycznych i kulturowych transformacji. Różnorodność oraz rozbieżność definicyjna maccartyzmu przemawia za wielowymiarowością zjawiska.

Summary

The paper presents McCarthyism as a political and cultural phenomenon with no clearly defined boundaries. Etymologically and ideologically, the term is connected with the Republican senator Joseph R. McCarthy, but in its dictionary and cultural definitions it is deeply imprecise. The attempts to (re)define the ism have grown stronger since the release of the Venona transcripts in 1995, the decoded cable traffic between Russia's KGB and its American stations, which proved large scale Communist penetration in the United States. The release has inspired many American researchers to re-examine ideas which paved the way for American anticommunism and McCarthyism in the early stages of the Cold War. In Polish cultural discourse, McCarthyites have long existed as political instigators, recklessly smearing their opponents with false accusations. By definition, McCarthyism associates with the Rosenberg Trial and equates with the notorious witch hunts and redbaiting of the 1950s, depriving the whole concept of its cultural complexity. As this paper establishes, McCarthyism follows certain patterns but it also gives rise to ideological and conceptual controversy. Senator McCarthy did not emerge in a vacuum; he was the most recognizable name in a long line of red hunters who exploited the issue of Communism for political advantage. The brief McCarthy era has become a critical period that has profound relevance to modern-day politics, literature and culture, both in the United States and internationally. It encompasses many definitions and paradoxical traits and thus proves a truly multi-dimensional phenomenon.

Wspomnienie lat 50. XX wieku w Stanach Zjednoczonych przywodzi na myśl okres powojennej prosperity, ekonomicznego boomu „złotej dekady” (*The Golden Age*), jak również politycznej i kulturowej supremacji. Wizerunek ten stanowi jednak fragmentaryczny obraz ówczesnej rzeczywistości. Nastroje znużenia wojną, apatii i konformizmu dekady dobrego samopoczucia (*Era of Good Feeling*) z końcem lat 40., a w połowie lat 50. w szczególności, w przeważającej mierze ustąpiły miejsca wzmagającemu się wśród Amerykanów poczuciu zagrożenia i strachu w obliczu prawdopodobieństwa dominacji komunistycznego imperium radzieckiego. Do dekady lat 50., wpisanej w kontekst zimnej wojny, przylgnęły niepokojące, sugestywne nazwy: *The Age of Fear*, *The Era of Anxiety*, *The Nightmare Decade*, *The Red Scare Years*. Obiegowa terminologia, zaadaptowana przez dyskurs kulturoznawczy i historyczny, niesie ze sobą pewną umowność i – nie do końca precyzując ramy czasowe okresu „czerwonej nagonki” – definiuje nastroje, jakie ukształtowały się w Stanach Zjednoczonych, jak się przyjęło uważać, na przełomie lat 40. oraz 50. XX wieku i utrwały w świadomości społecznej w kolejnym dziesięcioleciu. Obawy przed komunistyczną infiltracją, która – zakrojona na szeroką skalę – mogła poważnie zagrozić suwerenności i bezpieczeństwu wewnętrznemu państwa, stworzyły podatny grunt dla reaktywacji praktykowanej na przełomie lat 20. ubiegłego wieku ideologii antykomunizmu i dla rozwoju maccartyzmu.

Niniejszy artykuł przedstawia definicyjne parametry fenomenu, który uważam za przynależny zarówno do rozważań historycznych, jak i kulturowych. Budząc wiele kontrowersji znaczeniowych, maccartyzm zachowuje pewne cechy schematyczne, co z kolei przydaje siły argumentom, w myśl których ów fenomen, utożsamiany niesłusznie wyłącznie z senatorem McCarthym, nie objął bynajmniej marginaliów amerykańskiego życia, ale zaistniał jako jaskrawy, niezwykle wyrazisty komponent na tle antykomunistycznego krajobrazu politycznych oraz kulturowych transformacji. W Polsce mit maccartysty jako podżegacza, instygatora, a także awanturnika przez długie lata nie podlegał weryfikacji. Maccartyzm, kojarzony jednoznacznie z procesem Rosenbergów i prześladowaniami niewinnych komunistycznych aktywistów, w polskiej świadomości zaistniał w postaci określenia „polowanie na czarownice”, równoznacznego z bezpardonową nagonką na upatrzoną ofiarę – asocjacji nie tyle nietrafnej, ile dalece uproszczonej.

Pojęcie „maccartyzm” wywołuje wiele kontrowersji, począwszy od terminu, który jest trudno definiowalny, przedziału czasowego, jaki w wielu opracowaniach naukowych i popularyzatorskich wytyczany jest z dużą dozą mniej lub bardziej uzasadnionej dowolności, faktycznego zasięgu działań maccartystów, zasadności zarzutów i metodologii oraz metaforycznych zastosowań we współczesnych zapożyczeniach. Próby opisu tego zjawiska i tego, co go ukształtowało, przybrały na sile z końcem lat 90. ubiegłego stulecia i w pierwszych dekadach XXI wieku, kiedy to ujawniony materiał dowodowy dekrytażowego programu Venona, ukazujący większą niż przypuszczano wcześniej skalę komunistycznej infiltracji na terenie Stanów Zjednoczonych, rzucił nowe światło na dotychczasowe badania, inspirując wielu historyków, politologów i kulturoznawców do redefinicji pojęć charakterystycznych dla okresu, w którym współistniejące zjawiska antykomunizmu oraz maccartyzmu stały się trwałym elementem politycznego i społecznego krajobrazu amerykańskiej rzeczywistości.

Pierwsze wzmianki na temat maccartyzmu, pojęcia, które etymologicznie i ideologicznie związane jest z republikańskim senatorem Josephem R. McCarthym, ukazały się w prasie początkiem lat 50. XX wieku. Powszechnie przyjmuje się, że pomysłodawcą tego terminu jest amerykański rysownik Herbert Block (Herblock), który w marcu 1953 roku na łamach „Washington Post” umieścił serię karykatur opatrzonej sformułowaniem „McCarthyism”, odnoszącym się do „nieodpowiedzialnego zachowania senatora McCarthy’ego: jego zwyczaju oczerniania

niewinnych ludzi, piętnując ich jako >>czerwonych<< dla własnych, politycznych celów” (Reeves, 1989, s. 2)¹. Precyzując pojęcie *per se*, polscy i amerykańscy badacze parający się zimnowojenną problematyką stosują różne formy, kategoryzując maccartyzm jako „doktrynę” (*bipartisan doctrine*; R. Rovere), „apolityczną *tendencję* wczesnych lat 50. zogniskowaną na strachu i nienawiści Amerykanów wobec komunizmu” (Lipset)², „kampanię polityczną” (Michalek i in., 1992, s. 195) lub – nadając mu, w przekonaniu o niedostatkach hasłowej definicji – formę opisową, będącą często nośnikiem skrajnie lewicowych lub prawicowych poglądów: „zjawisko antykomunistycznego delirium” (*anticommunist delirium*; Kovel, 1997, s. 121), „fala wielkiego strachu przed czerwonymi (*great red scare*; Fried, 1997, s. 8), „awanturniczy *sposób uprawiania polityki* przy wykorzystaniu zagrożenia ze strony jednego senatora” (Batóg, 2003, s. 239), „daleko poważniejsze zjawisko niż fakt przejściowej popularności jednego senatora” (Michalek, 2004, s. 289) czy – podobnie – „złożone zjawisko, które było czymś znacznie więcej niż tylko paniczną reakcją na zagrożenie ze strony sowieckiego wywiadu” (Schrecker, 1998, s. X). Krytykując umowność i arbitralność powszechnie stosowanego konstruktu językowego „polowanie na czarownice” (*witch hunt*), utożsamianego z maccartyzmem, J.E. Haynes i H. Klehr przybliżają biegunowość historycznych interpretacji oraz ideologiczny wydzźwięk zjawiska. W opublikowanej w 2006 roku pracy *Early Cold War Spies: The Espionage Trials that Shaped American Politics* piszą: „to, co wielu krytyków nazywało <<witch-hunt>>, inni określali jako dalece spóźnioną reakcję usprawniienia programu kontrwywiadowczego” (Haynes, Klehr, 2006, s. 138). Niejednorodność znaczeniową pojęcia „maccartyzm” przejrzyście ilustrują przykłady definicji zaczerpniętych ze współczesnych rodzimych i amerykańskich źródeł słownikowych oraz encyklopedycznych.

McCarthyism: a fanatical campaign against alleged Communists in the US senate and in public life, carried on by Senator McCarthy in the early 1950s mainly by means of unsubstantiated charges and damaging innuendo
(*The New Penguin English Dictionary*, 2000).

McCarthyism: 1. the practice of making accusations of disloyalty, esp. of pro-Communist activity, in many instances unsupported by proof or based on slight, doubtful, or irrelevant evidence; 2. unfairness in investigative technique; 3. persistent search for and exposure of disloyalty, esp. in government office
(*Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, 1989).

maccartyzm: skrajnie prawicowy, bazujący na faszyzujących elementach społecznych kierunek polityki wewnętrznej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Pn., realizowany zwłaszcza w latach 1948-1954 przez senatora McCarthy'ego
(*Słownik języka polskiego PWN*, 2002).

MACCARTYZM: kierunek w polityce wewn. USA w 1. poł. lat 50. XX w.; zainicjowany w atmosferze zimnej wojny przez senatora J.R. McCarthy'ego, miał na celu przeciwstawienie się infiltracji komunist. aparatu władzy i środowisk opiniotwórczych
(*Nowa encyklopedia powszechna PWN*, 2002).

¹ Wszelkie cytaty nieopatrzone adnotacją przekładu zamieszczam w tłumaczeniu własnym – K.H.

² Cytat w: *McCarthyism*, T. Reeves (red.), 1989, Malabar, FL: Robert E. Krieger Publishing Company, s. 7.

MACCARTYZM, McCarthyism: termin określający kampanię polit., podważającą lojalność pracowników urzędów federalnych

(Michałek i in., 1992).

Nagonka na ludzi liberalnej orientacji lub tylko niewygodnych, pozbawiona wszelkich realnych podstaw i mimo to zataczająca szeroki krąg, otrzymała miano „**maccarthyizmu**”

(Berezowski, 1998³).

Warto przypomnieć, że pojęcie „maccartyzm” zaznaczyło swoją obecność na gruncie polskim, pojawiając się w opracowaniach encyklopedycznych, począwszy od 1958 roku. Z oczywistych względów wydźwięk propagandowy dominował w publikacjach lat 50., 60. i 70. XX wieku. Poniżej zaprezentowane zostaną wybrane przykłady niuansów definicyjnych:

Maccarthyizm, określenie [...] używane dla różnego rodzaju prześladowań i praktyk dyskryminacyjnych, stosowanych w USA przeciwko postępowym intelektualistom, działaczom liberalnym oraz członkom i sympatykom Partii Komunistycznej. Określenie „maccarthyizm” pochodzi od nazwiska senatora amerykańskiego, McCarthy’ego, którego działalność przyczyniła się do zaostrzenia tych prześladowań [...]. Określenie „maccarthyizm” zyskało w potocznym zastosowaniu szersze znaczenie. Marksistowsy i radykalno-liberalni publicyści stosują je często do praktyk i metod wyrażających trwalszą tendencję polityczną, tendencję do faszyzacji życia politycznego – tj. do ograniczania i naruszania wolności obywatelskich, metod parlamentarnych, do wprowadzania rządów opartych o terror ideologiczny i policyjny. Uzasadnieniem takich metod jest teza o niebezpieczeństwie obalenia ustroju kapitalistycznego przez ruch komunistyczny

(*Encyklopedia współczesna*, 1958).

McCarthy Joseph [...], dyskryminacja stosowana w Stanach Zjedn. w czasie działalności McC. w stosunku do członków i sympatyków partii komunist. oraz reprezentantów postępu i liberalizmu, a także późniejsze usiłowania w tym kierunku ze strony ugrupowań skrajnie prawicowych – przyjęto nazywać maccartyzmem

(*Wielka encyklopedia powszechna PWN*, 1965).

Maccartyzm [...], powszechnie przyjęta nazwa na ultrareakcyjną inkwizycyjną politykę prześladowań za poglądy postępowe, stosowaną w USA 1950-55 przez Un-American Activities Investigation Committee [*sic!*], kierowaną przez przewodn. Komitetu demokr. [*sic!*] senatora J. Mc Carthy’ego (1909-1957)

(Osmańczyk, 1974).

³ Wszystkie definicje podaję zgodnie z pierwotną formą zapisu.

Różnorodność stosowanych definicji nie jest jedyną przeszkodą w kwestii precyzyjnego scharakteryzowania zjawiska. Wśród historyków trwa spór, a wielu badaczy – sytuując maccartyzm na mapie zimnowojennych wydarzeń – nakreśla co najmniej kilka propozycji ram czasowych. Za wyznacznik początku i końca maccartyzmu przyjmuje się, w zależności od historycznych interpretacji, okres największej popularności senatora McCarthy'ego (1950-1954), lata jego kadencji (1947-1957) lub – kierując się amplitudą napięć społecznych – czas nasilenia antykomunistycznych reakcji, począwszy od 1945 roku aż do 1960 roku. Wskaźnikiem w identyfikowaniu początków maccartyzmu mogą być także daty ukonstytuowania się najważniejszych amerykańskich programów, mających na celu ograniczenie lub zwalczanie działalności komunistycznej na terenie USA, realizowanych w ramach dochodzeń Komisji ds. Badania Działalności Antyamerykańskiej (House Un-American Activities Committee, 1947), ustawy McCarrana-Waltera (1950) oraz zapoczątkowanego w latach prezydentury Harry'ego Trumana Programu Badania Lojalności Pracowników Federalnych (*Federal Employees Loyalty Program*), znanego powszechnie pod nazwą *Loyalty Probes* (1947). Wielu historyków sięga również po przykłady precedensowych, najbardziej spektakularnych zdarzeń, które nadały bieg antykomunistycznej nagonce i uformowały ideologię maccartyzmu. Zidentyfikowanie źródła przecieku w redakcji lewicowego pisma „Amerasia”, na łamach którego opublikowano poufne dane, zaczerpnięte z tysiąca stron bezprawnie przechwyconej przez redakcję dokumentacji rządowej (*Amerasia Case*, 1945), proces Algera Hissa, wysokiej rangi urzędnika państwowego, oskarżonego o działalność szpiegowską na rzecz komunistów (1948), zdekonspirowanie i aresztowanie dr. Karla Fuchsa, Judith Coplon, Harry'ego D. White'a, Juliusa i Ethel Rosenbergów jako ogniów siatek szpiegowskich penetrujących amerykańskie struktury rządowe i przemysł atomowy (1949-1950), jak również demonstracyjna detonacja pierwszej bomby atomowej skonstruowanej w Związku Radzieckim (1949) – wszystkie te zdarzenia stały się kamieniami milowymi w historii amerykańskiego antykomunizmu, sygnalizując początki tzw. drugiej fali *Red Scare*. T. Reeves wyznacza podbudowę chronologiczną dla maccartyzmu, osadzając zjawisko w ciągłości historycznej w odniesieniu do owej reaktywowanej *Red Scare*: „Obecnie jest rzeczą oczywistą, że działania określane przez historyków mianem >>drugiej fali *Red Scare*<< rozpoczęły się przynajmniej półtora roku przed atakiem McCarthy'ego na Departament Stanu i nie osłabły przez mniej więcej trzy lata po potępieniu McCarthy'ego przez Senat” (1989, s. 2). Wiele uwagi istocie maccartyzmu poświęca także T. Morgan, który w imponująco szczegółowym studium *Reds: McCarthyism in Twentieth-Century America* (2003) umiejscawia efekty polityki senatora McCarthy'ego w jeszcze szerszym kontinuum amerykańskiego antykomunizmu. Podążając za głosem Morgana, Haynesa i Klehra, istotna grupa badaczy plasuje maccartyzm w kontekście przed- i powojennych przemian, jakim Ameryka uległa pod wpływem światowej ekspansji komunizmu⁴.

Szereg zdarzeń będących konsekwencją obranej przez McCarthy'ego strategii, mającej na celu wskazanie ognisk zapalnych komunistycznej propagandy w Stanach Zjednoczonych, warto wpisać w szerszy kontekst wydarzeń przyporządkowanych poszczególnym sferom amerykańskiej kultury, w których antykomunistyczna polityka oskarżeń odbiła się głośnym echem. Praktyki czarnych list w środowisku filmowym (*Hollywood blacklisting*), działalność szpiegowska w przemyśle atomowym (*atom spies*), zagrożenie bezpieczeństwa narodowego i komunistyczna infiltracja struktur wojskowych oraz kontrowersyjne incydenty palenia

⁴ Ciekawym opracowaniem poświęconym szerszym ramom czasowym i kulturowym aspektom maccartyzmu jest praca Richarda M. Frieda *Nightmare in Red. The McCarthy Era in Perspective*, 1991, New York-Oxford: Oxford University Press.

książek (*book burning*), a także zwolnień z pracy bibliotekarzy, pracowników rozgłośni radiowych, kadry akademickiej i homoseksualistów na zasadzie skojarzeń hasłowych przywodzą na myśl politykę senatora McCarthy'ego i jego popleczników. Wedle takiej logiki, znaczenie pojęcia „maccartyzm” dalece wykracza poza polityczną działalność republikańskiego senatora. Poddając w wątpliwość słuszność obiegowych opinii, należy przypomnieć, że McCarthy w istocie nigdy nie zasiadał w Komisji ds. Badania Działalności Antyamerykańskiej, która zasłynęła setkami przesłuchań osobistości przemysłu rozrywkowego, a także czołowych amerykańskich intelektualistów oraz wykładowców uniwersyteckich, przeprowadzając swoje posiedzenia w Waszyngtonie lub – za pośrednictwem podległego organu „baby HUAC” – w kalifornijskiej stolicy kina. Zainteresowanie Komisji politycznymi poglądami i przynależnością partyjną zawodowych grup filmowych ma swój początek w październiku 1947 roku, kiedy środowiskiem hollywoodzkim wstrząsnęły sensacyjne doniesienia o wyrokach sądowych dla tzw. „Dziesiątki z Hollywood” (*Hollywood Ten*), a więc na 3 lata przed pozwalającym zaistnieć McCarthy'emu na amerykańskiej scenie politycznej przemówieniem z Wheeling w Zachodniej Wirginii. Inwigilacja kadry techniczno-naukowej atomowego centrum badań w Los Alamos również nie była domeną senatora McCarthy'ego. Poszczególne ogniwa siatki szpiegowskiej, przekazującej Związkowi Radzieckiemu tajne wyniki badań realizowanych w ramach atomowego programu *Manhattan Project*, zostały zdekonspirowane w 1948 roku dzięki skoordynowanym działaniom operacyjnym brytyjskich, kanadyjskich i amerykańskich służb wywiadowczych. Komisji Kongresu w trakcie przesłuchań, umownie nazywanych hollywoodzkimi (*Hollywood hearings*), przewodniczył republikański senator J. Parnell Thomas. W procesie najsłynniejszej pary atomowych szpiegów – J. i E. Rosenbergów – zasłynął z kolei R. Cohn⁵.

Warto zauważyć istotną korelację pomiędzy poparciem dla McCarthy'ego a statusem społecznym oraz ekonomicznym. Badania statystyczne pozwalają stwierdzić, że największa grupa zwolenników antykomunistycznej działalności rekrutowała się spośród niższych warstw społecznych, zaś McCarthy uzyskał szerokie poparcie przede wszystkim ze strony katolików, mieszkańców Nowej Anglii, republikanów, pracowników fizycznych, farmerów, ludzi starszych i Amerykanów o irlandzkim rodowodzie. Wielu popleczników antykomunizmu identyfikowało się z senatorem z Wisconsin, irlandzkim katolikiem wychowanym w farmerskim prowincjonalnym, mieście, dając upust swojemu rozgoryczeniu w społeczeństwie zdominowanym przez politykę reprezentującą, jak sądzono, interesy elity anglosaskiej. L. Fiedler, znany historyk literatury i interpretator kultury amerykańskiej, przekonuje w przytaczanej przez J. Chałasińskiego wypowiedzi, że „w maccartyzmie znalazła wyraz tradycyjna niechęć i nieufność amerykańskiej >>bezpośredniej demokracji<< małych miasteczek i prowincji do władzy w Waszyngtonie, do władzy centralnej” (1973, s. 167). Antykomunistycznej działalności McCarthy'ego najbardziej sprzyjali drobni przedsiębiorcy i potentaci naftowi z Teksasu, a przedstawiciele wolnych zawodów, studenci i środowiska intelektualne, będące w powszechnym przekonaniu socjologów grupami najbardziej podatnymi na wpływy „czerwonej propagandy”, stali w zdecydowanej opozycji wobec agitacji na rzecz zwalczania komunizmu w zimnowojennej Ameryce. Ponadto stawiane początkowo McCarthy'emu zarzuty antysemityzmu i tendencji rasistowskich z czasem okazały się bezpodstawne. Antykomunizm propagowany przez senatora dalece odbiegał od antyamerykańskości pierwszej fali *Red Scare* przypadającej na okres 1918-1920, utożsamianej z praktykami o podłożu antysemickim. Obalając kolejny mit, należy zaznaczyć, że McCarthy'owska strategia uchwycenia komunistycznych wpływów w Stanach Zjednoczonych obejmowała swoim zasięgiem wiele

⁵ Inne czołowe postaci ówczesnej sceny politycznej, które – współuczestnicząc w polityce pomówień, insynuacji i napastliwości – współtworzyły wizerunek antykomunisty-agresora to Richard M. Nixon i J. Edgar Hoover.

grup środowiskowych, których sympatie pro- i antymaccartowskie nie poddają się próbom uproszczonych klasyfikacji przynależności partyjnej. Polityczna miara dla McCarthy'owskich racji podsuwająca rozwiązanie łatwego podziału na antagonistyczne obozy: republikanie – maccartyści oraz demokraci – anty-antykomuniści wydaje się niewystarczającym czynnikiem złożoności zjawiska, zwłaszcza w jego aspekcie społeczno-kulturowym.

Maccartyzm wkraść się niemal we wszystkie zakamarki amerykańskiej kultury. Z kulturowego kręgu poszkodowanych nie można wykluczyć pisarzy, aktorów, scenarzystów, dziennikarzy, kadry akademickiej, bibliotekarzy, pracowników administracji publicznej i struktur wojskowych, mniejszości seksualnych, szerokiego gremium ludzi nauki i sztuki. Spoglądając na maccartyzm z kilkudziesięcioletniej perspektywy, nie sposób nie dostrzec pewnych paradoksów, które przyczyniły się do wielowymiarowości zjawiska. Maccartyzm, nieustannie wzbudzając kontrowersje, stał się istotnym czynnikiem kreującym tożsamość epoki. Wybitny amerykański socjolog i kulturoznawca I.L. Horowitz, powołując się na obserwacje L. Straussa, według którego „konsekwencją represji kultury może być wyjątkowa kreatywność”, stawia nieco przewrotną tezę, twierdząc, że podłożem sukcesu McCarthy'ego stały się ataki wymierzone w amerykańskie ośrodki opiniotwórcze, które z kolei – opierając się owej „łagodnej formie represji” – zareagowały niezwykle twórczo i produktywnie na maccartowskie bodźce (1996, s. 106).

W okresie politycznego, antykomunistycznego zgiełku do głosu doszli wybitni dramaturdzy: A. Miller, T. Williams, E. O'Neill, W. Inge. Na amerykańskiej scenie literackiej zabłysnęły także talenty N. Mailera, J. Updike'a, S. Bellowa, R. Ellisona, S. Plath, W.A. Gaddisa, J. Hawkesa, J.S. Salingera, V. Nabokova, P. Rotha, W.E.B. Du Boisa. W latach 50., w nowej odsłonie ery jazzu (*The New Jazz Era*), swoje muzyczne kariery rozwijali Ch. Parker, Th. Monk, M. Davis, J. Coltrane, a także S. Barber, L. Bernstein czy W. Piston. Wielkie osobistości telewizyjne w postaci R. Sterlinga, S. Ceasara i E.R. Murrowa na trwale wpisały się w kontekst maccartowskiej rzeczywistości. Na dużym ekranie największe sukcesy odnosili reżyserzy E. Kazan, O. Preminger, J. Huston, F. Zinneman oraz debiutujący S. Lumet, a kulturowy ferment dekady na poetycki język beatnikowskiej filozofii przełożyli A. Ginsberg, G. Snyder, W. Burroughs, G. Corso i J. Kerouac. Swoją niebagatelną obecność w dziejach maccartowskiej Ameryki zaznaczyli także socjologowie i publicyści: W. Lippman, M. Lerner, E. Wilson, S.M. Lipset, I. Howe, I. Kristel, M. Lasky, P. Rahv, W. Philips, J. Jacobson, D. Riesman i wielu innych. Paradoksalnie, sława republikańskiego senatora z Wisconsin wyrosła na solidarnym oburzeniu środowisk akademickich, dziennikarskich i filmowych. Horowitz uważa, że maccartyzm jako quasi-populistyczna ideologia „odniósł swój największy sukces wskutek ataków na amerykańskie placówki kulturalne i związane z nimi osobistości, a zupełnie nie sprawdził się jako polityczne narzędzie w ręku amerykańskich przywódców” (1996, s. 106).

Zainteresowanie środowisk twórczych maccartyzmem stało się także przyczynkiem do utrwalenia pewnych schematów myślenia. Mitotwórcze implikacje pojawiają się w przesłaniu wybitnych dzieł literatury amerykańskiej: *The Public Burning* R. Coovera, prześmiewczej narracji upamiętniającej finał procesu Rosenbergów z 19 czerwca 1953 roku oraz *Czarownice z Salem* A. Millera, dramacie, w którym pobrzmiewa wyraźny sprzeciw wobec uciemiężania komunistów. Choć Millerowska koncepcja *witch hunt* – konstrukt językowy, który na dobre zadomowił się w dyskursie politycznym i kulturoznawczym – stała się metaforą wszelkich nadużyć politycznych dalece wykraczających poza granice purytańskiego miasteczka Salem i zimnowojennego Waszyngtonu, w większości opracowań badawczych wciąż funkcjonuje jako synonim maccartowskich praktyk. W licznych współczesnych źródłach zarówno polskich, jak i amerykańskich przypisane niechlubnym incydentom czasów maccartyzmu terminy:

„polowanie na czarownice” i „witchhunt”, stosowane są paralelnie z określnikami „polowanie na komunistów” oraz „redhunt”. W opracowaniu *Kinematograf kontrolowany*, poświęconym cenzorskim praktykom filmowym, socjolog-filmoznawca A. Misiak pisze o senatorze McCarthym, który „rozpętał w całym kraju polowanie na komunistów” (2006, s. 240). W *Leksykonie kultury amerykańskiej* M. Gołębiowski definiuje działalność polityka z Wisconsin jako tego, „[którego] nazwisko kojarzy się z polowaniami na czarownice, z czarnymi listami oraz posługiwaniem się insynuacją dla zniszczenia politycznego przeciwnika” (1996, s. 266). Z *dziejów amerykańskich partii politycznych* wymienia McCarthy’ego jako senatora, który „podjął się roli wielkiego inkwizytora i oskarżył Departament Stanu, że zatrudniono tam 205 komunistów” (Rusinowa, 1994, s. 215). Recenzenci polskiej premiery *Aniołów w Ameryce* T. Kushnera, głośnej sztuki, będącej zamierzoną próbą demaskacji paradoksów McCarthy’owskiej Ameryki, posiłkują się kontekstem maccartyzmu utożsamianego z wyrażeniami „tropienie komunistów” bądź „ściganie komunistów” (Pawłowski, 2007, s. 21). Reprezentująca nieliczny zespół komentatorów podążających za niedawną tendencją uniwersalizowania pojęcia „maccartyzm”, J. Derkaczew opiniuje inscenizację *Czarownic z Salem* z 2007 roku w reżyserii I. Cywińskiej tekstem o znamienym tytule „Maccartyzm w wersji nadwiślańskiej” (2007, s. 18), w którym amerykański fenomen zyskuje interkulturowy wymiar. Ukuty przez autorkę termin „maccartyzm à la IV RP” przydaje wieloaspektowości zjawisku i demitologizuje jego znaczenie jako „polowanie na komunistów” *sensu stricto*.

Różnorodność i rozbieżność definicyjna maccartyzmu przemawiają za wielowymiarowością zjawiska. W dwudziestowiecznych opracowaniach naukowych debata na temat maccartyzmu odbywała się na polu rozważań politycznych. Przeważające grono historyków i politologów koncentrowało swoją uwagę na wyznacznikach politycznych, nie poświęcając wiele miejsca dyskusji nad kulturową oprawą fenomenu, któremu wciąż trudno przypisać jednoznaczną definicję. McCarthy’owską demagogię przyjęło się rozumieć jako kampanię antykomunistyczną lub widowiskowy sposób uprawiania polityki oskarżeń i pomówień. Jednocześnie wiele opracowań przywołujących realia maccartyzmu przedstawia bardziej radykalne określenia równoznaczne: amerykański faszizm, narodowa inkwizycja, polowanie na komunistów, czerwona nagonka. W konkluzji wypada stwierdzić, że opowiedzenie jednej, obiektywnej prawdy o maccartyzmie nie jest możliwe, a badania osadzone w kontekstualnych ramach samej historiografii lub w arbitralnym zwierciadle dokonań literackich i filmowych uczyniłyby poznanie tego trudno definiowalnego fenomenu nie tyle obiektywnym, ile pobieżnym i niepełnym. Wymagającą uaktualnienia wiedzę rodzimego odbiorcy, wychowanego na zimnowojennej antyamerykańskiej retoryce, tendencyjnym dramacie L. Kruczkowskiego *Juliusz i Ethel* czy propagandowych poematach twórców zafascynowanych formułą realizmu socjalistycznego, ubogaci z pewnością szereg coraz częściej dostępnych na polskim rynku wydawniczym publikacji: biografii, dzienników i wspomnień byłych szpiegów, archiwistów, pracowników służb wojskowych i wywiadowczych, ekskomunistów oraz proskrybowanych, których próby zdefiniowania ducha lat 50. XX wieku prowadzą do dekonstrukcji maccartowskiego mitu, przecząc tezie o jednowymiarowości zjawiska.

Bibliografia

- Batóg, W. (2003). *Wywrotowcy? Komunistyczna Partia USA we wczesnym okresie zimnej wojny (1945-1954)*. Warszawa: Trio.
- Berezowski, M. (1998). *Ameryka: nowy leksykon*. Wrocław: atla2.
- Chałasiński, J. (1973). *Kultura amerykańska*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Derkaczew, J. (2007). Maccartyzm w wersji nadwiślańskiej. *Gazeta Wyborcza*, 3 grudnia 2007, 18.
- Encyklopedia współczesna*. (1958). Warszawa: PWN.
- Fried, A. (1997). *McCarthyism. The Great American Red Scare. A Documentary History*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- Fried, R.M. (1991). *Nightmare in Red. The McCarthy Era in Perspective*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- Gołębiowski, M. (1996). *Leksykon kultury amerykańskiej*. Warszawa: Twój Styl.
- Haynes, J.E., Klehr, H. (2006). *Early Cold War Spies: The Espionage Trials that Shaped American Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Horowitz, I.L. (1996). Culture, Politics, and McCarthyism. *The Independent Review*, 1(1), 101-110.
- Kovel, J. (1997). *Red Hunting in the Promised Land. Anticommunism and the Making of America*. London-Washington: Cassell.
- Michalek, K. (2004). *Amerykańskie stulecie. Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki 1900-2001*. Warszawa: Mada.
- Michalek, K. i in. (red.). (1992). *Encyklopedia historii Stanów Zjednoczonych*. Warszawa: Egross, Morex.
- Misiak, A. (2006). *Kinematograf kontrolowany. Cenzura filmowa w kraju socjalistycznym i demokratycznym (PRL i USA). Analiza socjologiczna*. Kraków: Universitas.
- Morgan, T. (2003). *Reds: McCarthyism in Twentieth-Century America*. New York: Random House.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN*. (2002). Warszawa: PWN.
- Orliński, W. (2007). Człowiek, który wyszedł z szafy. *Gazeta Wyborcza*, 19 lutego 2007, s. 21.
- Ośmańczyk, E.J. (1974). *Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ*. Warszawa: PWN.
- Pawłowski, R. (2007). Anioły nad Warszawą. *Gazeta Wyborcza*, 19 lutego 2007, s. 21.
- Reeves, T. (red.). (1989). *McCarthyism*. Malabar, FL: Robert E. Krieger Publishing Company.
- Rusinowa, I. (1994). *Z dziejów amerykańskich partii politycznych*. Warszawa: Egross.
- Schrecker, E. (1998). *Many Are the Crimes. McCarthyism in America*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Słownik języka polskiego PWN*. (2002). Warszawa: PWN.
- The New Penguin Dictionary*. (2000). London-New York: Penguin Books.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. (1989). New York: Portland House.
- Wielka encyklopedia powszechna PWN*. (1965). Warszawa: PWN.

Marta KURZEJA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

NAUCZANIE JĘZYKÓW OBCYCH W OBLICZU DYSLEKSJI

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie czytelnikowi zjawiska dysleksji i jej negatywnego wpływu na nauczanie języków obcych. Autorka nawiązuje również do historii dysleksji. Poza tym prezentuje definicje dysleksji, typy i jej możliwe przyczyny. Opisuje wybrane metody, wspierające uczniów z dysleksją w złożonym procesie nauczania języków obcych.

Summary

The aim of this article is to discuss the problem of teaching foreign languages to dyslexic students. The consideration refers to the history of dyslexia and dyslexia kinds, as well as its classification and etiology in the literature study. The article presents methods which contribute to maximizing the effectiveness of teaching.

Wprowadzenie

Dysleksja jest obecnie częstą przyczyną trudności uczniów w nauce. Mimo prowadzonych badań interdyscyplinarnych, mechanizmy powstawania takich trudności nie są jeszcze do końca znane. Badania neuropsychologiczne dowiodły, że przyczyn można doszukiwać się przede wszystkim w nieprawidłowym rozwoju i funkcjonowaniu lewej półkuli mózgowej, która odpowiedzialna jest za funkcje językowe. Termin „dysleksja” pochodzi z języka greckiego i składa się z przedrostka *dys-* oznaczającego brak czegoś, trudność, a słowo *lexios* oznacza słowo lub czytanie. W klasyfikacjach światowych jest jednym z podtypów trudności w uczeniu się. Badania nad dysleksją sięgają 2 poł. XIX wieku. Początkowo budziła ona zainteresowania przede wszystkim wśród lekarzy. W roku 1877 niemiecki lekarz i naukowiec, A. Kussmaul, zaobserwował u swoich dorosłych pacjentów zaburzenia czytania oraz pisanie i nazwał je *ślepotą czytania*. Podobne zaburzenia w Wielkiej Brytanii w roku 1885 szkocki okulista Hinshelwood określił jako *ślepotę słowną*. W roku 1887 niemiecki lekarz, R. Berlin, po raz pierwszy użył terminu „dysleksja”, określając w ten sposób zespół specyficznych *trudności w czytaniu i pisaniu*, występujących u dzieci oraz dorosłych. Bardzo podobne objawy, do tych, jakie opisał Hinshelwood, stwierdził u 14-letniego pacjenta w 1896 roku angielski okulista, W. Pringle Morgan, i nazwał je *ślepotą słowną*. Stworzył on pierwszy opis dysleksji, który ukazał się w czasopiśmie „British Medical Journal”.

W badaniach nad dysleksją można wyróżnić trzy okresy: pierwszy obejmuje lata 1896-1917, drugi od I do II wojny światowej i trzeci okres – od II wojny światowej. Początkowo pojęcie „dysleksja” koncentrowało się wyłącznie na trudnościach związanych z czytaniem i pisaniem, lecz obecnie wiadomo, że dysleksja obejmuje inne trudności, wśród których wymienić należy m.in.: problemy z koncentracją, zaburzenia pamięci, kłopoty z pamięciowym opanowaniem ciągów zautomatyzowanych.

Definicje dysleksji

Na przestrzeni lat zmieniało się rozumienie pojęcia „dysleksja”, o czym świadczą zarówno wybrane i zaprezentowane poniżej definicje, jak również złożoność tego terminu i brak jednomyślności w tej kwestii wśród naukowców. Przyjęta w 1968 roku przez Światową Federację Neurologów definicja obowiązywała do lat 90. XX wieku i głosiła, że „specyficzna rozwojowa dysleksja to zaburzenia manifestujące się trudnościami w nauce czytania, mimo stosowania obowiązujących metod nauczania, normalnej inteligencji i sprzyjających warunków społeczno-kulturowych. Jest spowodowana zaburzeniami podstawowych funkcji poznawczych, co często uwarunkowane jest konstytucjonalnie” (Bogdanowicz, 1994; s. 32; za: Cieszyńska, 2005, s. 10). W przytoczonej definicji rodzi się pytanie odnośnie do warunków koniecznych do stwierdzenia u badanego dysleksji. Jakie są to warunki? Poza tym nie wiadomo, co autor definicji rozumie pod sformułowaniem sprzyjających warunków społeczno-kulturowych. Trzeba pamiętać, że warunki dobre dla danej jednostki nie muszą być dobre dla innej. Oprócz warunków środowiskowych należy wziąć pod uwagę warunki somatyczne i fizyczne oraz czynniki osobowościowe, które wpływają na percepcję oddziaływań społeczno-kulturowych. Definicja H. Jaklewicz zajmuje się głównie opóźnieniami i dysharmoniami rozwojowymi, zakładając, że „dysleksja to specyficzne trudności w nabywaniu umiejętności czytania i pisania u dzieci z normalnym rozwojem inteligencji, u których prawidłowo funkcjonują narządy zmysłów wzroku i słuchu. Zaburzenia te są związane z nieprawidłowym bądź opóźnionym kształtowaniem się funkcji rozwojowych stanowiących fizjologiczne podłoże kształtowania się czytania i pisanie” (1982, s. 51). Najnowsza definicja dysleksji, opublikowana przez Towarzystwo Dysleksji im. Ortona w 1994 roku w Stanach Zjednoczonych, mówi, że:

Dysleksja jest jednym z wielu różnych rodzajów trudności w uczeniu się. Jest specyficznym zaburzeniem o podłożu językowym, uwarunkowanym konstytucjonalnie. Charakteryzuje się trudnościami w dekodowaniu pojedynczych słów, co najczęściej odzwierciedla niewystarczające zdolności przetwarzania fonologicznego. Trudności w dekodowaniu pojedynczych słów są zazwyczaj niewspółmierne do wieku życia oraz innych zdolności poznawczych i umiejętności szkolnych; trudności te nie są wynikiem ogólnego zaburzenia rozwoju ani zaburzeń sensorycznych. Dysleksja manifestuje się różnorodnymi trudnościami w odniesieniu do różnych form komunikacji językowej, często oprócz trudności w czytaniu, dodatkowo pojawiają się poważne trudności w opanowaniu czynności pisania i poprawnej pisowni (Bogdanowicz, 2000, s. 10; za: Cieszyńska, 2005, s. 11).

W przytoczonej definicji nieprecyzyjne jest określenie „podłoże językowe”, ponieważ nie można jednoznacznie stwierdzić, czy dotyczy ono aspektu organicznego, rozumianego jako struktury mózgowe odpowiedzialne za procesy językowe, czy też zaburzenia systemu. Wątpliwości nasuwają również określenia „zazwyczaj niewspółmierne do wieku życia” oraz „innych zdolności poznawczych i umiejętności szkolnych”. J. Cieszyńska jest autorką definicji, która wydaje się w sposób kompleksowy charakteryzować dysleksję odnosząc się do jej głównych aspektów. Jej definicja zakłada, że „są to trudności w linearnym opracowaniu informacji językowych, którym towarzyszą problemy w linearnym przetwarzaniu informacji symbolicznych, czasowych, motorycznych. Wysoki poziom funkcjonowania językowego ułatwia przezwycięzenie innych problemów w linearnych porządkach” (2010, s. 40). Definicja ta odwołuje się do wiedzy zarówno psychologicznej, jak i lingwistycznej.

Typy dysleksji

W literaturze spotyka się różnorodne określenia dysleksji. Autorem pojęcia „dysleksja rozwojowa”¹ jest amerykański neurolog i psychiatra, S.T. Orton. Uważany jest on również za twórcę prac nad programem oraz metodami terapii tego zaburzenia. W 1949 roku, po jego śmierci, została założona przez jego współpracowników pierwsza organizacja zajmująca się problemami dysleksji – The Orton Dyslexia Society, która w roku 1997 została przekształcona w Międzynarodowe Towarzystwo Dysleksji (The International Dyslexia Association). W Polsce za prekursora naukowych rozważań o dysleksji uważa się psychiatrę dziecięcego, A. Drath. W 1959 roku na łamach czasopisma „Szkoła specjalna” (nr 6) ukazał się jej artykuł pt. *Dysleksja*, którym zainteresowali się naukowcy oraz środowiska lekarskie, psychologowie, pedagodzy i logopedzi. Angażując się w badania nad dysleksją, zwrócili oni uwagę na interdyscyplinarność dysleksji. Oprócz terminu „dysleksja rozwojowa” w literaturze można spotkać określenia zaproponowane w latach 60. XX wieku przez M. Bogdanowicz. Jej podział uwzględniał dysleksję zajmującą się trudnościami w czytaniu, dysortografię koncentrującą się na nieprawidłowym zapisie ortograficznym oraz dysgrafię odnoszącą się do niskiego poziomu graficznego pisma. Inny podział dysleksji, rozumianej jako trudności w czytaniu oraz pisaniu, zaproponowali J.C. Marshall i F. Newcombe (za: Borkowska, Tarkowski, 1990, s. 40). Wyróżniali oni dysleksję wzrokową – odnoszącą się do zaburzeń analizy i syntezy wzrokowej, fonologiczną – dotyczącą trudności w kojarzeniu znaków graficznych z ich słuchowo postrzeganymi realizacjami, jak również semantyczną z cechami afatycznymi powiązanymi z obniżoną kompetencją językową. J. Cieszyńska (2005, s. 15) natomiast koncentruje się na dysleksji paradygmatycznej oraz syntagmatycznej. Dysleksja pierwszego typu oznacza trudności w dokonywaniu wyborów spośród danej liczby elementów językowych. Zdolność dokonywania wyboru elementów językowych warunkuje analiza i synteza wzrokowa oraz analiza i synteza słuchowa, umiejętność przeprowadzenia operacji myślowych, a także umiejętność symultanicznego przetwarzania informacji. Dysleksja syntagmatyczna oznacza trudności z linearnym uporządkowaniem elementów. Do zaburzeń typu paradygmatycznego J. Cieszyńska zalicza trudności w dokonywaniu analizy syntezy wzrokowej, przeprowadzaniu operacji myślowych i problemy z symultanicznym przetwarzaniem informacji. Na poziomie analizy językoznawczej procesu czytania i pisania odnosi się to do wszystkich substytucji literowych i wyrazowych.

Etiologia dysleksji

Dysleksja należy do zaburzeń o charakterze polietologicznym. Badania nad etiologią dysleksji koncentrują się m.in. na czynnościach bioelektrycznych mózgu, jego strukturze i gospodarce hormonalnej. W literaturze przedmiotu można znaleźć różne stanowiska badaczy dotyczące etiologii dysleksji². Na podstawie dotychczasowych badań najczęściej wyróżnia się sześć koncepcji (za: Cieszyńska, 2005, s. 12), które nie wykluczają się wzajemnie:

¹ To specyficzne trudności w uczeniu się, mogą dotyczyć m.in. czytania, pisania, liczenia. Według M. Bogdanowicz (1994, s. 32) to zaburzenia manifestujące się trudnościami w nauce czytania, mimo stosowania obowiązujących metod nauczania, normalnej inteligencji i sprzyjających warunków społeczno-kulturowych. Jest spowodowana zaburzeniami podstawowych funkcji poznawczych, co często uwarunkowane jest konstytucjonalnie.

² Zob.: „Specyficzne trudności w opanowaniu mowy pisanej: czytania i pisania”, M. Bogdanowicz, 1993, w: T. Gałkowski, Z. Tarkowski, T. Zalewski (red.), *Diagnoza i terapia zaburzeń mowy*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Skłodowskiej-Curie; *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*, M. Bogdanowicz, 1994, Lublin: Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea; „Zaburzenia mowy czytanej i pisanej u dzieci”, J. Jaklewicz, 1982, w: J. Szumska (red.), *Zaburzenia mowy u dzieci*, Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich; *Zaburzenia czytania i pisania u dzieci afatycznych, głuchych i dyslektycznych*, W. Zelech, 1997, Kraków: Wydawnictwo WSP.

- 1) koncepcja genetyczna, zajmująca się dziedzicznymi zaburzeniami funkcjonowania centralnego układu nerwowego;
- 2) koncepcja organiczna, odwołująca się do uszkodzenia struktur mózgu w okresie okołoporodowym;
- 3) koncepcja hormonalna, związana z nadprodukcją testosteronu;
- 4) koncepcja opóźnionego dojrzewania centralnego układu nerwowego, czyli zaburzenia funkcjonowania centralnego układu nerwowego powstałe we wczesnym okresie rozwoju;
- 5) koncepcja psychodysleksji, odnosząca się do zaburzeń emocjonalnych;
- 6) koncepcja zaburzeń metabolizmu kwasów tłuszczowych, traktująca o uszkodzeniach szlaków wielokomórkowych.

Koncepcja genetyczna – reprezentowana przez C. Thomasa – uważana jest za jedną z najstarszych. Jego badania, opublikowane w 1905 roku, wykazały, że w dwóch generacjach było sześć osób z podejrzeniem dysleksji. Inni badacze twierdzą, że przyczyny dysleksji związane są z zaburzeniem procesu lateralizacji³. S.T. Orton był jednym z pierwszych badaczy zajmujących się tą koncepcją.

Trudności w nauce języków obcych

W literaturze przedmiotu często wymienia się problemy uczniów z dysleksją w nauce języków obcych, które zazwyczaj odnoszą się do wszystkich podsystemów kodu językowego, tzn. podsystemu fonologicznego, składniowego i semantycznego. W opanowaniu języków obcych w podsystemie fonologicznym wśród najczęściej spotykanych trudności mogą pojawić się problemy w różnicowaniu podobnych dźwięków danego języka i w odróżnianiu kolejności następujących po sobie dźwięków. Podkreślić należy, że zaburzeniom w tym podsystemie towarzyszą zazwyczaj opóźnienia w obrębie układu słuchowego. Poważne zaburzenia percepcji słuchowej powodują, że pogłos poprzedniej głoski, sylaby, słowa w dużym stopniu utrudnia rozumienie następnych. Uczniowie z takim zaburzeniem percepcji słuchowej nie są w stanie odtworzyć poprawnie elementów prozodycznych mowy, wśród których wymienić należy akcent, rytm, intonację i iloczas. Świadomość fonologiczna rozumiana jest jako świadomy dostęp do fonemowego poziomu strumienia dźwięków mowy oraz pewne umiejętności poznawczego manipulowania reprezentacjami na tym poziomie. W podsystemie morfologicznym mogą pojawić się problemy z budową i fleksją wyrazów. W podsystemie składniowym uczniowie mogą mieć z kolei trudności związane z zastosowaniem reguł służących poprawnej budowie zdań. W podsystemie semantycznym zakłócenia są związane z nadawaniem, odbiorem oraz monitorowaniem znaczenia wypowiedzi. Wymienione trudności mogą ujawniać się jednocześnie we wszystkich możliwych sprawnościach językowych, a zatem: w słuchaniu, czytaniu (na głos i po cichu), pisaniu czy mówieniu. Pamiętać należy, że każda osoba dyslektyczna jest inna, dlatego do niej i jej trudności należy podchodzić indywidualnie. Trzeba podkreślić, że są języki, które stwarzają uczniom dyslektycznym mniej problemów podczas ich nauki, co wynika z odmiennego systemu fonologicznego, charakterystycznego dla określonych języków obcych. Znaczącą cechą języków obcych jest ich tzw. transparentność, czyli zależność pomiędzy fonemem a grafemem, oznaczająca, że jedna głoska może być zapisana za pomocą więcej niż jednej litery. Zależność tę przedstawia tabela 1.

³ Termin oznaczający stronność, czyli asymetrię czynnościową prawej i lewej strony ciała ludzkiego, wynikającą z różnic w budowie i funkcjonowaniu półkul mózgowych.

Tabela 1

Fonetyczność ortografii

Bardzo niska	Niska	Umiarkowana	Wysoka	Bardzo wysoka
angielski	francuski	holenderski	włoski	fiński
		niemiecki	hiszpański	serbski
		polski		chorwacki
				turecki

Źródło: na podstawie „Czy dysleksja istnieje; współczesne teorie dysleksji i ich implikacje diagnostyczne. Grammatologia. Rozwój czytania – terapia – przyszłość” (s. 95), M. Szczerbiński, 2009, w: K.M. Bogdanowicz, *Dysleksja a nauczanie języków obcych. Przewodnik dla nauczycieli i rodziców uczniów z dysleksją*, Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

W poszczególnych językach można zaobserwować następującą prawidłowość: im większa jest rozbieżność grafo-fonemowa w danym języku, tym większą trudność sprawia on osobom dyslektycznym. Do takich języków należy język angielski, który charakteryzuje się nieregularną i nietransparentną pisownią. W języku tym jest 26 liter, które służą do utworzenia symboli aż 44 głosek, np. głoskę „i” lub „a” można zapisać na wiele sposobów, np. ee (weekend wym. [wi:k'end]), ea (eat wym. [i:t]). Litera "i" może oznaczać głoskę "y", np. milk wym. [milk] lub dwudźwięk "aj" np. liam wym. [lajam]. Głoskę "a" można zapisać za pomocą u, np. cut wym. [kʌt], "o" np. son wym. [sʌn], "ou", np. young wym. [jʌŋ]. Uczący muszą zrozumieć, że jedna głoska może być zapisana za pomocą różnych liter lub różnej kombinacji liter. I to właśnie może sprawiać dyslektykom dużo problemów, dlatego trzeba o tym często przypominać. Język niemiecki w porównaniu do języka angielskiego jest bardziej transparentny i teoretycznie powinien być łatwiejszy do opanowania, jednak sprawia on wiele trudności, ponieważ należy do języków fleksyjnych, co oznacza, że większość części mowy odmienia się, np. czasowniki, rzeczowniki, przymiotniki, zaimki, rodzajniki. Czasowniki są jedyną klasą wyrazów, które przybierają formy w zależności od osoby, liczby, czasu, trybu i strony. Dla uczniów z dysleksją (w zależności od stopnia zaburzenia) jest to bardzo trudne, aby równocześnie koncentrować się na wszystkich elementach koniugacji.

Metody nauczania języków obcych osób z dysleksją

W celu osiągnięcia pożądaných efektów u uczniów z dysleksją, należy zwracać szczególną uwagę na stosowanie zróżnicowanych metod, technik, form pracy oraz pomocy dydaktycznych. Nauka, aby przynosiła oczekiwane rezultaty, powinna odbywać się wszystkimi kanałami sensorycznymi: wzrokowym, słuchowym, czuciowym, wzrokowym i zapachowym. Im więcej kanałów aktywowanych jest podczas kodowania informacji, tym większe szanse na jej szybsze zapamiętanie i odtworzenie. Naukowcy dowiedli, że każdy człowiek preferuje jeden kanał sensoryczny, którego używa podświadomie. Z. Brześkiewicz, T. Buzan, J. Smolińska oraz Ł. Szychowski podkreślają, że aktywowanie wszystkich zmysłów jednocześnie usprawnia myślenie, kodowanie i odtwarzanie. W swoich pracach podkreślają, że efektywne techniki służą aktywnemu przetwarzaniu informacji. Stosowanie wymienionych poniżej metod wymaga znajomości możliwości i potrzeb ucznia. Wśród wielu metod nauczania języków obcych dyslektycznych uczniów, ze względu na ich skuteczność, wyróżnić należy następujące metody: polisensoryczną, wizualizacji, słuchową, kinestetyczną, mnemotechniki oraz eklektyczną. Metoda polisensoryczna należy do najstarszych technik nauczania uczniów z różnymi deficytami i niepełnosprawnościami, a polega na stymulacji wielozmysłowej. Naukowcy podkreślają, że zastosowanie tej metody już na samym początku jest istotne, gdyż:

dziecko przyswaja najwięcej treści, ale też sam proces uczenia się staje się radosnym doznaniem i bezproblemowym sposobem poznania świata. Staje się przyjemnością samą w sobie, a nie przykrym obowiązkiem narzuconym przez dorosłych, zawartym w przepisach prawnych. Metoda ta ma być radosnym aktem poznawczym, rozwijającym dziecko i jego możliwości wyzwalające się w trakcie działań (Wiatrowska, 2011, s. 126).

Idea nauczania polisensorycznego, wykorzystująca kombinację wielu zmysłów, jest efektywna, ponieważ „wyzwała to kreatywność ucznia w sposobie dochodzenia do wiedzy poprzez poszukiwanie, odkrywanie, działanie i przyswajanie” (Ibidem, s. 126). Wyniki badań potwierdzają jej skuteczność w nauczaniu uczniów dyslektycznych nie tylko języków obcych, ale również języka ojczystego (Bogdanowicz, 1997; Crombie, McColl, 2000; Nicolson, Fawcett, Dean, 2001). Następną metodą znaną od dawna i usprawniającą zapamiętywanie informacji jest metoda wizualizacji, która wspomaga tworzenie systemu skojarzeń. Do lepszego zapamiętania informacji i tworzenia skojarzeń wykorzystuje ona obrazki. Zwłaszcza nowe słowa w językach obcych powinny być ułożone w grupy tematyczne i zilustrowane obrazkami, a także zapisane na kolorowo. Do innych ćwiczeń korzystnie wpływających na efekty w nauczaniu języków należą: pokazywanie sekwencji obrazków, szeregowanie obrazków, układanie obrazków w odpowiedniej kolejności. Na uwagę zasługują również ćwiczenia mające na celu: wskazywanie różnic (podobieństw pomiędzy obrazkami) i opisywanie obrazków, układanie pociętych obrazków w pary i dobieranie par obrazków, opowiadanie historyjki przedstawionej na obrazku, dyskusja w parach na temat obrazka. Metoda słuchowa bazuje na różnicowaniu i rozpoznawaniu dźwięków. Stosując ją, uczniowie mogą słuchać nagranych słownictwa, struktur gramatycznych, tekstów opowiadań, wierszyków, piosenek. Uczniowie z dysleksją powinni słyszeć tekst kilka razy. Po wysłuchanym fragmencie tekstu nauczyciel zatrzymuje nagrania i zadaje pytania do jego treści. Umożliwia to uczniom lepszą koncentrację na tekście i większą precyzję w udzielaniu odpowiedzi na pytania nauczyciela. Metoda słuchowa pozwala na łączenie różnych sprawności językowych: słuchania ze zrozumieniem, mówienia, czytania ze zrozumieniem i pisanie. Metoda kinestetyczna polega na stosowaniu ruchu oraz materiałów dotykowych w procesie uczenia języków obcych. Ma na celu zaktywizowanie całego ciała i pobudzenie ośrodków ruchowych. Stosując ją, uczniowie uczą się poprzez zabawę, działanie i przeżywanie. Wszystko to, czego uczeń dotknie, co odczuje lub przeżyje sprzyja szybszemu uczeniu się, trwalszemu zapamiętywaniu nowej partii materiału oraz utrwaleniu. A. Jurek twierdzi, że „wielu autorów zaleca dla uczniów dyslektycznych ćwiczenia z zakresu kinezylogii edukacyjnej, gdyż uważają, że pomagają one zwiększyć koncentrację i koordynację. Ćwiczenia takie – ich zdaniem – odblokowują połączenia między lewą i prawą półkulą mózgową i umożliwiają ich harmonijną współpracę” (2004, s. 28). Mnemotechniki należą do metod ułatwiających zapamiętywanie, przechowywanie i przypominanie sobie informacji. Skuteczność mnemotechnik u uczniów dyslektycznych polega głównie na aktywowaniu, zazwyczaj dobrze rozwiniętej, wyobraźni i wykorzystaniu jej do porządkowania oraz grupowania informacji. Ostatnią z prezentowanych metod jest metoda eklektyczna, której zaletą jest aktywowanie wszystkich zmysłów, jak również łączenie wiedzy wcześniej nabytej z nowymi treściami.

Podsumowując, należy podkreślić, że w planowaniu procesu dydaktycznego uczniów dyslektycznych kluczową rolę odgrywa podejście nauczyciela, który powinien dostrzegać potrzeby edukacyjne swoich uczniów. Trudności związane z dysleksją mogą być przyczyną zaburzeń motywacyjnych i emocjonalnych wśród uczniów. Z tego też względu tak ważne jest

na każdym etapie nauczania również wsparcie domu rodzinnego. W poszukiwaniu skutecznych rozwiązań metodycznych nauczyciel powinien doskonalić swój warsztat. Znajomość mechanizmów powodujących trudności w opanowaniu języków obcych będzie mieć swoje odzwierciedlenie w organizacji procesu dydaktycznego, przejawiającego się np. w adekwatnym dobieraniu metod nauczania. Aby metoda była w pełni skuteczna, nauczyciel powinien przygotować uczniów do pracy z tą metodą. Istotne jest również dostosowanie tempa pracy do możliwości uczniów. Działania edukacyjne, planowane i podejmowane przez nauczyciela, powinny wpływać na atrakcyjność lekcji, uwzględniać style uczenia się uczniów i ich możliwości, a także wzbudzać ich ciekawość oraz motywować do dalszej nauki.

Bibliografia

- Bogdanowicz, K.M. (2011). *Dysleksja a nauczanie języków obcych. Przewodnik dla nauczycieli i rodziców uczniów z dysleksją*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Bogdanowicz, M. (1990). *Integracja percepcyjno-motoryczna. Metody diagnozy i terapii*. Warszawa: CMP PW-Z.
- Bogdanowicz, M. (1993). Specyficzne trudności w opanowaniu mowy pisanej: czytania i pisanie. W: T. Gałkowski, Z. Tarkowski, T. Zalewski (red.), *Diagnoza i terapia zaburzeń mowy* (s. 100-110), Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Skłodowskiej-Curie.
- Bogdanowicz, M. (1994a). *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*. Lublin: Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea.
- Bogdanowicz, M. (1994b). *O dysleksji*. Lublin: Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea.
- Bogdanowicz, M. (1997,2000). *Integracja percepcyjno-motoryczna. Teoria – diagnoza – terapia*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji.
- Bogdanowicz, M., Smoleń, M. (2004). *Dysleksja w kontekście nauczania języków obcych*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Borkowska, A., Tarkowski, Z. (1990). Kompetencja językowa komunikacyjna dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu. *Logopedia*, 17, 35-42.
- Brześkiewicz, Z. (2005). *Superpamięć*. Białystok: Studio Artropsychologii.
- Buzan, T. (1999). *Pamięć na zawołanie*. Łódź: Wydawnictwo Ravi.
- Cieszyńska, J. (2005). *Nauka czytania krok po kroku. Jak przeciwdziałać dysleksji*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Cieszyńska-Rożek, J. (2010). Zaburzenia linearnego porządkowania, czyli dysleksja. W: J. Cieszyńska, Z. Orłowska-Popek, M. Korendo (red.), *Nowe podejście w diagnozie i terapii logopedycznej – metoda krakowska* (s.40). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Cieszyńska-Rożek, J. (2013). *Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci. Z perspektywy fenomenologii neurobiologii i językoznawstwa*. Kraków: Wydawnictwo Metody Krakowskiej.
- Jaklewicz, J. (1982). Zaburzenia mowy czytanej i pisanej u dzieci. W: J. Szumska (red.), *Zaburzenia mowy u dzieci* (s. 51). Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Jurek, A. (2004). Trudności w nauce języków obcych uczniów z dysleksją rozwojową. W: M. Bogdanowicz, M. Smoleń (red.), *Dysleksja w kontekście nauczania języków obcych* (s. 98-120). Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Marshall, J., Newcombe, F. (1966). Syntactic and semantic errors in paralexia. *Neuropsychologia*, 4, 169-176.
- Maruszewski, M. (1970). *Mowa i mózg. Zagadnienia neuropsychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nicolson, R.I., Fawcett, A.J., Dean, P. (2001). Developmental dyslexia: the cerebellar deficit hypothesis. *Trends in Neurological Sciences*, 24, 508-511.

- Smolińska, J., Szychowski, Ł. (2011). *Techniki efektywnego uczenia się*. Kraków: Elitmat.
- Szczerbiński, M. (2009). Czy dysleksja istnieje; współczesne teorie dysleksji i ich implikacje diagnostyczne. Grammatologia. Rozwój czytania – terapia – przyszłość. W: K.M. Bogdanowicz, *Dysleksja a nauczanie języków obcych. Przewodnik dla nauczycieli i rodziców uczniów z dysleksją*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Wiatrowska, L. (2011). Polisensoryczne metody w nauczaniu czytania i pisanie. W: A. Rudzińska-Rogoża (red.), *Wspomaganie rozwoju dziecka z ryzyka dysleksji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Zelech, W. (1997). *Zaburzenia czytania i pisanie u dzieci afatycznych, głuchych i dyslektycznych*. Kraków: Wydawnictwo WSP.

Beata OLESIAK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

DEALING WITH DEVELOPMENTAL DYSLEXIA AS PARTIAL DEFICITS AMONG YOUNG LEARNERS

Summary

Developmental dyslexia affects between 5% and 17% of the population, representing a large number of children. The problem might concern about 200 thousand pupils of primary schools with mild dyslexia and between 40-80 thousand pupils with deep dyslexia. The purpose of this study is to present systemic solutions used in Poland to support pupils to the developmental age of children between 7 and 9 years of age. The outlines of project proposals, on the basis of chosen therapeutic methods, were presented and empirically verified in a classroom environment. Results were discussed in terms of dealing with difficulties in teaching English. It is hoped that the work will help English teachers get acquainted with various viewpoints on the topic. Both exercises and illustrations have been created by the author herself.

Streszczenie

Publikacja koncentruje się na aspekcie metodycznym w nauczaniu języka angielskiego z punktu widzenia nauczyciela, który musi zmierzyć się z dysleksją ucznia przez wszystkie stopnie jego kształcenia. Zrozumienie z czym boryka się uczeń dyslektyczny jest kluczowe dla osoby, która projektuje dla niego ćwiczenia. Zastosowane tutaj metody terapeutyczne, wykorzystywane w pracy z dyslektykami przez psychologów i pedagogów, cechuje wyjątkowość i różnorodność pod względem stosowanych terapii. Wszystkie ćwiczenia skonstruowano według potrzeb edukacyjnych dla danego wieku, z zamysłem integracji zmysłów zaangażowanych przy wykonaniu ćwiczeń w grupach mieszanych.

Signatories to the Salamanca Statement agreed that:

- *every child has unique characteristics, interests, abilities and learning needs*
- *education systems should be designed and educational programmes implemented to take into account the wide diversity of these characteristics and needs*¹

Methods used – requirements to help with dyslexia

Particular difficulties which a dyslexic person experiences throughout their learning process during lessons of a foreign language arise not only from the disorder itself but also from its type and intensity. Each dyslexic is different; therefore, designing language activities and exercises requires – on the one hand – individualization and autonomization of the teaching process, while on the other hand, these two forms of foreign language learning should not deprive a student of the opportunity to learn in mixed classes (Reid, 2005, pp. 56-61). Adaptation methods and techniques, which introduce the student into the regime of school classes individually and / or in a group, come to teachers' and students' aid. Methods implemented in teaching dyslexic students include the multisensory method, the visualization method, the auditory method and the kinaesthetic method.

¹ The World Conference on Special Needs Education (Salamanca, Spain, June 1994 with representatives of 92 governments and 25 international organisations).

The multisensory method makes use of and stimulates all the senses (hearing, sight, smell, taste, touch and movement), through which stimuli are received by our brain. The success of the method depends on the dominating sense. The creativity of the person who introduces the exercises influences the creativity of the student (Wiatrowska, 2011, p. 123,126). The multisensory method is a comprehensive method, which improves perception, as well as auditory, visual and kinaesthetic coordination (Bogdanowicz, 2004, p. 203, 204).

The visualization method is used for the reception of a spoken or written text together with a visual aid. Verbal content (speech) connected with an image causes quicker remembering, which occurs via a system of associations. Teaching aids such as flashcards, photos, presentations on interactive boards – they all help create associations in our brain.

The auditory method fosters foreign language learning, especially when there are problems with auditory analysis and synthesis. When a dyslexic does not differentiate between sounds, does not remember words, which makes it more difficult for them to memorize vocabulary, exercises from this scope include a presentation of a short text and analyzing the text with the use of descriptive and guiding questions – the text is varied when it comes to stress, intonation of the voice – as well as the text identification.

The kinaesthetic method involves activation of the whole body – the so called big motor skills. Activation occurs through action, play, which facilitates the coordination between the left and right hemisphere (Jurek, 2004, p. 28). In this method, practical activities such as drawing, modelling, putting elements together and role play are used. Thanks to the kinaesthetic method, social skills are developed.

In the literature of the subject concerning dyslexic disorders there are theories about overcoming difficulties in the process of learning. Various comprehensive therapies developed on the basis of these theories differ in methods used.

Orton S.T. – Gillingham A. Method

Multisensory teaching (the Orton-Gillingham method) consists in using preferred ways of perceiving and processing information, regardless of the type of intelligence and disposition.

This approach is frequently seen as a one-on-one teacher-student interaction and it is often used in small groups. The method has been successfully used with students who have learning deficiencies, as it always takes the individual needs of a student into account. Dyslexic students have to acquire the same language skill as non-dyslexic ones. However, due to their deficiency, tasks such as reading, spelling and writing – which are easy for others – pose much more difficulty to them and certain elements must be taught directly and systematically to them.

The Outline of project proposal 1

Name of the game: CALLIGRAPHY ROCKS

Aims of the game: practising small motor skills, teaching visual-kinaesthetic coordination, practising letter-like symbols, individual work in a group.

Teaching method: Orton – Gillingham

Teaching aids: squared and lined paper, pens, markers,

Game plan:

Beginning: introducing the aim and the rules of the game. Familiarizing students with various methods and forms of writing from the past.

Main part:

The first part of the exercise – the warm-up – consists of three distal exercises: starting from the fingers and moving to the upper arm.

Precision is the most important thing in exercise 1, therefore the student should be allowed to take his / her time to complete the task and /she should monitor whether the students hold the pen correctly. The time allocated to this exercise is 10 minutes.

The students should be able to complete exercise 2 in 5 minutes.

Exercise 3 teaches combining several elements to make a whole. The time allocated to this exercise is 5 to 10 minutes. During this task, the teacher paid special attention to the precision of copying the pattern – the non-dyslexics and the continuity of the handwriting – the dyslexics.

The exercises above are complementary and should be done in the order described, one after another.

The time planned for each exercise can be modified depending on students' needs. The teacher may decide to give longer / shorter time for each exercise and to use the remaining time in the next part. The time should be adjusted to the slower student.

Dyslexics have temporal processing difficulties. The teacher has to watch over dyslexics' pace of work and he can prepare an exercise with fewer tasks. He/she can also prepare extra tasks for students who have finished earlier than others. Each next task is introduced after all the students have completed the previous one.

Figure 1. 1. Exercise for fingers: figure1 source: internet; 2. Exercise for the arm and upper arm: figure 2; 3. Chain exercise: figure 3.

The second part of the task includes exercises carried out to improve visual-spatial coordination: it entails copying small and big letters, in different fonts, on special – squared and lined – paper, as well as practice in drawing a treble clef on note paper. The teacher plays J.S. Bach music during this part of the exercise.

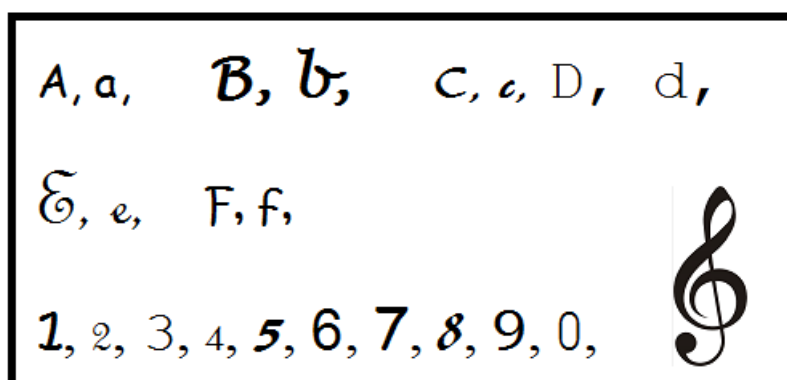

Figure 2. Examples of calligraphed signs.

The third part of the task is devoted to students' own creativity and it is a listen-and-fill-in-the-gaps exercise: the students have to fill in letters, choosing the correct one from other similar ones. The teacher gives the students handouts with words, in which the first letter is missing. At the top of the page, the students have the letters to choose from.

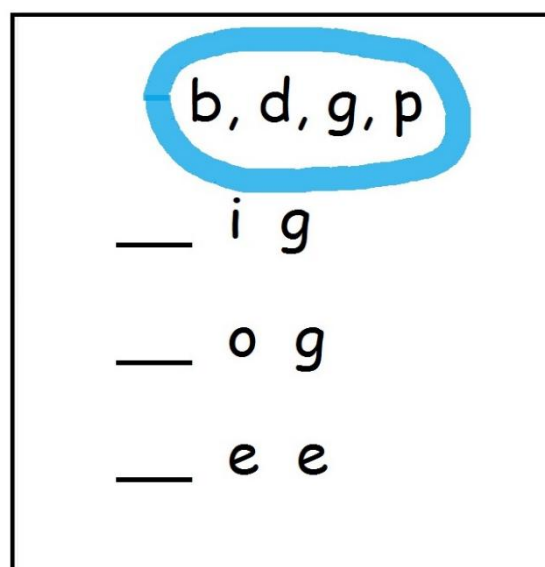

Figure 3. Handout of listen-and-fill-in-the-gaps exercise.

_ i g – the teacher dictates: “p” for “pink”, “p” for “pig”; the correct answer is – pig; note: a dyslexic mixes ‘p, b, d’ – consequently they mix: ‘big, dig, gig’.
 _ o g – the teacher dictates: “d” for “dog”, “d” for “dark dog”; the correct answer is – dog – note: a dyslexic makes mirror reflexions of words: ‘krab, park, god’
 _ e e – the teacher dictates: “b” for “bzzz”, “b” for “bee”; the correct answer is – bee; note: possible mistakes a dyslexic might make – spelling ‘psss’ instead of ‘bzzz’ because they mix ‘s’ with ‘z, they replace initial letters – ‘b’ with ‘t’ – ‘tee’, ‘b’ with ‘f’ – ‘fee’, ‘b’ with ‘p’ – ‘pee’.

Final part of the game:

Listening to Bach, no manual exercises. The teacher encourages the students to relax and close their eyes.

Comments and Conclusions:

The first part of this exercise familiarizes students with the ways to relax their palm and dominant hand (the hand they use to write). Next, visual-spatial coordination is practised through exact copying of symbols: letters, digits, notes. Students get to know various types of fonts, which is useful when reading handwriting and using printed texts, including the resources on the Internet. Bach's music is relaxing and it helps get rid of tension. Music therapy is recommended when working with dyslexics. The last part of the exercise makes use of the creative potential of each student. Bach's music and the relaxing exercise in the last part of the task is supposed to create an association in students' minds that writing is fun and pleasure.

Davis R.D. Method

According to R.D. Davis, the lack of an ability to learn in a dyslexic student arises from his way of thinking in pictures, which process occurs much more quickly than in average students and is usually subliminal. It means that a dyslexic has to 'see' a word in order to understand it. He can describe with words only the ideas which he can picture, illustrate. Because a dyslexic perceives with their all senses, the pictures change like in a kaleidoscope when the meaning of each new word is added, but he does not connect them as a whole, using the meaning and the sound of a symbol, as it occurs with a non-dyslexic. Distortions of perception include not only the sense of sight and hearing but also the balance and the sense of time.

The sequencing pattern of the symptoms of dyslexia by Davis:

Incomprehensible stimulus – chaos – disorientation – making mistakes – negative emotional states – frustration – attempt to deal with problem – compulsive behaviours – hindering the process of learning

The Davis method gives dyslexics students a non-conventional suit of procedures, which include perceptual ability assessment, restoring orientation, symbol mastery and fine-tuning, with the use of the sense of balance.

To restore orientation, we use 'the mind's eye' – an inner, stable vantage point with which we receive stimuli. Dyslexics unfortunately move their 'mind's eye' and thus they change the perspective from which they observe the world. For them, letter 'd' can be seen as 'p' or 'b', because the perspective, from which a dyslexic sees it, is decisive here.

Davis understands symbol mastery as learning its meaning through linking it with reading.

Fine-tuning is achieved by a series of exercises to improve the sense of balance, which helps a dyslexic find their optimum 'orientation point'. Fine-tuning facilitates the process of student adjustment.

The Outline of project proposal 2

Name of the game: **SCOTLAND YARD IN THE ZOO**

Aims of the game – developing auditory language cognitive functions through expanding vocabulary on the basic level (zoo animals, domestic animals), developing the efficiency of reading comprehension from left to right, through syllabication of words. Using various stimuli to activate different senses and their coordination, especially the visual-kinaesthetic one. Acquiring social skills. Practising big motor skills. Practising the right conduct in the zoo – the DOs and DONTs – practising some correct social behaviours.

Teaching methods – R.D. Davis Method, M. Bogdanowicz Method

Teaching aids: pictures of animals, pictures of letters, cord, clips

Description of the game:

1. The game takes place in the park. The teacher hangs the cords between trees and clips the pictures of the animals on the lines, trying to hide them behind the trees. He/she scatters the letters in different fonts on the ground.

2. Each student finds one animal. Then they have to do the task which consists of five steps, as follows:

a) recognise an animal and choose the right letters from the letters scattered on the grass,

b) clip the letters on the cord in the proper order (from left to right), to form the name of the animal, as indicated by an arrow,

c) divide the name of the animal into all the possible syllables, following the teacher's dictation,

d) read the name of the animal with the correct pronunciation,

e) assign yourself points for each task.

3. The next part of the game is introducing domestic animals. The teacher hangs pictures of them on the cord and allocates one animal to each student. The procedure of naming, choosing letters, spelling and syllabication is repeated.

For each task there is a time limit.

The whole cycle of finding the animal, choosing the letters, clipping the letters to the cord in the right direction, spelling and dividing the words into syllables should take more or less four minutes. Each student has to repeat the procedure for each animal. There are six wild animals and four domestic ones, which gives us forty minutes for all the animals, plus five minutes to sum up the game – forty-five minutes altogether.

Each task is scored according to the following scale: the students get one point for recognizing the name of the animal correctly, for putting the letters into a word, for reading the word correctly and quickly, for spelling the word and for breaking the word into syllables. Each task is scored irrespective of the others and points do not sum up. They should focus on getting the maximum every time.

The teacher walks around the participants, monitoring the game. He/she does not assist students, he/she only informs about the time limit and notes down students' points as well as mistakes, to discuss them later.

Game plan:

Beginning:

The teacher introduces the participants of the game into the atmosphere of the game, he explains the rules. He/she builds suspense, arouses interest, motivates. He/she treats the game realistically. Trying to avoid abstract statements, he creates the situational context. To do so, he uses role play or psychodrama. The conversation goes as follows:

"Some animals have run away from the zoo and we have to find them. Can we catch them with bare hands? What may happen?"

"A wild animal can bite."

"How can we find the lost animals? We can give them something to eat."

"You can't feed animals in the zoo."

"So how can we find them?"

"We can call them!"

"And how do we put them back to the cages?"

“Using letters!”

In the conversation, some questions were asked in Polish, some in English.

Main part:

Part One: The teacher says in Polish, “Animals have run away from the zoo. The cages are empty – there are only pictures of the animals and some letters. Municipal services and the inhabitants have rounded and caught the animals, but are they our runaways?”

The students walk around and pick an animal. The teacher explains that if they want to put the animal back into the cage, they have to follow the right direction, which is indicated by the arrow. Otherwise they won’t find the cage. Then students get down to completing the task, following the five steps. The photos below illustrate the various steps of the game.

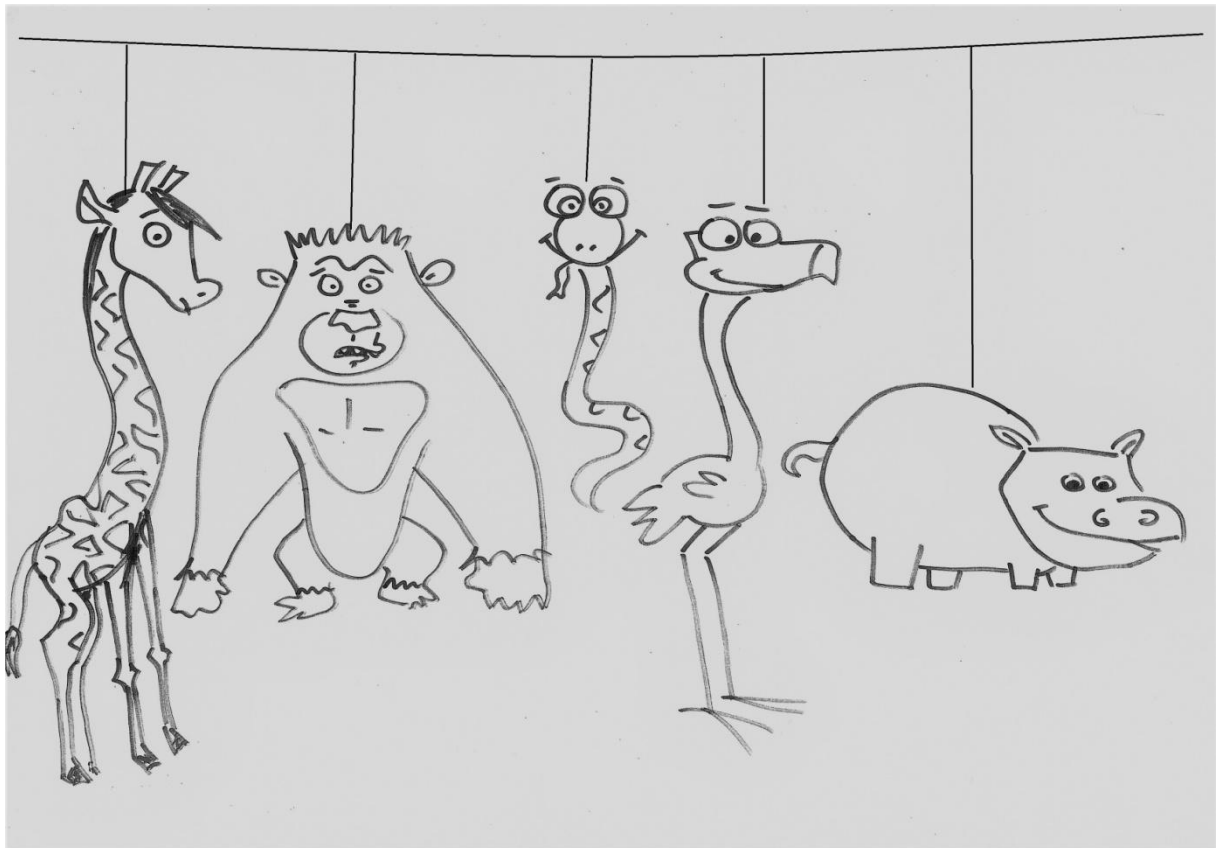

Figure 4. ZOO Animals. These are all the animals which have run away from the zoo. The students have to find them.

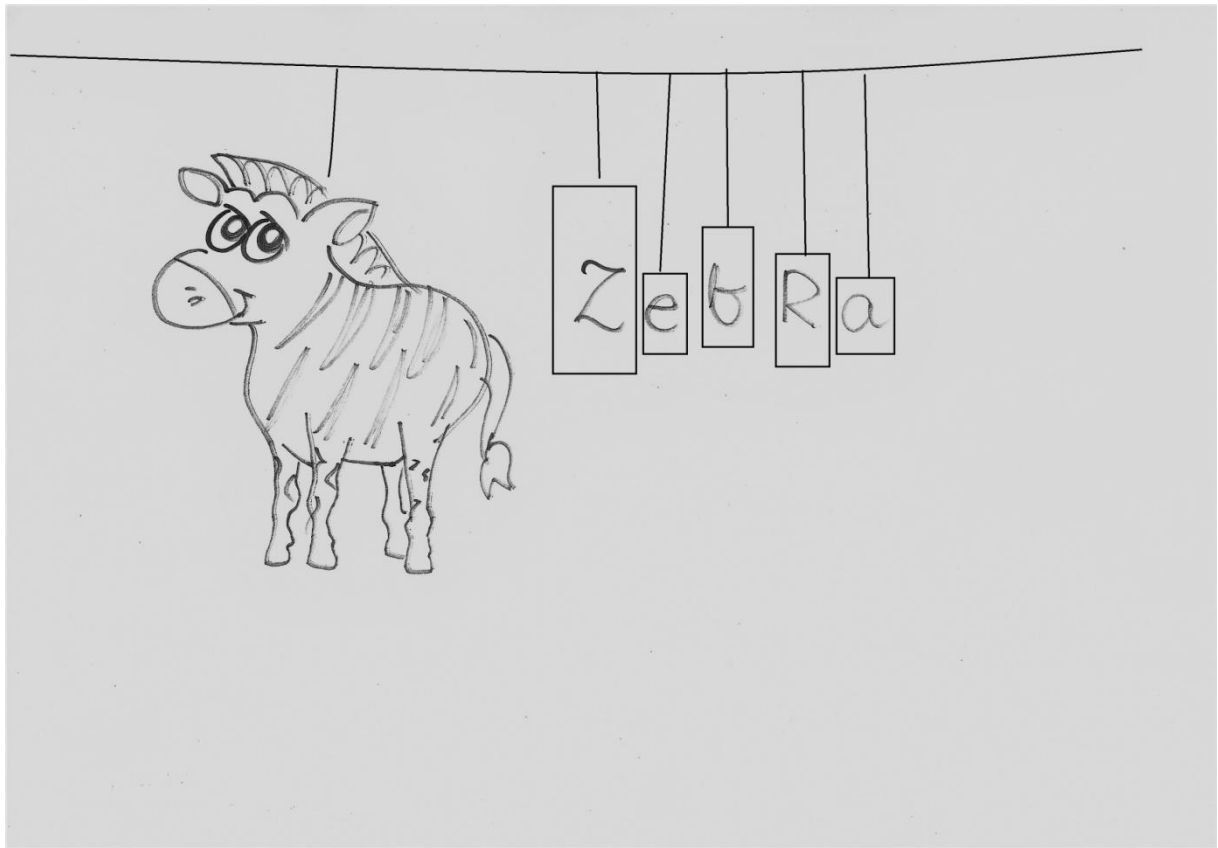

Figure 5. One animal correctly named.

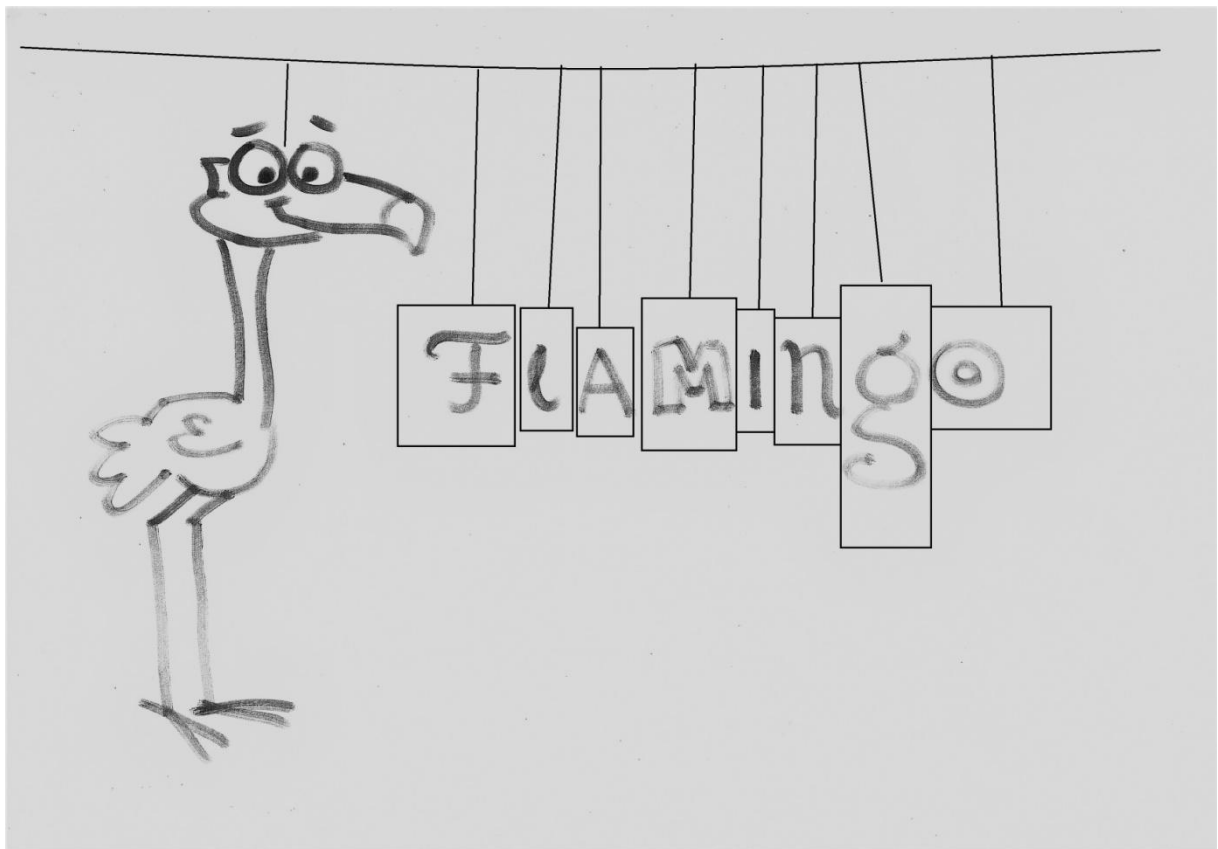

Figure 6. Task completed correctly, with the use of different font type.

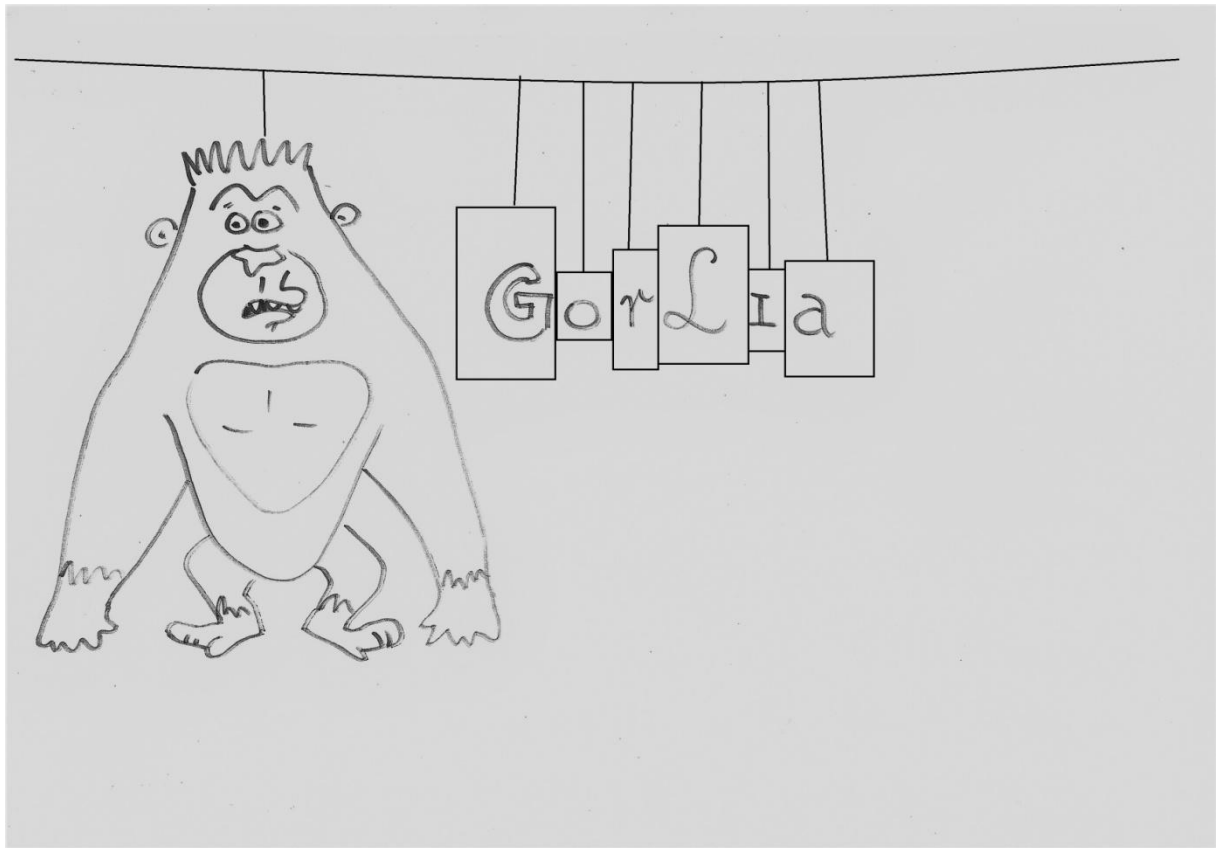

Figure 7. A mistake – reversed letters in the word ‘gorilla’ – ‘GORLIA’ and missing letter ‘L’.

Figure 8. Phonemic mistake – phonetic spelling of the name of the animal, mixing, reversing of letters.

Figure 9. A mistake – duplication of letter 's'.

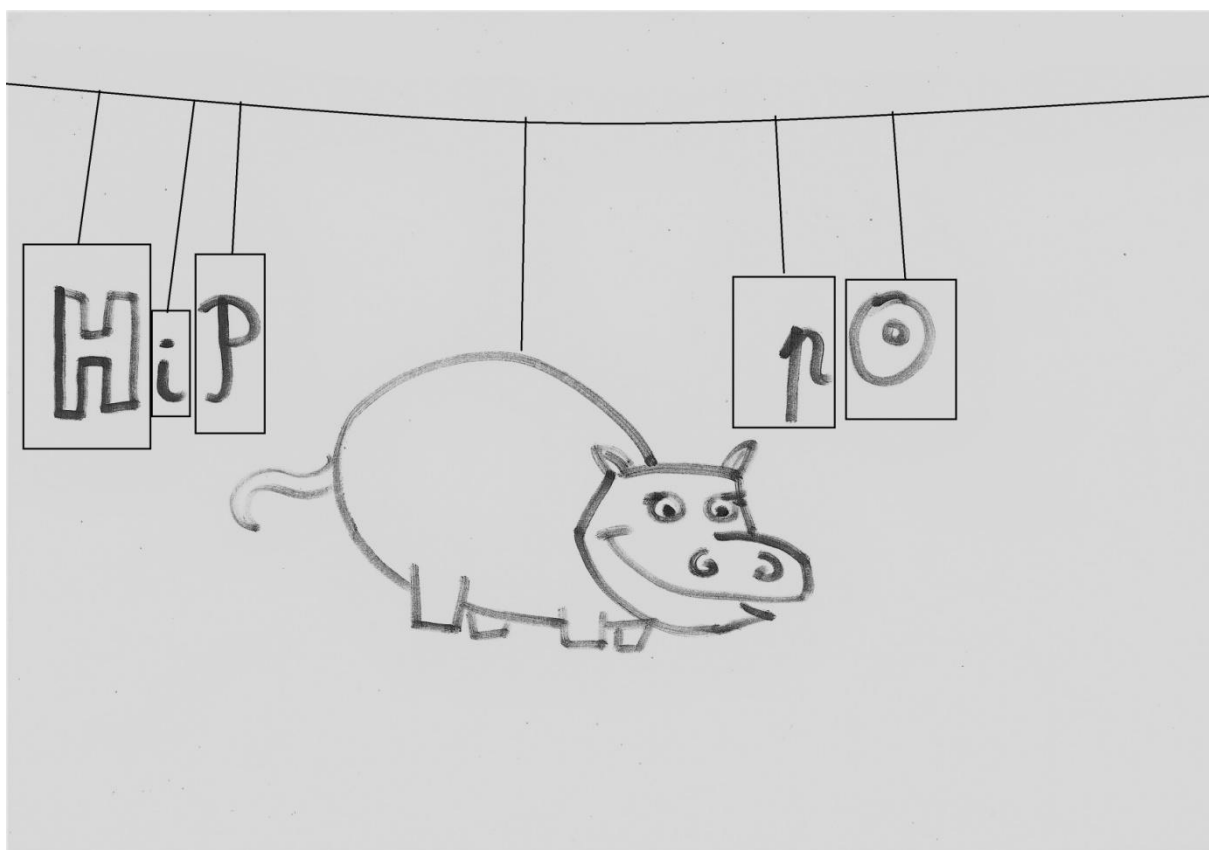

Figure 10. An example of dividing the word 'HIPPO' into syllables.

Part Two: The teacher introduces animals which can be found in and around the house. He asks questions, both in English and Polish, introducing the plot:

“Why do animals run away from the zoo?”

“They don’t like being in the zoo.”

“Why don’t they like it?”

“Because they’re locked up in cages.”

“Do animals live only in the zoo?”

“No, they live in a forest (a bee) or in a house (a dog).”

“Do animals like living in confined spaces?”

“No, they feel best in the wild.”

“Some of them are domestic, some of them are breeding animals. Which is which?”

“Name them, spell the letters, divide the word into syllables, count your points.”

The photos below show how the task was done for the domestic animals.

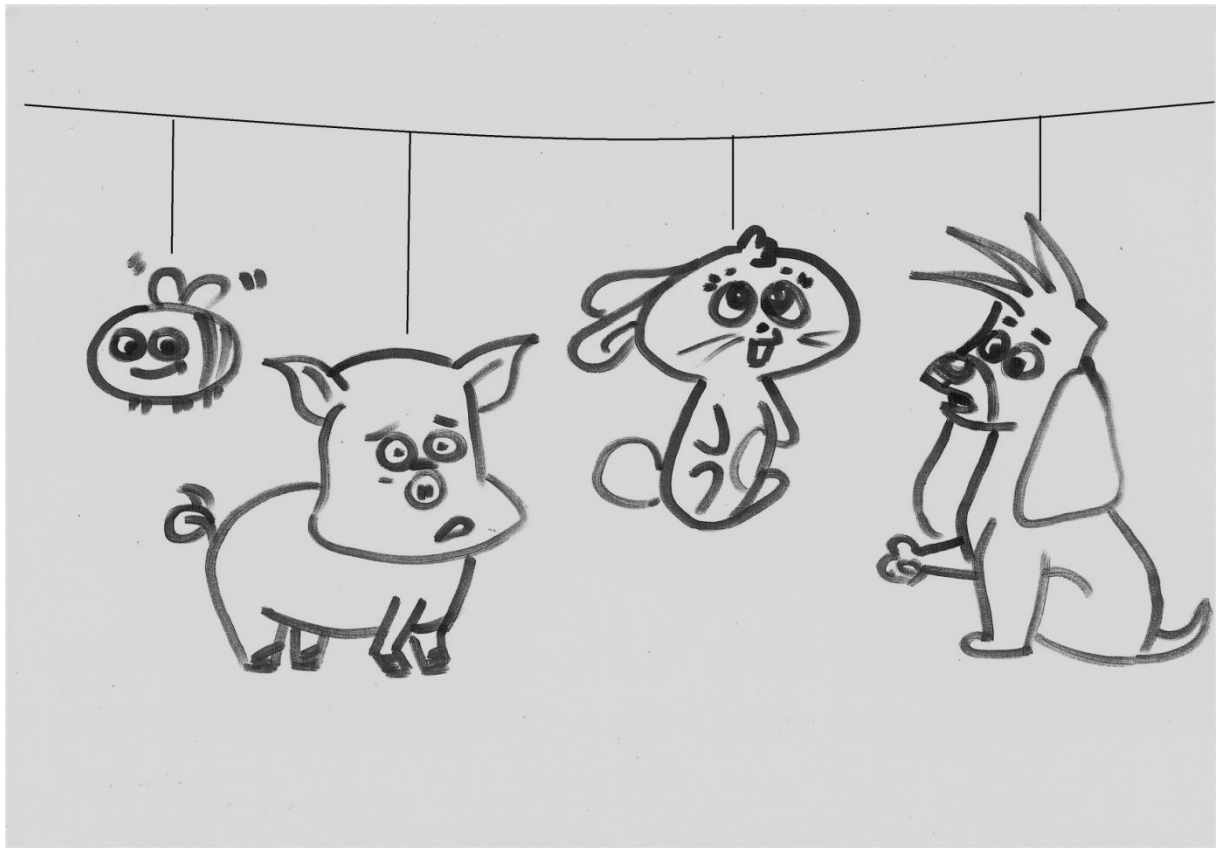

Figure 11. Animals useful for humans, friendly, domesticated.

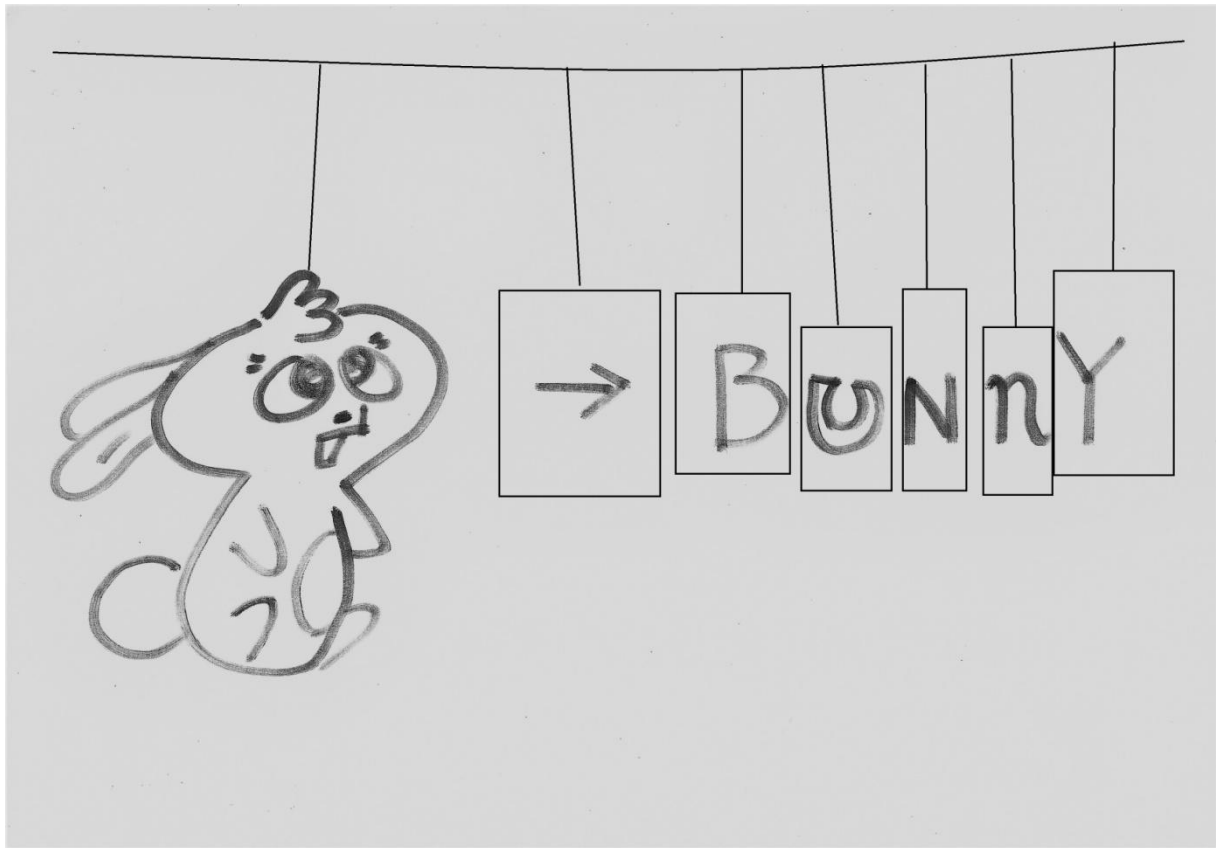

Figure 12. Letters in the name of the animals are correctly arranged, in the right direction from left to right, as indicated by the arrow.

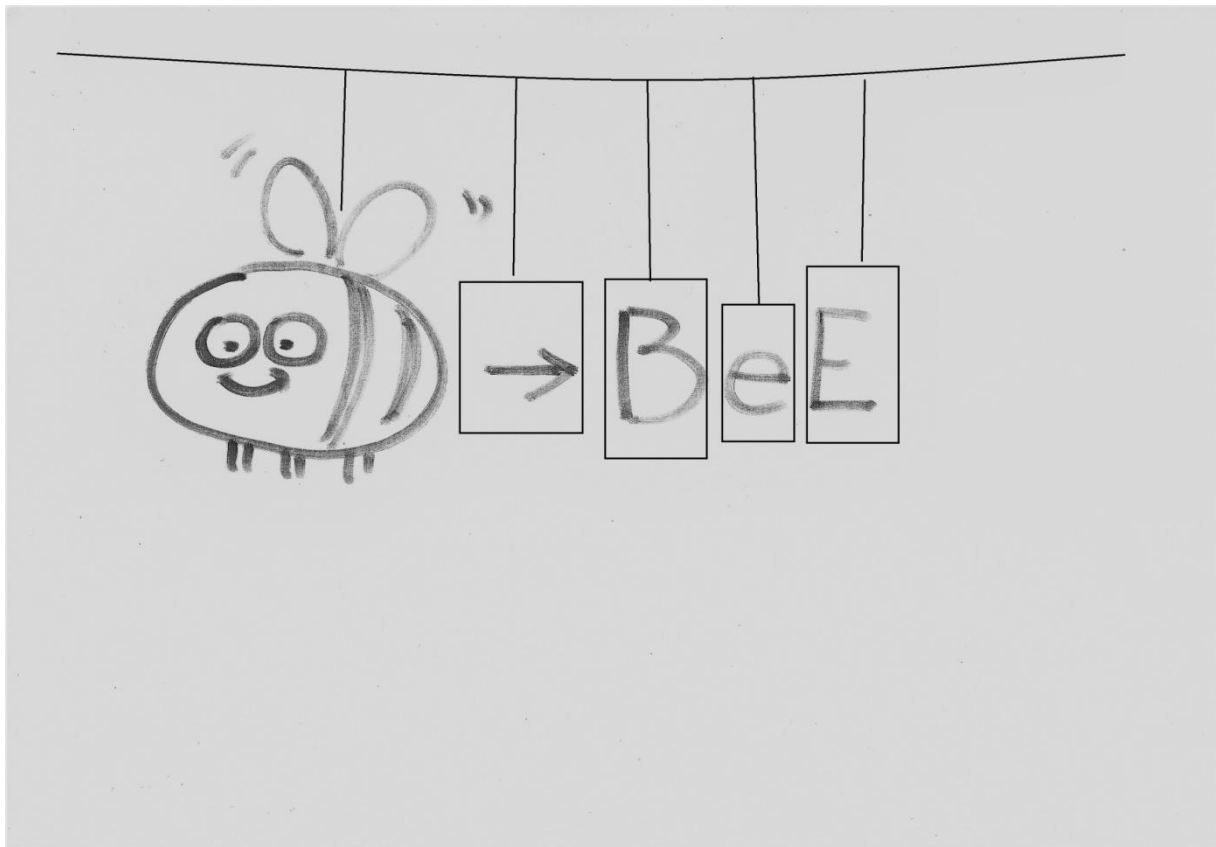

Figure 13. Correctly spelled name and the right direction indicated by the arrow.

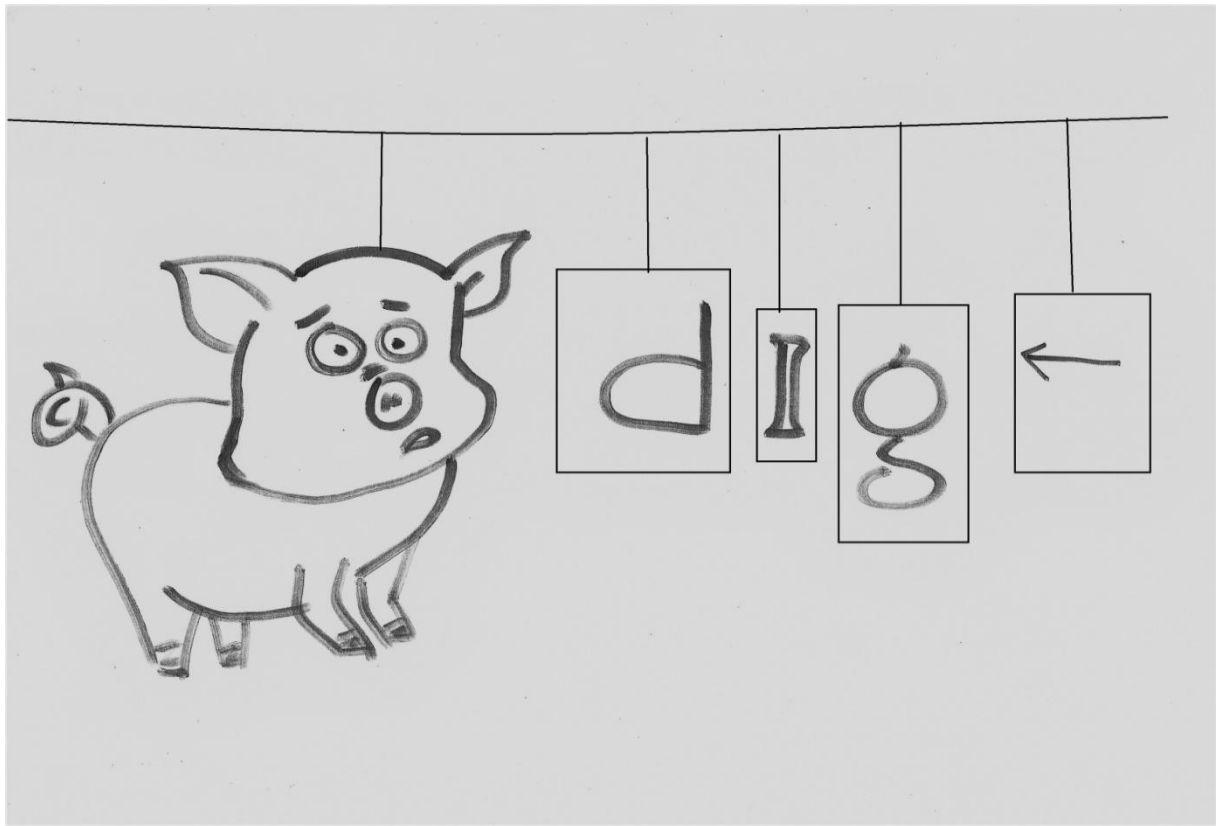

Figure 14. The student wrongly indicated the order of the letters – from right to left (the arrow), the letter 'p' is upside down, there is a wrong number of points the student awarded himself.

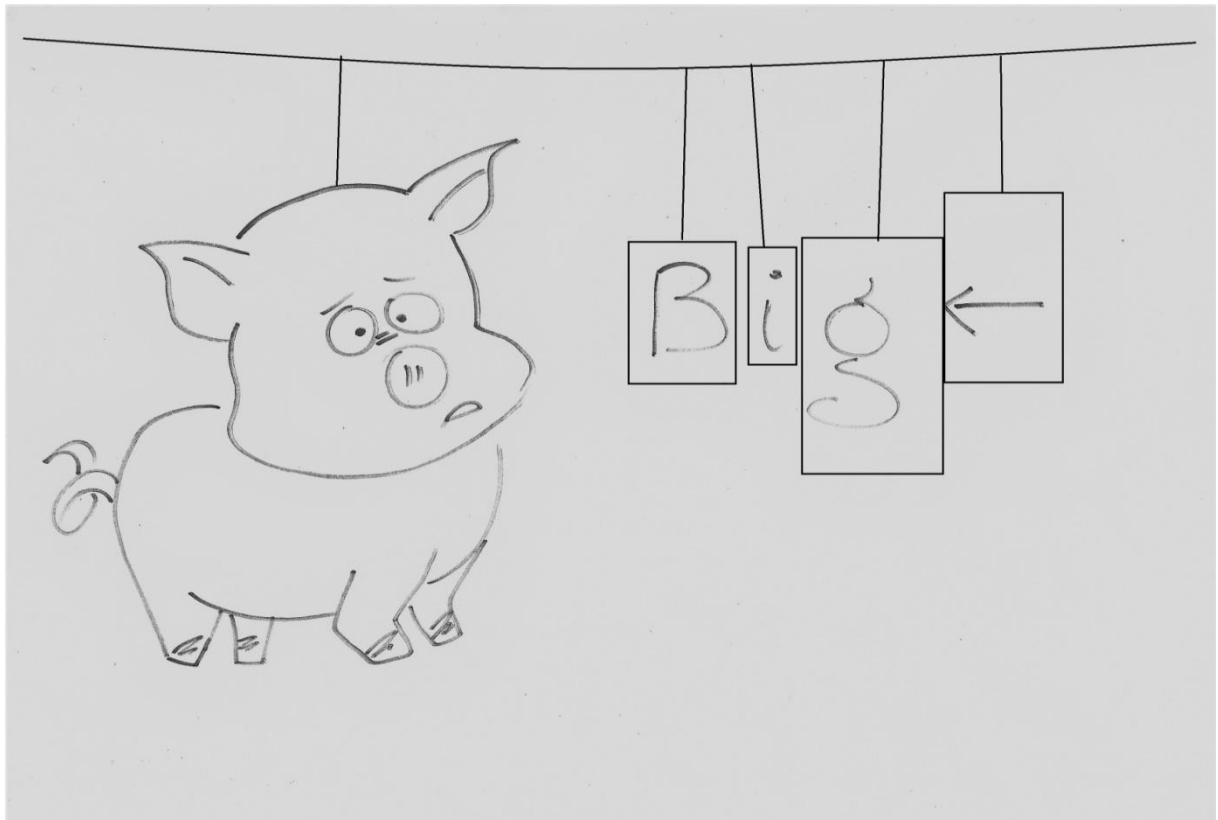

Figure 15. Another attempt at the task.

Final part of the game:

Each student awards himself / herself points for each completed task. They can get the maximum of five points. Students cannot get points for partial completion of a task. The teacher makes sure that students know where they have made mistakes; he/she presents the correct way to complete the task and then asks which task was the most difficult and why.

Comments and Conclusions

Students award the points to themselves, choosing the right digits. The lack of points for partial completion of a task should motivate a student to try and do the whole task each time, not to give up in the middle of the task. The lack of competition between participants is purposeful; students should rather focus on self-improvement and overcoming their own weaknesses. During the game in a group, mistakes and slips of the tongue are not treated as something final and they are the essence of the game. Pupils with dyslexia do not react well to big contrasts, therefore only the non-dyslexics found it difficult to read the letters on the pieces of paper (written in small contrast on purpose). The activity was carried out outside, in a place full of greenery and there were some background noises, which also favours dyslexic students. The game was designed for a mixed group of 8- and 9-year-olds, giving equal chances to both dyslexic and non-dyslexic students.

The participants were interested in the storyline, they did the tasks willingly and they showed that they wanted to do a similar activity in the future. After learning the rules of the game, the children started running around the trees and bushes in search of the animals. They walked around the trees and peeked under the bushes. The following cries could be heard while the children were looking for the animals: "I've got one! I've found one! That's my animal! This one is mine! Swap with me! I want Gloria from Madagascar! The zebra – is it Marty? What's the name of the giraffe? I don't remember. Where's King Julian? Oh no! Not the snake!" One student started singing, "I like to move it". He laughed and started to dance. Some children wanted to swap the animals, so the teacher explained that each of them will have the chance to 'catch' every animal. Finding the letters scattered on the grass and comparing various font types looked like scrabble or jigsaw puzzle to the children. Searching for letters, comparing them and swapping them with the other participants, clipping the letters to the cord – it was great fun for the children: they laughed and ran around. They associated the activity of clipping the letters to the cord with hanging out the washing. The children moved in all directions, they had to bend down, walk under the cord, they also jumped up, ran around and laughed a lot. They wanted to know if they were clipping the letters correctly, so the teacher repeated the instructions.

The task fulfilled its educational role. The children were eager to answer the questions and they were involved in the task. They displayed certain knowledge of social rules.

M. Bogdanowicz Method

The main assumption of M. Bogdanowicz method is psychomotor development of a child through play. Teaching graphic signs, letters and mathematical formulae is done involving the sense of sight, hearing and movement, accompanied by kinaesthetic exercises. The method serves to correct spatial and orientation disorders disturbing body awareness and to integrate information received by all senses simultaneously.

The method is used to:

- compensate for deceleration in perceptive and motor skills
- prevent learning difficulties
- stimulate creative behaviours.

Remedial classes for dyslexic students (the ones with diagnosed dyslexia) involve:

- improving manual skills in left-handed students with developing the automatism in writing from left to right
- developing language functions
- improving perceptive skills such as concentration, perceptiveness, memory
- practising imagination, creativity.

Activities based on this method usually follow the pattern below:

1. The introductory part comprises physical exercises (movement games), procedural exercises (e.g. various greetings), developing language competences (e.g. explaining the meaning of new words).
2. Part two follows a strict order:
 - a) movement exercises beginning with big motor skills exercises (whole body movement) and going to small motor skills (hands, legs);
 - b) movement exercises with the addition of auditory exercises, accompanied by rhythmic music. Children play with objects (small pea sacks, ribbons, balloons, balls) to the rhythm of the music, thus developing kinaesthetic receptivity;
 - c) multisensory exercises requiring the student to analyse and present graphic patterns with the use of the sense of touch, movement, sight and hearing. The child feels the texture, draws the pattern in the air, taps out the rhythm to the tune.
3. Relaxation exercises, which quiet students down, finish the class.

The Outline of project proposal 3

Name of the game: **PUPPETING**

Aims of the game: practising small motor skills, building the picture of yourself, spatial relations, practising both hemispheres for lateralisation. Developing storytelling skills, putting sentences in a sequence, building narrative (free speech), using linguistic exercises (2011, p. 192-194): tongue-twisters (shining soldiers, Ruth's red roof, Six seasick sheep sail slowly) and spoonerisms (Merriam-Webster Dictionary, access: 05.12.2019) – *as a* transposition of initial sounds two or more words (mad bunny-bad money, soul of ballad-bowl of salad) to improve pronunciation, visualization, memory in English.

Teaching method: Bogdanowicz Method

Teaching aids: puppets

Game plan:

Beginning:

The topic which is to be used in this game is introduced in the conversation before. The teacher begins the game by unfolding the plot; he/she presents how to move the puppets. In a chosen moment he hands the puppet over to the student, encouraging him/her to continue.

Main game:

The teacher's task is to accompany students in the game, hint ideas, correct mistakes in a way which does not interrupt the game. Once the student can easily operate one puppet, the teacher encourages them to play with two puppets simultaneously. If the need arises, another person takes the puppet over, continuing the plot.

Figure 16. The puppets.

Final part of the game:

The game can be stopped at any particular moment. The students need to remember the plot, in order to continue next time from that exact spot.

Comments and Conclusions:

Puppets are attractive at any developmental age (there are no age limits) to be used in any place and at any time. The game is suitable for one, two or more students. Students can use both hands at the same time. During the game, the participants do not feel stressed and they can create the characters freely. The teacher – unfolding the plot in a specific topic – can encourage empathy among students. The ‘Puppeting’ game with role play or psychodrama can be used as an educational tool in various situations concerning people or behaviours.

Assessment and Overview

Activity 2 was put to practice in a group of four students, aged 8 to 9, both sexes, where one student was a dyslexic. Activity 1 was conducted with 5 students aged 8 to 9, both sexes, where one student was a dyslexic, as well. The students go to different schools and are not related. Activity 1 was held outside and activity 2 – in the classroom. The exercises carried out within project 2 revealed differences between students as far as mixing, skipping or confusing letters. The time of carrying out the task varied according to students’ individual perception of time and space.

Exercises such as looking for letters and clipping letters to the cord were verified positively. For non-dyslexic students as well as more academically gifted ones the game may become boring after completing all the tasks. In that respect, the game requires re-thinking. The students became interested in the similarity between the animals and cartoon characters and they started giving them names, which comprised an unexpected element of the participants’ creativity. Good integration and cooperation between the participants was noticeable. The aims set for this game were achieved.

The exercise based on project 1 was carried out according to the plan and the students positively responded to it. They were especially intrigued by the first part – the warm-up – the students treated the task as fun. 5-7 minutes devoted to the main part of the task, requiring the students to concentrate, turned out to be too short a time. Apparently, the accompanying music made the students enjoy the activity so much that it required a longer time than initially planned. It indicates that we may treat the time assigned for the exercise more flexibly. The relaxation at the end of the exercise was aimed at giving students some positive emotions after the tedious task they had had.

The tasks of the modern teaching methodology include equalisation of educational opportunities, so that learning difficulties in a dyslexic are not an obstacle in their self-development or professional career. Implementing the methods described so far helps to make use of the unique features dyslexics possess: big sensitivity, an ability to make unusual associations, good visual-spatial skills – an ability to think in “3D”, problem-solving skills. The literature of the subject stresses the need of providing a dyslexic with an extra area for activity, meeting requirements in terms of pedagogy and methodology. As professor P. Pumfrey says, “If the student cannot learn the way we teach, can we teach the way the student learns?”

Analysis of the methods

The perspective from which we perceive a disorder determines the therapeutic method. M. Bogdanowicz assumes the perspective of a child and it is children her exercises are aimed at. Her ‘Good Start Method’ therapy is addressed to children with various dysfunctions, including dyslexia, facilitating a good start at school for children. The method specializes in not only dyslexic children but also autistic ones and children with ADHD – generally all the children who, on the basis of symptoms specified by Bogdanowicz, may have learning difficulties in future. Complementary movement, auditory and visual exercises are included in the psychomotor therapy. M. Bogdanowicz devotes a lot of attention to developing social interaction. R.D. Davis – a dyslexic himself – is characterized by deep insight into disorientation, which he himself has experienced. By showing the complicated inner world of a dyslexic person, he indicates the problems which such a person faces. Exercises in Davis method are an individual work with a student and their innovativeness comes from the awareness of mental procedures of behaviours of the person examined and the examiner. How to feel good with yourself, how to understand your own limitations, how to deal with them and – most importantly – how to how to be able to use these skills (such as dyslexic’s multidimensional awareness), which are unavailable for non-dyslexics and which Davis calls ‘a gift’ – which, in respect to the learning style of a dyslexic, is their asset. Orton-Gillingham addresses his therapeutic offer to adults, especially students, whom he teaches abstract concepts in a systematic way – from simple constructs to more complex ones. Orton-Gillingham multisensory approach is a method which never assumes that a student already knows how to do something. The teacher continually assesses each student’s abilities, and then he implements a special system of explaining concepts and ideas accordingly.

Summing up, each method is addressed to a different age group, with different needs. With the use of the M. Bogdanowicz method, we can diagnose children from the age of two and introduce pre-school preventive treatment. With the Davis method we build a dyslexic’s self-esteem, through making them realize their full potential. The uniqueness of the Orton-Gillingham method comes from the fact that it is a therapy addressed at adults, following the idea that it’s never too late to learn.

Bibliography

- Bogdanowicz, M. (1985). *Metoda Dobrego Startu. W pracy z dzieckiem w wieku 5-10 lat*. Warszawa: WSiP.
- Bogdanowicz, M. (2004). Dysleksja rozwojowa. *Specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu. Perspektywa pedagogiczna* (s. 203, 204). Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Bogdanowicz, M. (2000). *Integracja percepcyjno-motoryczna. Teoria – diagnoza – terapia*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Bogdanowicz, K. (2006a). Dyslektycy pod szczególną opieką. *Psychologia w Szkole*, 1(9), 77-85.
- Bogdanowicz, K. (2006b). Dyslexia: a guide for teachers. W: D. Newbold, R. Nolasco, *New English Zone*. Teacher's book I. Oxford: Oxford University Press.
- Bogdanowicz, K. (2006c). Dyslexia: a guide for teachers. W: D. Newbold, R. Nolasco, *New English Zone*. Teacher's book II (pp. 133-144). Oxford: Oxford University Press.
- Bogdanowicz, K. (2006d). Dyslexia: a guide for teachers. W: D. Newbold, R. Nolasco, *New English Zone*. Teacher's book III (pp. 132-134). Oxford: Oxford University Press.
- Bogdanowicz, K. (2011). *Dysleksja a nauczania języków obcych*. Wydawnictwo Harmonia.
- Bogdanowicz, K.M., Bogdanowicz, M. (2016). The Good Start Method for English or How to Support Development, Prevent and Treat Risk of Dyslexia in Children Learning English as a Second Language. *Polish Psychological Bulletin*. Special Issue on "Supporting the development of a person in modern world", 47(3), 2650269.
- Davis, R.D. (2002). *Dar dysleksji*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Davis, R.D. (2010). *The Gift of Dyslexia- Revised and Expanded*. Publisher: Perigee Trade.
- Iskierka-Kasperek, E. (2010). Problemy uczniów z dysleksją. *Psychologia w Szkole*, 2(36), 101-108.
- Jurek, A. (2004). Języki obce w nauczaniu uczniów z dysleksją rozwojową. *Języki Obce w Szkole*, 1, 28.
- Krasowicz-Kupis, G. (2006). *Dysleksja rozwojowa. Perspektywa psychologiczna*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Nijakowska, J. (2010). *Dyslexia in the Foreign Language Classroom*. Bristol, Buffalo Toronto: Multilingual Matters.
- Reid, G. (2005). *Dysleksja*. Warszawa: K.E. LIBER.
- Reid, G. (2005). *Dyslexia. SEN series Special Educational Needs Series*. Publisher: Continuum.
- Wiatrowska, L. (2011). Polisensoryczne metody w nauczaniu czytania i pisania. W: A. Rudzińska-Rogoża (red.), *Wspomaganie dziecka z ryzyka dysleksji* (s. 123, 126). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Michał PALMOWSKI

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

„JAKIE TO SZCZĘŚCIE, ŻE KREW JEST CZERWONA!” – MŁODY TUWIM CZYTA WHITMANA

Streszczenie

Artykuł omawia młodzieńczą fascynację Juliana Tuwima Waltem Whitmanem, której liczne ślady znajdziemy we wczesnych wierszach polskiego poety zebranych w *Juweniliach*. Tuwim poświęca w całości Waltowi Whitmanowi dwa teksty prozatorskie: *Manifest powszechnej miłości* (1917) oraz *Walt Whitman. Poeta Nowego Świata* (1921). Ich uważna lektura pozwala prześledzić, jak na przestrzeni lat zmieniał się stosunek Tuwima do Whitmana. Tuwim nie widzi już w Whitmanie nowego Chrystusa, tylko wybitnie utalentowanego poetę. W późniejszej twórczości Tuwima nie znajdziemy już bezpośrednich nawiązań do Whitmana, jednak jego wpływ na poezję Tuwima jest w dalszym ciągu widoczny.

Summary

The article discusses young Tuwim's fascination with Walt Whitman, the traces of which can be found in Tuwim's early poetry. A careful analysis of two essays by Tuwim, devoted in their entirety to Walt Whitman, his poetry and philosophy, shows how Tuwim's attitude towards Whitman evolved from 1917 (*Manifest powszechnej miłości* – *The Manifesto of universal love*) to 1921 (*Walt Whitman. Poeta Nowego Świata* – *Walt Whitman. The Poet of the New World*). Tuwim no longer perceives Whitman as a new Christ; he sees him now as an especially gifted poet. In his more mature works Tuwim does not make direct references to Whitman, but Whitman's influence on his poetry is still visible.

Fascynacja młodego Tuwima Whitmanem jest faktem znanym. We wspomnieniach o Tuwimie często powraca obraz skromnego studenckiego lokum poety. Nieumeblowany pokój zdobią przyczepione pinezkami do ściany podobizny Rimbauda i Whitmana, zapewne wyrwane z jakiejś książki (zob. Matywiecki, 2008, s. 388, 444). „Poetami, którzy na mnie wtedy najwięcej działali, był wielki Amerykanin, Walt Whitman i Francuz Rimbaud” (Błoński, 1953, s. 14; za Skwara, 2010, s. 191) – wyzna Tuwim po latach.

Po raz pierwszy Tuwim zetknął się z twórczością autora *Źdźbeł trawy* w wieku 16 lat, wtedy też zaczyna pisać swoje pierwsze wiersze. Można więc przypuszczać, że „wielki Amerykanin” asystował przy narodzinach polskiego poety. Lektura wczesnych pism Tuwima, zarówno utworów poetyckich, jak i prozatorskich, dowodzi, że pozostawał on pod silnym wpływem amerykańskiego barda. W wierszach zebranych w *Juweniliach* znajdziemy liczne bezpośrednie nawiązania do Whitmana.

W *Hymnie* Tuwim składa hołd *Olbrzymom przeszłości*; poeta pyta retorycznie: „Jestże pieśń potężniejsza nad wasze jak skały Imiona: Chrystus, Nietzsche, Beethoven, Whitman, Ajschylos i Vinci!” (1990, *Juvenila*, t. 2, s. 362). Tuwim wymienia Whitmana także w wierszu *Manifest*:

Mówił do mnie piorun – Słowacki.
Mówił do mnie starzec olbrzymi – Whitman.
Mówił do mnie ocean szalony – Rimbaud.
Mówił do mnie mędrzec smutny – Staff.
Mówił do mnie najsmutniejszy ze smutnych – Chopin.
Mówił do mnie cyklon, szatan, ogień – Beethoven.
Mówił do mnie świt różanokrzewy – Chrystus.
Mówił do mnie Duch przeszły i przyszedłszy – Ów, bez imienia (Ibidem, s. 78).

W innym wierszu oświadcza: „Śpiewam o życiu swoim, jak ty, o Whitmanie!”¹ (Tuwim, 1990, t. 1, s. 482), pokazując tym samym dobitnie, skąd czerpie wzorce dla swojej poezji.

Poświęcony w całości Whitmanowi jest tekst *Manifest powszechnej miłości* (skrót referatu wygłoszonego przez Tuwima na zebraniu Koła im. Kochanowskiego Uniwersytetu Warszawskiego w 1916 roku, który ukazał się drukiem w *Pro Arte et Studio* 1917/8 (Tuwim, 1964, s. 769), będący w zasadzie apoteozą amerykańskiego wieszcza. Whitman przedstawiony jest w nim jako kapłan kosmicznego chrystianizmu, który ożywił bezwładną materię duchem (Tuwim, 1964, s. 172-173). Jest on prorokiem, który „chaos współczesnego życia objął myślą o Wszechjedni” (Ibidem, s. 175), dzięki niemu „słowo po raz drugi stało się ciałem, czynem, oczywistością” (Ibidem, s. 174).

Na koniec Tuwim składa znamiennej deklarację:

Whitman nie jest dla mnie pisarzem, kimś z tak zwanej literatury, lecz dobrym, pobłażliwym, mądrym Synem Człowieczym, pogodnym nauczycielem szczęścia – prostego i najoczywistszego szczęścia miłości. Trzeba kochać i wierzyć, aby go zrozumieć, a zrozumieć go – to nic innego jak znowu kochać i znowu wierzyć, że nie bezmyślnym biegiem dni jest życie, lecz objawieniem i cudem na każdym kroku.

Rzeczono jest w piśmie: błogosławieni, którzy kochają, albowiem ich jest Królestwo Niebieskie.

Lecz i królestwo ziemskie należeć może do tych błogosławionych, którzy tak kochać potrafią, jak ów święty poeta (Ibidem, s. 185).

W tym kontekście nie powinien dziwić fakt, że Tuwim nie poświęca wiele uwagi formalnym aspektom poezji Whitmana.

W *Czyhaniu na Boga* Whitman pojawia się w wierszu *Poezja* jako „starzec olbrzymi”, który rzecze „Camerado” (1986, *Wiersze*, t. 1, s. 283) oraz „bard siwobrody” „zza oceanu” (Ibidem, s. 287). Rękopis rozwiewa wszelkie wątpliwości dotyczące tożsamości wzmiankowanego starca. Przy słowach „starzec olbrzymi” widnieje przypis Tuwima: „Walt Whitman” (Ibidem, s. 510). Rękopis zawiera także obszerny ustęp rozwijający nawiązanie do Whitmana, który ostatecznie Tuwim zdecydował się usunąć z wiersza:

¹ Bardzo czytelna aluzja do najsłynniejszego wiersza Whitmana „Song of Myself”, którego pierwszy wers głosi: „I celebra te myself, and sing myself”.

Pan zauważył, „że jestem pod wpływem”...
Eheu! O zgrozo! Jaki straszny przytyk!
Z Whitmanem – myśli związany ogniem
Tylem radości i przecudów przeżył,
Że wpływ ten jest mi objawieniem żywym!

„Wpływów” mój panie, nie wstydę się wcale! (Ibidem, s. 512).

Być może to jednak właśnie obawa przed posądzeniem o „bycie pod wpływem Whitmana” zadecydowała o usunięciu cytowanego fragmentu. W wersji, która ukazała się drukiem, mowa jedynie o „Bożych olbrzymach”, „Patronach” oraz „Wielkich Kapłanach” (Ibidem, s. 284). Niewykluczone, że *Poezja* jest punktem zwrotnym w relacji Tuwima z Whitmanem. W *Sokratesie tańczącym* nie ma już tak bezpośrednich nawiązań do poety amerykańskiego, choć jego obecność jest w dalszym ciągu wyczuwalna.

W 1921 roku Tuwim publikuje na łamach *Narodu* tekst *Walt Whitman. Poeta Nowego Świata*. Nie sposób nie dostrzec, że jest to w gruncie rzeczy skrócona wersja *Manifestu powszechnej miłości*. Warto jednak zwrócić uwagę na pewne różnice. Zastanawia zmiana tytułu. Nie sam fakt, że stary tekst po drobnych poprawkach zostaje opatrzonym nowym tytułem (to akurat jest całkowicie zrozumiałe; tylko w ten sposób stary tekst może zaistnieć jako nowy), ale to, że dokonana zmiana implikuje inny rodzaj wypowiedzi.

Manifest to, jak podaje Wikipedia, „publiczna, uroczysta deklaracja, wyrażająca stanowisko w danej sprawie, orędzie, deklaracja programowa”; zakłada on pełne utożsamianie się autora z wyrażanymi treściami. Można by powiedzieć, że w *Manifestie powszechnej miłości* Tuwim nie tyle pisze o Whitmanie, co pisze Whitmanem. Idąc jeszcze dalej, można nawet pokusić się o stwierdzenie, że w tym tekście Tuwim i Whitman to jedno. Obaj są sygnatariuszami manifestu powszechnej miłości. Tuwim posługuje się Whitmanem, ponieważ słowa amerykańskiego poety doskonale oddają jego własne myśli i uczucia. Manifest jest pokrewny takimaktom mowy jak przysięga czy też obietnica. Autor manifestu nakłada na siebie pewne zobowiązania.

Tytuł *Walt Whitman. Poeta Nowego Świata* sugeruje zdecydowanie odmienną sytuację komunikacyjną. Autor nie zwraca się wspólnie z Whitmanem do polskich odbiorców, lecz jedynie informuje ich o twórczości i życiu amerykańskiego poety. Porzuca rolę wyznawcy i wielbiciela, przyjmując rolę krytyka opisującego przedmiot swoich badań z pewnego dystansu. Oddala się od Whitmana i przybliża do swoich czytelników. Wspólnie z nimi pragnie podziwiać Whitmana i dziwić się Whitmanem.

W eseju nie mówi już wprost o swoich odczuciach, chętnie cytuje innych. Pisze o zachwycie Emersona i o „Whitmanii” we współczesnej poezji francuskiej (Tuwim, 1964, s. 191); już się nie zwierza z tego, kim dla niego jest Whitman i jego poezja.

Niektóre drobne zmiany są bardzo znaczące. W *Manifestie powszechnej radości* czytamy: „W dziele jego [Whitmana], zatytułowanym skromnie „Żdźbła trawy”, słowo po raz drugi, stało się ciałem, czynem, oczywistością” (Tuwim, 1964, s. 174). W *Walcie Whitmanie. Poecie Nowego Świata* to samo zdanie brzmi: „W dziele jego, zatytułowanym skromnie „Żdźbła trawy”, słowo współczesne stało się ciałem, czynem, oczywistością” (Ibidem, s. 191). Whitman nie jest więc już Chrystusem, który ponownie zstępuje na ziemię, by zbawić ludzkość, lecz „zaledwie” wybitnie utalentowanym poetą, którego słowa doskonale opisują (wyrażają) współczesny świat. Przypomnę, że w *Manifestie* Whitman nie był dla Tuwima „pisarzem, kimś z tak zwanej literatury”, lecz „Synem Człowieczym” i „nauczycielem” (Ibidem, s. 185). Tym razem, co podkreśla tytuł, Tuwim pisze o Whitmanie jako o poecie.

M. Skwara, nawiązując do terminologii H. Blooma, określa stosunek młodego Tuwima do Whitmana jako stosunek efeba do mistrza (2010, s. 31). S. Balbus, przywołując wiersz *Poezja*, pisze o „samochwalstwie epigona, szcycącego się uzależnieniem” (Balbus, 1996, s. 104), epigona, dla którego „autorytet naśladowanego poprzednika” jest „niepodważalny” (Ibidem).

Omawiając rozmaite strategie intertekstualne, Balbus zwraca jednak uwagę na ambiwalentność gestu ostentacyjnego nawiązania do wcześniejszych tradycji literackich. Zdaniem Balbusa niewątpliwie wynika on z „potrzeby znalezienia w przeszłości literackiej znaczeniowego i stylistycznego oparcia, autorytetu” (Ibidem, s. 110). Jednak sensy owego autorytetu mogą być „albo przez teksty w pełni zasymilowane drogą maksymalnego podporządkowania mu się (epigonizm), albo wchłonięte przez modyfikację przystosowującą je do nowego kontekstu [...] ([np.] jawne naśladownictwo)” (Ibidem). Innymi słowy, może to być równie dobrze gest podporządkowania się, jak i gest zawłaszczenia. Balbus zauważa, że „utalentowane epigoństwo” trudno odróżnić od jawnego naśladownictwa (Ibidem, s. 105), i, jak dodaje, „może nawet nie zawsze jest to konieczne” (Ibidem, s. 105). Kryje się za tym sugestia, że epigonizm oddziela od twórczego przetworzenia oryginału bardzo cienka linia, a całkowite podporządkowanie się zewnętrznemu autorytetowi może być jedynie pozorne, w ten sposób epigon, czy też naśladowca, wykorzystuje obcy autorytet do własnych celów. S. Balbus rozwija tę myśl następująco:

Jest to po prostu sięgnięcie po dodatkowe narzędzie, szczególnie sprawne lub szczególnie, z racji swojego autorytetu, skuteczne. Alegacja następuje w każdym razie ze względu na jednomyślność ewokowanej formy (tekstu) z tekstem, który ją stosuje. Jednomyślność faktyczną albo – co również często się zdarza – imputowaną lub wręcz zmistyfikowaną. [...] W każdym razie tekst alegatywny postępuje zawsze tak, jakby to, do czego się odwołuje, było „po jego myśli” (Ibidem, s. 117).

Wiadomo atoli powszechnie, że tego rodzaju alegatywne cytacje, traktujące przedmiot odwołania jako bezwzględny i nienaruszalny autorytet, w praktyce niezmiennie często przybierają – zamierzenie lub nie – charakter tendencyjny, o ile nie demagogiczny, czyli przesuwają w sposób istotny, w miarę aktualnych potrzeb informacyjnych tekstu cytującego, akcenty znaczeniowe tekstów cytowanych, bez jakichkolwiek intencji naruszania ich autorytarności. Np. św. Augustyn zwalczał arian i pelagianów za pomocą tych samych autorytarnych cytatów z Pisma Św., którymi utwierdzali swoje racje jego przeciwnicy (Ibidem, s. 122).

W tym kontekście zasadnym staje się pytanie, na ile Tuwim zniekszałca Whitmana, czy też, by użyć języka nienacechowanego negatywnie, na ile Tuwim stwarza swojego własnego Whitmana.

Spróbuję odpowiedzieć na to pytanie w oparciu o omawiane wcześniej eseje Tuwima. Trzeba jednak pamiętać, że *Manifest powszechnej miłości* jest w znacznej mierze streszczeniem książki K. Czukowskiego *Out Utmen. Poezja grjaduszczej demokratki* (Tuwim, 1964, s. 770; zob. Matuszewski, 1986, s. 7), co sam Tuwim przyznał po latach, opatrując tekst komentarzem „dużo buchnąłem z Czukowskiego” (Stradecki, 1959, s. 38; za: Skwara, 2010, s. 193). Podaje to więc w wątpliwość samodzielność jego odczytania Whitmana.

Jest rzeczą naturalną, że Tuwim opierał się na rosyjskich przekładach Whitmana. Język rosyjski był dla niego niemal językiem ojczystym, natomiast polskie tłumaczenia były rozproszone i trudno dostępne. Dokładną bibliografię polskich tłumaczeń Whitmana zamieszcza M. Skwara w książce *Polski Whitman*. Do 1917 roku, kiedy wychodzi *Manifest powszechnej miłości*, można doliczyć się 29 pojedynczych wierszy oraz fragmentów dłuższych wierszy. Ilościowo nie wyglądało to tak źle (choć, rzecz jasna, był to zaledwie ułamek olbrzymiego dorobku poetyckiego Whitmana); głównym problemem był jednak fakt, że przekłady ukazywały się przeważnie w gazetach i dzieliły ich efemeryczny żywot. Polskie przekłady z pewnością nie pozwalały na systematyczną lekturę Whitmana; najważniejsze utwory (przede wszystkim *Song of Myself*) nie zostały jeszcze przetłumaczone. Nie było jeszcze żadnych zbiorów wierszy, funkcjonujących jako niezależne całości, po które mógłby sięgnąć zainteresowany twórczością poety czytelnik; dopiero w 1921 Vincenz opublikuje *Trzy poematy*. Osobną kwestią jest wiarygodność wczesnych tłumaczeń (często były to przekłady zapośredniczone z języka francuskiego bądź niemieckiego).

W tym kontekście nie dziwi notatka z *Gońca Krakowskiego* z 14 maja 1920 roku, relacjonująca drugie wystąpienie Tuwima poświęcone Whitmanowi (na którego podstawie powstał zapewne *Walt Whitman. Poeta Nowego Świata*): „Prelekcją o Whitmanie, poecie jednym z najwybitniejszych, już nie współczesnych, a u nas prawie zupełnie nieznanym, p. Tuwim oddał wielką przysługę inteligentnemu audytorium krakowskiemu” (za: Skwara, 2010, s. 191).

M. Skwara wskazuje zaskakujące zbieżności pomiędzy cytatami i parafrazami Whitmana zamieszczonymi przez Tuwima w *Manifestie* a przekładami Czukowskiego. Tuwim powieli błędy i przeinaczenia rosyjskiego tłumacza, co dowodzi jego braku znajomości oryginału. W eseju *Youth* z 1940 roku Tuwim ubolewa nad tym, że dotąd nie opanował języka angielskiego: „Ku wielkiemu mojemu żalowi (że tak późno) angielskiego zacząłem się uczyć dopiero parę tygodni temu, po przyjeździe do Rio” (1964, s. 130); „dużo straciłem w życiu radości i rozkoszy, nie znając dotychczas języka Szekspira, a choćby tylko „Times’ów”. Ile książek nie przeczytanych!” (Ibidem, s. 131). Po czym, z właściwą sobie przesadą, opisuje najeżoną trudnościami lekturę angielskiego telegramu, w którym został poproszony o kontrybucję do tomu wspomnieniowego o Polsce jako o kraju młodości:

Dobrych parę minut upłynęło, zanim to normalnie, linijka za linijką, przeczytałem – najpierw z dziesięć razy połknąłem całość, nie treść, ale zdarzenie; nie sens, ale zjawisko; nie depeszę, ale poemat (Ibidem, s. 132).

Jednego tylko słowa nie zrozumiałem, kiedym wybałuszonymi oczyma po raz pierwszy objął to telegraficzne zamówienie: słowa „youth”. Zasób moich wiadomości leksykalnych ograniczał się podówczas do przyborów szkolnych i piśmiennych oraz umeblowania klasy. Book, pen, ink, chalk, pencil-case, ruler, desk, blackboard – owszem. Ale “youth”? (Ibidem, s. 134).

Tym niemniej M. Skwara zauważa, że przełożonego przez Tuwima w *Manifestie* wiersza *This Moment Yearning and Thoughtful* nie znajdziemy w zbiorze Czukowskiego, co „przekonuje o pewnej samodzielności w poruszaniu się po tekstach poety” (2010, s. 201).

Za Czukowskim (zob. Skwara, 2010, s. 194) Tuwim przedstawia Whitmana jako poetę Demokracji i Nauki: „Demokracja” – pisze – „to pierwsze słowo Whitmana. A drugie – Nauka. Nauka i Demokracja: dwie nieuniknione drogi, po których musi kroczyć przyszła ludzkość” (Tuwim, 1964, s. 173)². Warto zauważyć, że Whitman jako poeta Nauki był w dużej mierze wynalazkiem futurystów, którzy dokonali istotnych przesunięć akcentów w twórczości amerykańskiego poety (Marinetti uważał Whitmana za jednego z najważniejszych prekursorów futuryzmu – zob. Franklin, 2017). Tak więc okazuje się, że Whitman Tuwima jest nie tylko Whitmanem Czukowskiego, ale również Whitmanem Marinettiego.

Whitman zaskarbił sobie wdzięczność futurystów tym, że uwolnił poezję z więzów, którymi spętała ją tradycja (regularne metrum, rym). Futuryści odczuwali także duchowe pokrewieństwo z poetą, który opiewał teraźniejszość i „Nowoczesnego Człowieka”, i wielokrotnie dawał wyraz niezachwianej wierze we wspaniałą przyszłość. Whitman wprowadził naukę do języka poezji; pisał o elektrycznym cieple i o atomach. W *Pieśni o sobie* wykrzykuje „Wiwat nauki ścisłe!” (Whitman, 2002, s. 63). Jednak fascynacja Whitmana nauką była pochodną jego fascynacji światem. Jak pokazuje chociażby wiersz *Gdy słuchałem, co mówił uczony astronom*, zdecydowanie bliższy był mu romantyczny światopogląd, który odrzucał „mędrca szkiełko i oko”:

Gdy słuchałem, co mówił uczony astronom,
Gdy dowody jego twierdzeń ustawiały się przede mną w kolumny cyfr,
Gdy pokazywał mapy i wykresy, demonstrował dodawanie, dzielenie, pomiary,
Gdy siedząc w sali wykładowej, słuchałem wykładu astronoma i braw, jakimi
mu przerywano,
Jakże rychło źle się poczułem i ogarnęło mnie niewytłumaczalne znużenie,
Które minęło dopiero, gdy podniosłem się, wymknąłem z sali i ruszyłem sam
przed siebie
W mistycznym, wilgotnym powietrzu nocy, od czasu do czasu
Podnosząc wzrok, w całkowitym milczeniu, ku gwiazdom (Whitman, 1998, s. 42-43).

Whitman jako poeta Nauki jest zakładnikiem w sporze Tuwima z futurystami o to, czym tak naprawdę powinna być nauka dla poezji i jaka powinna być ta nowa poezja, której powstania futuryści się domagali. Fakt, że autorytet Whitmana jest wykorzystywany do celów bieżącej polemiki, potwierdza następująca deklaracja Tuwima: „nie ten jest poeta, kto pisze sonety o ultrafioletowych promieniach lub stance o tlenie, wodorze i tramwajach (porówn. futurystów), lecz ten kto przepoił istotę swą naukowym zrozumieniem, naukowym odczuciem świata, które niepostrzeżenie coraz bardziej ogarnia duszę współczesną i zmusza ją, aby każdym nerwem, każdą kroplą krwi odczuła nową moc emocjonalną, nowe źródło tajemniczego jeszcze liryzmu” (Tuwim, 1964, s. 173). Spór z futurystami Tuwim kontynuuje w wierszu *Poezja*, gdzie oświadcza: „będę ja pierwszym w Polsce futurystą” (1986, *Wiersze*, t. 1, s. 283).

Tuwim upraszcza Whitmana. Wielu rzeczy nie widzi bądź też nie chce widzieć. Poetyka Whitmana ociera się o groteskę. Nieprzypadkowo jest Whitman jednym z najczęściej parodiowanych poetów amerykańskich. Pełna surrealistycznych obrazów, łączących się w jakąś absurdalną opowieść, jest część 33 *Pieśni o sobie*, co może nawet aż za dobrze oddaje przekład A. Szuby. Podmiot liryczny relacjonuje: „Idę na przełaj zagonami arbuzów i ogórków o liściach żyłkowanych srebrem”, „szybuję między siedmioma satelitami i szerokim pierścieniem, przebywam

² Wpływ Whitmana na Czukowskiego (oraz rosyjski futuryzm) omawia C. Cavanagh w artykule *Whitman, Majakowski i ciało polityczne* (1998).

osiemdziesiąt tysięcy mil”, „chudnę i tyję, pojawiaam się i znikam”, „Oglądam kwintyliony owoców dojrzałych i kwintyliony zielonych./ Lecę lotem niepochwytnej i żarłocznej duszy/ Docieram głębiej niż ołowiane sondy”, „Wyprawiam się na foki i polarne niedźwiedzie”, „Wpijam palce w sztachety, sący się moja krew rozcieńczona potem/ Walę się na zielsko i głązy”, „Jestem zmiażdżonym strażakiem z połamanymi żebrami” (Whitman, 2002, s. 75-79). Tego Tuwim wydaje się nie zauważać. Stwierdza: „Choć był [Whitman] z zawodu dziennikarzem, nie miał w sobie nic z dowcipu felietonisty, bo takich jak on proroków cechuje zazwyczaj pewna ociężałość myśli, bez śladu humoru lub ironii; surowo, modlitewnie i uroczyście wchłaniają byt, niby świętą liturgię” (Tuwim, 1964, s. 192-193). Jest to jeden z wielu zarzutów, jakie można postawić Tuwimowi krytykowi.

Zanim jednak ocenię tuwimowską reinterpretację Whitmana, chciałbym powrócić na chwilę do przywołanego wcześniej epizodu. W 1940 roku Tuwim czyta w Brazylii telegram z Londynu. Jak twierdzi, nie zna angielskiego wystarczająco dobrze, by zrozumieć treść telegramu, więc czyta go jako „poemat”: „krótki angielski poemacik prozą „by Mieczysław Grydzewski”, sen, bajka, fantasmagoria, noc tysięczna i druga” (Tuwim, 1964, s. 132). Paradoksalnie, łatwiej przychodzi Tuwimowi zrozumienie telegramu jako wiersza niż jako telegramu. Słowa wywołują obrazy, następuje ciąg skojarzeń, których nie sposób złożyć w jakąś sensowną całość. Ten rodzaj rozumienia nie ma wiele wspólnego z intelektualnym poznaniem, jest on bardziej pierwotny, naturalny i irracjonalny. Tuwim nawiązuje emocjonalną więź z tekstem i pozwala, by zawładnął on jego wyobraźnią. Nie czyta, lecz chłonie; zatrzymuje się na słowie Londyn i widzi unoszący się z pogorzelsk dym, słyszy wycie syren i huk bomb. W ten sposób słowo staje się ciałem; staje się rzeczywistością, którą Tuwim obejmuje nie rozumem, lecz zmysłami.

Ten bardzo fizyczny rodzaj rozumienia był zawsze bliski Tuwimowi. Było to rozumienie pełne, doskonałe. Nawiązując do swojej nauki języka angielskiego, pisze o konieczności wprowadzania go „głębokimi zastrzykami dożylnymi do przeładowanego polszczyzną organizmu” (Tuwim, 1964, s. 130). Ten rodzaj wiedzy przeciwstawia wiedzy czysto mechanicznej, która jest domeną rozumu oderwanego od ciała. Sama znajomość słownictwa i reguł gramatycznych nie wystarcza do opanowania języka. Tuwim wyznaje: „Muszę szturgać i poganiać myśli czy uczucia, zapędzać je gwałtem do fonetycznej przetworni, semajologicznych komórek, składniowych tablic rozdzielczych, staje się źle funkcjonującą, rozklekotaną i byle co bełkocącą maszyną przekładową” (Ibidem).

Być może równie surowo należałoby ocenić młodzieńczą fascynację Tuwima Whitmanem, której wyrazem są artykuły *Manifest powszechnej miłości* i *Walt Whitman*. Tuwim nie prezentuje nowego oryginalnego odczytania Whitmana; powiela sądy innych, nie dostrzega graniczącego z groteską humoru, ignoruje homoerotyczne podteksty, przeinacza fakty – próbuje wtłoczyć Whitmana na siłę w przygotowane dla niego ramy, dopasować wszystko do obrazu świętego poety. Z drugiej strony nie można wykluczyć, że jest to zaledwie powierzchnia, pod którą kryje się inne, głębsze i pełniejsze zrozumienie Whitmana, będące konsekwencją wchłonięcia Whitmana do krwiobiegu Tuwima.

Dowodem na to może być następujący fragment *Manifestu powszechnej miłości*: „Patos! Rozmach! Przepych! Rozkwit! Ekstaza! Siła fizyczna i zdrowie, ciało, mięso, krążenie krwi, czerstwość, krzepkość, tężyzna, nienasytny głód, popęd, wola, chuć życia – wszystko to wre w nim [w Whitmanie], musuje, rozsadza mu serce zachwytem – i gdyby pękło to serce z nadmiaru radości, to pękłoby z hukiem” (Tuwim, 1964, s. 178). Zbiega się tu szereg wątków bardzo mocno obecnych w późniejszej twórczości Tuwima: witalizm, fascynacja fizycznością, procesami zachodzącymi w ciele, pragnienie przekroczenia własnego ja, które jest także pragnieniem

śmierci – poeta przeczuwa, iż tak intensywne doświadczenie życia musi prowadzić to autodestrukcji. W pewnym sensie jest to antycypacja wiersza „Rodzina”, w którym „Ojciec z matką tak się zrośli/ [...] że z miłości/ Ojciec serce matce pękło” (Tuwim, 1986, *Wiersze*, t. 2, s. 161).

J.M. Rymkiewicz twierdzi, że młodzieńczy entuzjazm Tuwima nie był entuzjazmem autentycznym, a jedynie desperacką, wręcz histeryczną, próbą zagłuszenia metafizycznego lęku przed śmiercią (za: Skwara, 2010, s. 211-12). Idąc tym tropem, można by dodać, że była to również próba zagłuszenia lęku przed fizycznością, przed ciałem i jego mrocznymi tajemnicami (jak przekonywał P. Quignard, u źródeł każdej fascynacji jest lęk). Oznaczałoby to, że pełna napięcie poezja Tuwima nie ma wiele wspólnego z poezją Whitmana, którą cechuje autentyczny, a nie udawany entuzjazm; wszelkie podobieństwa mają charakter czysto powierzchniowy, są rezultatem pewnego nieporozumienia, które ostatecznie zostało wyjaśnione (Tuwim mylił się, sądząc, że z Whitmanem jest związany „myśli ogniem” – związek ten, oparty na bardzo nietrwałych podstawach, szybko się rozpadł).

Z drugiej jednak strony Tuwim mógł wychwycić pewne fałszywe tony w whitmanowskiej afirmacji świata i życia. W przetłumaczonych przez Tuwima fragmentach wiersza Whitmana *Salut au Monde!* (Whitman, 1959) przykuwa uwagę obraz „Negra australijskiego”, który „dziki, nagi, brudny, z mięsistymi wargami, pełznąć, szuka sobie pożywienia”. Jest tam też „tknięty zarazą tłum” z „Nankinu, Kabulu, Kairu”. Wiersz kończy się słowami „każdy z nas tak samo boski jak każdy inny”. Czy nie jest to jednak rażąca swoją naiwnością próba rozwiązania problemu? A może należałoby te słowa zinterpretować nie jako opis stanu faktycznego, ale wyraz niemożliwego do zrealizowania pragnienia. Whitman byłby więc bliski Tuwimowi nie jako poeta, któremu udało się połączyć przeciwieństwa w harmonijną całość, lecz jako poeta, który podjął się tej desperackiej, z góry skazanej na porażkę, próby. Reminiscencje przywołanych wyżej obrazów odnajdziemy w dytyrambie *Wiosna* (pamiętajmy, że w *Manifestie* Tuwim opisuje Whitmana jako ogarniętego „dionizyjskim szałem”). *Wiosna* jest bardzo problematyczną pochwałą pierwotnych instynktów, które zostają ukazane w całej swojej odrażającej brutalności.

W *Manifestie* Whitman stworzony przez Tuwima „krzyczy radośnie: Jestem! Żyję! O. szczęście, szczęście!”. *Song of Myself* przemawia do Tuwima tak mocno, ponieważ jest to poezja niezwykle cielesna:

I jak krew purpurowa z tętnicy, bucha gorący cudowny poemat, strumieniem bije śpiew zachwytny, o młodych, silnych, zdrowych ciałach, czujących rozkosz rozprężenia napęczniałych, twardych mięśni; śpiew o własnym ciele z dumną, pulsującą krwią w żyłach; o żelaznoudych, barczystych, muskularnych ojcach, o jędrnych, płodnych, pięknych matkach (Tuwim, 1964, s. 177-78).

Warto zauważyć, że w przeciwieństwie do takich hagiografów Whitmana jak O'Connor czy Bucke, Tuwim dostrzega wątki erotyczne w poezji amerykańskiego wieszczka. Równocześnie obraz muskularnych ojców i jędrnych matek dobrze wpisuje się w whitmanowską poetykę, która, co sygnalizowałem wcześniej, często balansuje na krawędzi absurdu.

Ten poetycki opis *Song of Myself* jest równocześnie jego trafną analizą, pokazuje on wszystkie wady i zalety Whitmana: jego witalizm, optymizm, naiwność, i przesadę, która często może śmieszyć. Słynny wiersz Tuwima *Życie*, jest w zasadzie skróconą wersją tego opisu:

Życie?---
 Rozprężę szeroko ramiona,
 Nabiorę w płuca porannego wiewu,
 W ziemię się skłonię błękitnemu niebu
 I krzyknę, radośnie krzyknę:
 - Jakie to szczęście, że krew jest czerwona!
 (1986, *Wiersze*, t. 1, s. 215).

Bibliografia

- Balbus, S. (1996). *Między stylami*. Kraków: Universitas.
- Błoński, J. (1953). Rozmowy z pisarzami. *Przekrój*, 454-55, 12-14.
- Bucke, R.M. (1905). *Cosmic Consciousness. A Study in the Evolution of the Human Mind*. Philadelphia: Innes and Sons.
- Cavanagh, C. (1998). Whitman, Majakowski i ciałopolityczne. Tłum. D. Gostyńska. *Testy Drugie*, 3, 66-89.
- Franklin, K.S. (2017). A Translation of Whitman Discovered in the 1912 Spanish Periodical Prometeo. *Walt Whitman Quarterly Review*, 35, 115-126.
- Matuszewski, R. (1986). Poeta rzeczy ostatecznych i pierwszych (o recepcji twórczości Juliana Tuwima). W: J. Tuwim, 1964, *Pisma prozą*.
- Matywiecki, P. (2008). *Twarz Tuwima*. Warszawa: W.A.B.
- O'Connor, W.D. (1866). *The Good Gray Poet*. New York: Bunce and Huntington.
- Quignard, P. (2002). *Seks i trwoga*. Tłum. K. Rutkowski. Warszawa: Czytelnik.
- Skwara, M. (2010). „Polski Whitman”. *O funkcjonowaniu poety obcego w kulturze narodowej*. Kraków: Universitas.
- Stradecki, J. (1959). *Julian Tuwim. Bibliografia*. Warszawa: PIW.
- Tuwim, J. (1964). *Pisma prozą*. Red. J. Stradecki. Warszawa: Czytelnik.
- Tuwim, J. (1986). *Wiersze*. T. 1-2. Red. A. Kowalczykova. Warszawa: Czytelnik.
- Tuwim, J. (1990). *Juwenilia*. T. 1-2. Red. A. Bałakier, T. Januszewski. Warszawa: Czytelnik.
- Whitman, W. (1921). *Trzy poematy*. Tłum. S. de Vincenz. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Ignis”.
- Whitman, W. (1959). „Salut au Monde!”. Tłum. J. Tuwim. W: J. Tuwim, *Dzieła, t. IV: Przekłady poetyckie, część 2* (s. 492-504), red. S. Pollak. Warszawa: Czytelnik.
- Whitman, W. (1998). Gdy słuchałem, co mówił uczony astronom. Tłum. S. Barańczak. W: S. Barańczak (red.), *Od Walta Whitmana do Boba Dylana. Antologia poezji amerykańskiej* (s. 42-43). Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Whitman, W. (2002). 256: *Wiersze i poematy*. Tłum. A. Szuba. Kraków: Miniatura.

<https://pl.wikipedia.org/wiki>.

THE REPRESENTATION OF FRENCH INITIAL VOWELS WITHIN THE ONSET PROMINENCE FRAMEWORK

Summary

The paper discusses the representation of word-initial vowels in French within the Onset Prominence theory (OP; e.g. Schwartz, 2016). Due to the conventional bipartite division of French vowels, it aims to explain their differing behaviour in phonological terms. As the Vocalic Onset (VO) parameter represents the transition between a consonant and a vowel, its segmental specification is language-dependent. It is thus proposed that regular vowel-initial words in French resemble English ones as to the affiliation of the VO node with the consonant, whereas *h-aspiré* words correspond to Polish ones in having a vocalic VO specification.

Streszczenie

Artykuł omawia reprezentację samogłosek występujących na początku wyrazu w języku francuskim w teorii Prominencji Nagłosu (OP; np. Schwartz, 2016). Głównym celem jest fonologiczne wytłumaczenie różnic w zachowaniu francuskich samogłosek, które konwencjonalnie dzielone się na dwie grupy. Jako że parametr Samogłoskowy Nagłos (VO) reprezentuje przejście między spółgłoską a samogłoską, jego segmentalna afiliacja uzależniona jest od języka. Artykuł postuluje, że francuskie wyrazy rozpoczynające się regularną samogłoską przypominają słowa angielskie przynależności węzła VO do spółgłoski, natomiast obecność *h* przydechowego na początku wyrazu upodabnia tę grupę do języka polskiego, charakteryzującego się samogłoskową afiliacją VO.

Introduction

Abundant as research into the phonology of the French language is, little attention has been given in the literature regarding the representation of vowels within the Onset Prominence environment (e.g. Schwartz, 2013, 2014, 2016). Therefore, the primary aim of the present paper consists in the explanation of principles governing the pronunciation of French vowel-initial words within the Onset Prominence phonological theory, which will allow for their representation on a tree structure. More specifically, the present article addresses the affiliation of the Vocalic Onset node, which represents the transition between a consonant and a vowel in a CV sequence. It is hereby proposed that the Vocalic Onset specification in French is consonantal for words starting with a regular initial vowel, and vocalic for *h-aspiré* words. However, it is deemed necessary to provide firstly a more general description of this phonological theory. Its main assumptions will be described in section 2, while section 3 will present arguments supporting the differences in parameter settings in the English and Polish languages. Constituting the main part of the paper, section 4 will present two different representations of French vowels on the basis of a number of phonological processes they undergo.

1. Main assumptions of the Onset Prominence representational framework

The Onset Prominence theory (henceforth OP; e.g. Schwartz, 2013, 2014, 2016) differs to a significant extent from the traditional ways of perceiving phonological phenomena attested in various languages. What distinguishes it from the well-established theories, such as Generative Phonology (Chomsky, Halle, 1968), Optimality Theory (Prince, Smolensky, 1993), or Element Theory (Harris, Lindsey, 1995), is the rejection of the Prosodic Hierarchy (Nespor, Vogel, 1986). One of its main postulates is the widely accepted notion of association lines connecting larger phonological constituents with more basic ones, thereby forming a tree structure presented in Figure 1.

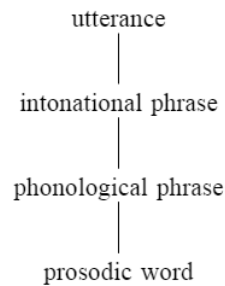

Figure 1. Prosodic hierarchy.

Source: adapted from Prosodic phonology, M. Nespor, I. Vogel, 1986, Dordrecht: Foris.

Schwartz (e.g. 2013, 2014, 2016) argues against the existence of such a hierarchy by assuming that it is not a segment but a CV sequence that constitutes a universal. The rationale for having chosen CV as the most significant structure lies in the fact that the most frequently attested type of non-language-specific syllable is formed by a stop consonant in the onset position followed by a vowel-based nucleus. The highest level in the representational hierarchy of a stop-vowel arrangement is occupied by the Closure node (C), depicting the phonetic event of silence, which precedes the Noise node (N), corresponding to the release burst of a plosive. Then follows the ambiguous portion of speech signal, the Vocalic Onset node (VO), whose affiliation with a consonant or a vowel is language-dependent. It represents the transition between the portion of sound associated with stop release and the vowel part whose formants are relatively stable, namely the Vocalic Target node (VT) (Schwartz, 2016, pp. 37-41). Figure 2 shows this hierarchy.

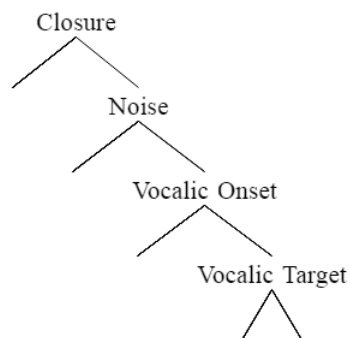

Figure 2. The OP representational hierarchy.

Source: adapted from „On the evolution of prosodic boundaries – Parameter setting for Polish and English”, G. Schwartz, 2016, *Lingua*, 171, p. 41.

Not only does OP differ from the traditional approaches to phonology in the rejection of the Prosodic Hierarchy, but also in the treatment of manner and place of articulation. Since it is the manner that is the most robust indicator allowing for a disambiguation between different consonants, it is indicative of the configuration of the structure, whereas place of articulation features are displayed on the tree. Hence, a fricative differs from the above-discussed form of a plosive by the absence of the Closure node as, phonetically, it lacks a silent period. The tree structure of a nasal consonant is characterised by the deficiency of Noise. The most meaningful representational deviation is apparent in the hierarchical arrangement showing an approximant and a vowel, both of which lack not only Closure but also the Noise node (Schwartz, 2016, p. 41). These different manners of articulation of consonantal phonemes are presented in Figure 3.

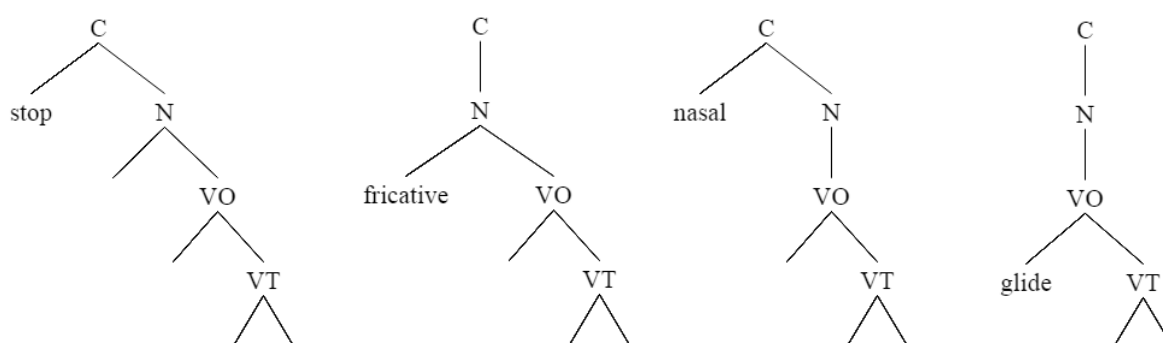

Figure 3. Representation of manner of articulation within the OP framework.

Source: adapted from Schwartz „On the evolution of prosodic boundaries – Parameter setting for Polish and English”, G. Schwartz, 2016, *Lingua*, 171, p. 41.

One of the characteristics of the OP environment crucial for the discussion of initial vowels is the Minimal Constituent constraint (MC). According to it, a well-structured minimal prosodic constituent is formed by at least two binary nodes, namely a VT node and an additional one occupying a higher place in the hierarchy. The differentiation between a binary and a unary node allows for the description of their respective functions. While the former is an active one representing phonetic realisations of segment specifications, the latter serves as an inactive placeholder of that specification. Conventionally, features corresponding to the place of articulation occupy the highest active level in a given structure. If no other specification has been assigned at lower active levels, place features trickle down onto the remaining empty binary nodes (Schwartz, 2016, pp. 43-45).

The universal MC constraint has far-reaching consequences for the structure of constituents other than those formed by a consonant followed by a vowel. Despite the fact that CV is the most frequently attested syllable type, the phonotactics of various natural languages allow for more (e.g. consonant clusters in the syllable onset, the presence of coda) or less complex (the lack of onset) well-formed units. In order to satisfy the MC requirement, segments within the CV sequence undergo absorption. This is a process whereby a constituent not meeting this constraint is attached to a binary node of a higher level structure (Schwartz, 2016, p. 44). Although this mechanism fails to be limited to CV units, the absorption of other sequences is language-dependent and related to the aforementioned ambiguity in the VO affiliation. In languages with a consonantal VO specification, the binary node above the VT level acts as a syllable onset, thereby ensuring

that the MC constraint be not violated in vowel-initial structures. It also allows for the insertion of a glottal stop, usually classified as a consonant, in a prevocalic position. On the other hand, the affiliation of the vowel with VT violates the MC requirement. Therefore, vowel-initial sound sequences in languages with a consonantal VO affiliation undergo *sandhi*-linking, which prevents their glottalisation (Schwartz, 2012a, pp. 672-674).

2. Initial vowels in English and Polish

As has already been indicated, parameter settings are language-specific due to the ambiguous representation of the transitional portion of speech. Schwartz (2014) makes a clear distinction between English, whose VO specification is consonantal, and Polish, characterised by a vocalic VO affiliation. In the representational structures, this difference is indicated by the VO binary node, or lack thereof. The latter case pertains to English as VT is associated with a vowel, whereas the former applies to Polish with a VO vowel identification. Figure 4 displays the parameter settings of English and Polish, respectively.

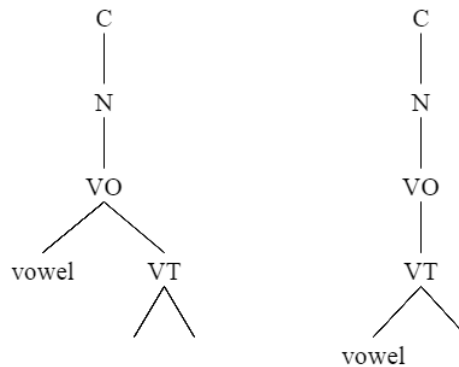

Figure 4. Representations of vowels in English (left) and Polish (right).

Source: adapted from „On the evolution of prosodic boundaries – Parameter setting for Polish and English”, G. Schwartz, 2016, *Lingua*, 171, p. 46.

There exist a number of factors influencing such a distinction. In the case of English, the most commonly described ones involve the instability of vowels, whose targets are reached later than in Polish, and the external *sandhi* phenomenon of linking. Well-known for connected speech, English undergoes linking in different forms, varying from resyllabification of CV sequences across word boundaries, to resolving hiatus by means of a glottal stop or glide insertion, to the pronunciation of a linking *r* and the insertion of an intrusive one in non-rhotic accents (Skandera, Burleigh, 2005, pp. 57-60). This inclination for initial vowels to attach to the preceding consonantal phonemes indicates that onsetless syllables are ill-formed in English. A further process characteristic of this language consists in the fronting of vowels appearing before coronal consonants, which can be observed as a rise in the second formant (Ladefoged, 1999). In the OP environment, this can be explained by the trickling of the place feature [coronal] onto the VO node. Coronal fronting fails to be restricted to CV sequences, as it also occurs in VC ones. This phenomenon is known as melodic submersion, whereby the stranded, realised solely pre-vocalically, VO node of the higher-level consonant becomes attached to the closest, in this case leftmost, vocalic unit (Schwartz, 2014, p. 13)¹.

¹ Schwartz (2014, p. 15) also points out that melodic submersion may be realised as the reconstruction of the VO node by an intrusive vowel in postconsonantal contexts, which frequently occurs in French.

Schwartz (2014, pp. 16-18) also identifies a number of arguments supporting the hypothesis that the VO node is active in Polish. Firstly, he recognises the importance of initial vowels in stress assignment, which typically falls on the penultimate syllable in morphologically simple words. Hence, *aktor* /'aktɔr/ 'actor' and *igła* /'igwa/ 'needle' are stressed on the vowel-initial syllables. Furthermore, Polish is impervious to *sandhi*-linking and resyllabification (Rubach, Booij, 1990), which points to the well-formedness of onsetless syllables. This results in easily perceptible word boundaries in such examples as *ten aktor* /ten.aktɔr/ 'this actor' and *ta igła* /ta.igwa/ 'this needle'. This language is also prone to glottalisation. Despite the fact that the glottal stop does not have a phonemic status in Polish, it frequently occurs with a view to emphasising more prominent portions of speech (Rubach, 2000, p. 292). It may serve as a means of avoiding vowel hiatus, which can be observed across both morpheme (e.g. *nauka* /naʔuka/ 'learning') and word boundaries (e.g. *ta igła* /taʔigwa/) (Dukiewicz, 1995, p. 25). Not every vowel in each prosodic position is equally likely to undergo glottalisation. This phenomenon more often affects low vowels in an initial position, in particular when they are stressed, than high ones occurring in the middle of a phonological phrase (Malisz, Żygis, Pompino-Marschal, 2013).

The affiliation of VO in Polish was addressed in two experiments conducted by Schwartz on Polish speakers. The first one (Schwartz, 2012b) investigated the transfer of L1 initial glottalisation and final devoicing to L2 English. While the sequences of an obstruent and a vowel belonging to separate words were pronounced by 65% of Polish speakers with a glottal closure lasting at least 40ms, no more than 10% of tokens produced by the control native speakers had any glottal marking. The second study examined ways of addressing vowel hiatus by Polish native speakers. It revealed that glottal marking occurs in three fourths of vowels separated by a word boundary and one fourth of non-consonantal phonemes in heteromorphemic contexts. The results of both studies are congruent with the aforedescribed features of the Polish language, which are indicative of the VO specification of vowels (Schwartz, 2013, pp. 633-638).

The aforementioned factors having been taken into consideration, it can be concluded that vocalic phonemes in English and Polish exhibit opposite behaviour with regard to phonological processes. As initial vowels are ill-formed in the former language, they undergo linking with a view to forming a larger constituent structure, which is represented as absorption. Given that vowel-initial words are well-formed in Polish, they fail to be resyllabified with the preceding units. They alone meet the MC requirement and are immune to the process of absorption. These facts are suggestive of the affiliation of the VO node with consonants in English, and with vowels in Polish.

3. Initial vowels in French

While the representation of CV sequences varies cross-linguistically, particularly with regard to the VO affiliation, there appears to be no constraint prohibiting the presence of both a vocalic and a consonantal VO node specification within a single language. The truthfulness of this claim can be observed in French. This language is known for *sandhi*-linking phenomena, which are nevertheless blocked by the presence of an initial *h-aspiré*. The following subsections will examine the behaviour of two groups of French vowels in more detail.

3.1. Sandhi-linking

Sandhi phenomena are generally divided into internal, occurring in heteromorphemic units, and external, affecting sequences crossing word boundaries. One oft-cited example of the latter category is the resyllabification of initial vowels in French. It can be realised as either *enchaînement* or *liaison*, according to the nature of the word-final phoneme. The former case has its consonantal and vocalic varieties. *Enchaînement consonantique* affects so-called stable consonants, which are always pronounced irrespective of the context. Not only can they be syllabified with the vowel in the following word in line with the universal Maximum Onset Principle (Kahn, 1976)², but also with a glide, whose sonority is greater than that of a true consonant³. On the other hand, *enchaînement vocalique* results in the emerge of a hiatus across word boundaries (Steele, 2007, pp. 48-52). In contrast to *enchaînement*, final consonants undergoing *liaison*, usually /z/, /t/, and /n/, fail to be articulated when they precede another consonant, an *h-aspiré*, or a pause (Léon, 1978, p. 120). This process is dependent on the degree of stress cohesion between words. Highly cohesive words obligatorily undergo *liaison*, whereas loosely associated ones fail to be syllabified with the preceding phoneme. The realisation of optional *liaison* depends on the register, with more instances of this *sandhi* phenomenon occurring in formal speech. Charliac and Motron (1998, pp. 16-17) indicate that *liaison* has to appear:

- within fixed phrases,
- before a noun in a noun phrase,
- before a verb in a verb phrase,
- after a monosyllabic adverb modifying an adjective,
- within an inverted verb-pronoun sequence,
- after *est* 'to be [3rd sg]', *sont* 'to be [3rd pl]', and *ont* 'to have [3rd pl]';

while it is generally non-existent after a stressed word, and more specifically:

- between words belonging to different syntactic phrases,
- after a stressed word in a syntactic phrase,
- after polysyllabic and interrogative adverbs,
- after *et* 'and', *selon* 'according to', and *sinon* 'otherwise',
- after words beginning with an *h-aspiré*.

3.2. H-aspiré

The final context is crucial for the present paper, for *h-aspiré* words diverge to a considerable extent from regular vowel-initial ones. This name, which clearly refers to the orthographic letter <h>, may seem confusing for lack of the phoneme /h/ or any of its variants in French (Walker, 2001, p. 140). Aspirated *h* words are for the most part Germanic ones whose /h/ ceased to be articulated in the 16th century. While the initial letter in the majority of them is an etymological one, some of them acquired an <h> having already been adopted in the French lexicon (e.g. Latin *octem* > French *huit* 'eight'). What is more, the phonological nature of *h-aspiré* derivatives is also variable. Despite the general consistency in aspirating complex words created from *h-aspiré* bases, there exist certain exceptions, such as *l'héroïne* 'the heroine' and *héroïque* 'heroic', both of which are derived from *le héros* 'the hero'. Furthermore, the

² The Maximum Onset Principle requires that the largest onset within the bounds of a language's phonotactics be constructed prior to the formation of the coda in the preceding syllable (Kahn, 1976).

³ Cross-linguistic similarities in the syllable structure led to the formation of the sonority profile (Venneman, 1972), whereby the "overall acoustic energy of segments" (Gussenhoven, Jacobs, 2011, p. 165) forms a bell-shaped curve peaking at the nucleus. According to the criterion of increasing sonority, phonemes appear in the following order: obstruents < nasals < liquids < glides < vowels.

actual behaviour of certain *h*-initial words, particularly less common ones, is subject to interspeaker variation. Due to the lack of visible prediction of their nature, the irregular forms require painstaking memorisation, thus being indicative of a higher educational status of the speaker, or the willingness to use the unmarked forms (Fagyal, Kibbe, Jenkins, 2006, p. 276). The distinctiveness between vowel-initial and aspirated *h* words also results in the presence of minimal pairs, such as *l'eau* /lo/ 'the water' and *le haut* /lə.o/ 'the top'. Figure 4 shows waveforms and spectrograms of these two words pronounced by the same speaker.

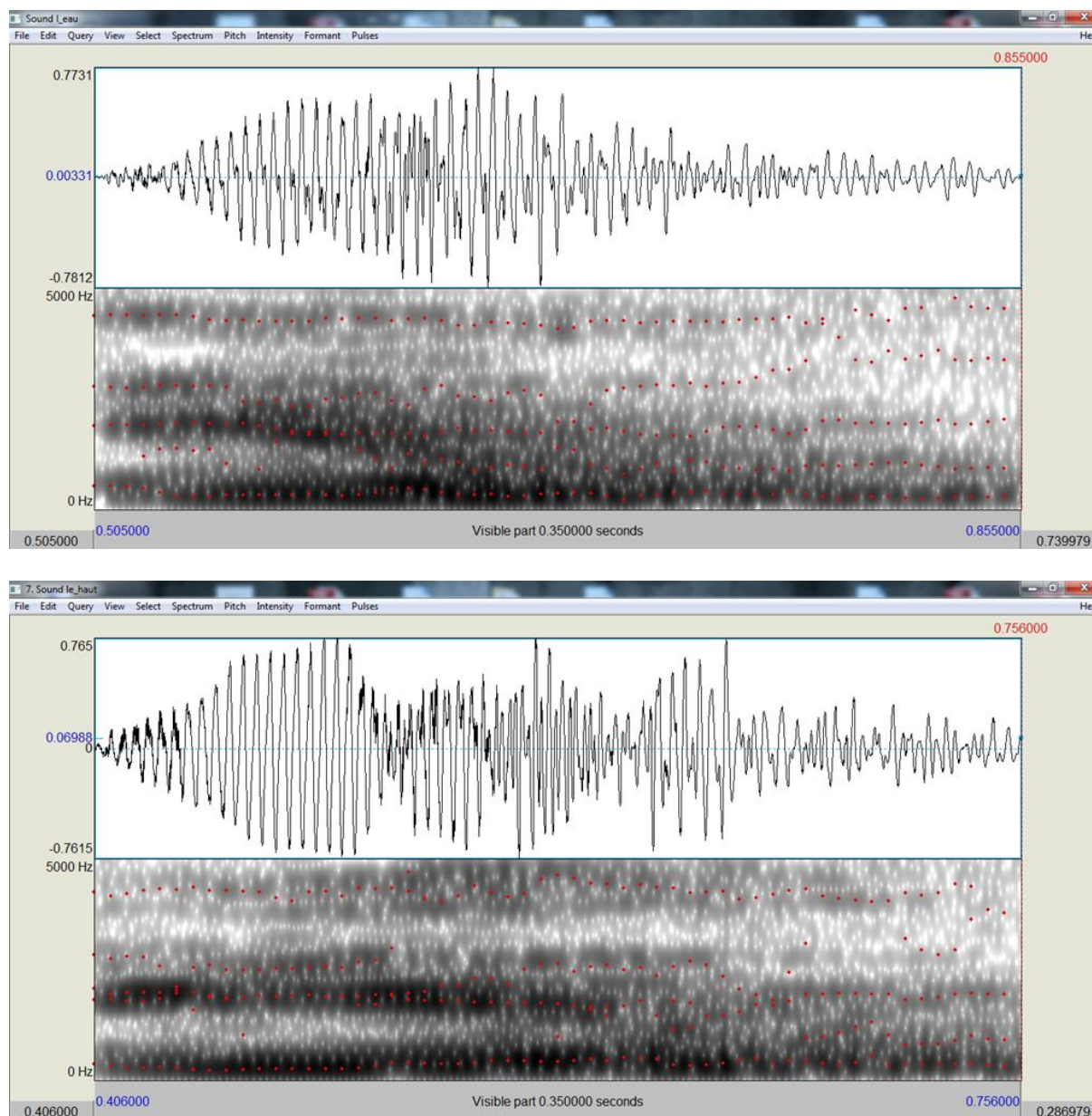

Figure 5. Waveforms and spectrograms of *l'eau* and *le haut*, respectively.

Sources: www.howtopronounce.com/french/leau/ (date of access: 25.09.2019); www.howtopronounce.com/french/le-haut/ (date of access: 25.09.2019).

Although the number of *h-aspiré* words is insignificant in comparison to the whole French lexicon, their special status has attracted attention galore among phoneticians and phonologists owing to their far-reaching consequences for a number of phonological processes. Most meaningful appears to be their resistance to schwa-elision, *enchaînement*, and *liaison*. Furthermore, they may influence the choice of preceding determiners and adjectives (Walker, 2001, p. 143). Table 1 compares the behaviour of *h-muet* word *homme* 'man' and *h-aspiré* *héros* 'hero'.

Table 1

Phonological differences in h-muet and h-aspiré words

	<i>h-muet</i>	<i>h-aspiré</i>
<i>enchaînement</i>	<i>cinq hommes</i> /sɛ̃.kɔ̃m/ 'five men'	<i>cinq héros</i> /sɛ̃k.ɛʁo/ 'five heroes'
<i>liaison</i>	<i>trois hommes</i> /tʁwa.zɔ̃m/ 'three men'	<i>trois héros</i> /tʁwa.ɛʁo/ 'three heroes'
schwa-elision	<i>l'homme</i> /lɔ̃m/ 'the man'	<i>le héros</i> /lə.ɛʁo/ 'of the hero'
choice of determiners	<i>de l'homme</i> /də.lɔ̃m/ 'of the man'	<i>du héros</i> /dy.ɛʁo/ 'of the hero'
choice of adjectives	<i>un vieil homme</i> /œ̃.vjɛ.jɔ̃m/ 'an old man'	<i>un vieux héros</i> /œ̃.vjø.ɛʁo/ 'an old hero'

Sources: adapted from *French sound structure* (pp. 144-145), D.S. Walker, 2001, Calgary: University of Calgary Press.

Not only do certain words beginning with an <h> undergo aspiration, but some glide-initial lexemes as well. Walker (2001, pp. 105-106) distinguishes two major groups of glides: consonantal and vocalic. As their names indicate, they behave like the corresponding types of phonemes with regard to *sandhi* phenomena. Thus, consonantal ones bear a resemblance to *h-aspiré* words in blocking *enchaînement* and *liaison*, whereas vocalic glides correspond to regular vowel-initial words in undergoing linking processes.

Another distinction between words starting with a regular vowel and an aspirated *h* consists in their susceptibility to glottalisation. While highly infrequent in regular initial vowels, albeit occasionally used for emphatic purposes, glottal marking serves as a means of filling the empty syllable onset in *h-aspiré*-initial words (Tranel, 1981, pp. 310-311). This results from the impossibility of linking the aspirated *h* to the previous phoneme given the tendency to avoid onsetless syllables. Although this environment favours the insertion of a glottal stop, such a disjunction between two words can also be realised as a regular pause without any additional activity in the glottis, yet with a phonetic realisation of the schwa sound after the word-final consonantal phoneme in the previous word (Cornulier, 1981, p. 218). However, it is unequivocally maintained that the presence of a glottal stop and a schwa in the word boundary is mutually exclusive (Scheer, Wauquier, Encrevé, 2005, pp. 11-12).

3.3. Representation of initial vowels

The aforescribed characteristics of French vowels have indubitably all made their contributions to their disparate treatment in many a phonological theory. It is frequently maintained that the aspirated *h* acts as if it were preceded by an underlying consonant, which never appears in the surface form (e.g. Moisset, 1996; Selkirk, Vergnaud, 1973). However, this claim fails to be an indisputable one. For instance, Tranel (1996) argues for the lack of an initial consonant in the underlying form in line with a different ranking of constraints within the Optimality Theory framework. While the constraint ONSET is higher ranked than ALIGN-LEFT for the great majority of vowel-initial words, their order is reversed for *h-aspiré* ones.

Therefore, it can be stated that words beginning with a regular vowel behave in accordance with the phonological rules of English. Not forming legitimate structures on their own, they undergo linking with the preceding segments. This leads to their different syllabification, which crosses word boundaries and results in connected speech. Furthermore, as in the case of English, such a context is unfavourable to glottal stop insertion or any other kind of glottal marking. From the OP theory perspective, the great majority of French vowels fail to meet the MC constraint and necessitate the absorption to higher-level structures. This also suggests that by far the most common VO affiliation in French is a consonantal one. Figure 3 presents a proposed representation of the word *l'eau*, serving as an example of a regular vowel-initial word, within the OP phonological framework.

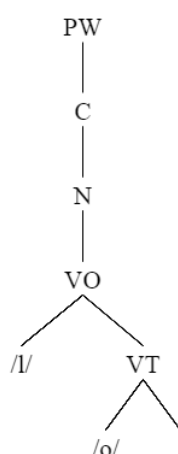

Figure 6. Representation of regular vowel-initial words in French.

In contrast, aspirated *h* words resemble well-formed onsetless syllables in Polish. Not only are they immune to external *sandhi* processes of linking, thereby resisting resyllabification, but they are also conducive to glottalisation. From the OP viewpoint, these facts are indicative of their vocalic VO specification. Constituting well-formed structures, they satisfy the MC constraint by themselves and resist absorption. Figure 4 presents a proposed representation of *le haut* as an example of an *h-aspiré* word, within the OP framework.

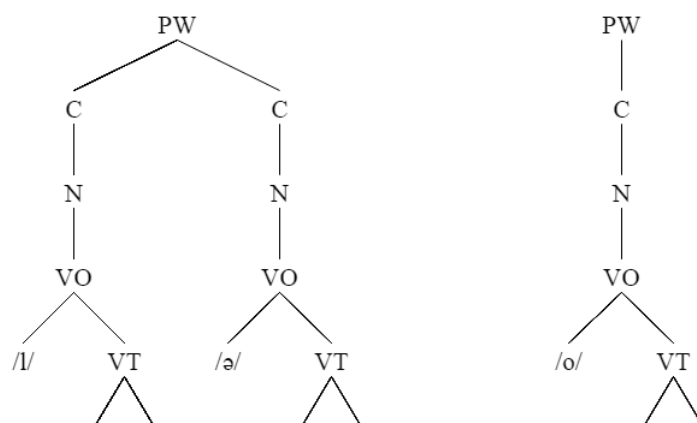

Figure 7. Representation of *h-aspiré*-initial words in French.

Conclusion

Just as English and Polish, French words beginning with a vowel and an *h-aspiré* appear to be polar opposites with regard to their parameter settings. This shows that the affiliation of the VO node is not only language-specific, but also context-dependent, as both its consonantal and vocalic specifications can exist within a single language. Such an approach offers a viable explanation of the exceptional behaviour of *h-aspiré* words with respect to external *sandhi* phenomena. Contrary to regular non-consonantal phonemes, their imperviousness to schwa-elision, *enchaînement*, and *liaison* is indicative of their well-formedness. Thus, words beginning with an aspirated *h* form legitimate minimal constituents and resist absorption. This suggests that they are characterised by a vocalic VO specification, while VO in regular vowel-initial words is affiliated with the consonant.

Bibliography

- Charliac, L., Motron, A.-C. (1998). *Phonétique progressive du français*. Paris: CLE International.
- Chomsky, N., Halle, M. (1968). *The sound pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Cornulier, B. (1981). H-aspirée et la syllabation: Expressions disjonctives. In: D. Goyvaerts (ed.), *Phonology in the 80s* (pp. 183-230). Ghent: Story-Scientia.
- Dukiewicz, L. (1995). Fonetyka. In: H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia* (pp. 7-111). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Fagyal, Z., Kibbe, D., Jenkins, F. (2006). *French: A linguistic introduction*. New York: Cambridge University Press.
- Gussenhoven, C., Jacobs, H. (2011). *Understanding phonology*. London: Hodder Education.
- Harris, J., Lindsey, G. (1995). The elements of phonological representation. In: J. Durand, F. Katamba (eds.), *Frontiers of phonology – atoms, structures, derivations* (pp. 34-79). London: Longman.
- Kahn, D. (1976). *Syllable-based generalizations in English*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Ladefoged, P. (1999). American English. In: *Handbook of the International Phonetic Association* (pp. 41-44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Léon, P. (1978). *Prononciation du Français Standard*. Paris: Didier.
- Malisz, Z., Żygis, M., Pompino-Marschal, B. (2013). Rhythmic structure effects on glottalisation: A study of different speech styles in Polish and German. *Laboratory Phonology*, 4(1), 119-158.
- Moisset, C. (1996). The status of 'h aspiré' in French today. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 3(1), 223-236.
- Nespor, M., Vogel, I. (1986). *Prosodic phonology*. Dordrecht: Foris.
- Prince, A., Smolensky, P. (1993). *Optimality Theory: Constraint interaction in generative grammar*. New Brunswick: Rutgers University.
- Rubach, J., Booij, G. (1990). Syllable structure assignment in Polish. *Phonology*, 7, 121-158.
- Rubach, J. (2000). Glide and glottal stop insertion in Slavic languages: A DOT analysis. *Linguistic Inquiry*, 31, 271-317.
- Scheer, T., Wauquier, S., Encrevé, P. (2015). *Autosegmental news from h aspiré and liaison without enchaînement*. Retrieved from: <http://tscheer.free.fr/papers/v2%20Hdt%20Scheer-Encreve-Wauquier%20RFP%202015%20print.pdf>.
- Schwartz, G. (2012a). Glides and initial vowels within the Onset Prominence representational environment. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, 48(4), 661-685.
- Schwartz, G. (2012b). Initial glottalization and final devoicing in Polish English. *Research in Language*, 10, 159-172.
- Schwartz, G. (2013). A representational parameter for onsetless syllables. *Journal of linguistics*, 49(3), 613-646.

- Schwartz, G. (2014). *On the segmental origins of prosodic boundaries – parameter settings for Polish and English*. Retrieved from: www.academia.edu/7991018/On_the_segmental_origins_of_prosodic_boundaries_-_parameter_settings_for_Polish_and_English.
- Schwartz, G. (2016). On the evolution of prosodic boundaries – Parameter settings for Polish and English. *Lingua*, 171, 37-73.
- Selkirk, E., Vergnaud, J.-R. (1973). How abstract is French phonology? *Foundations of Language*, 10, 249-254.
- Skandera, P., Burleigh, P. (2005). *A manual of English phonetics and phonology*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Steele, J. (2007). *Enchaînement*, 47-58. Retrieved from: www.blogs.umass.edu/moiry/files/2014/01/GPF-Ch51.pdf.
- Tranel, B. (1981). *Concreteness in generative phonology: Evidence from French*. Berkeley: University of California Press.
- Tranel, B. (1996). French liaison and elision revisited: A unified account within Optimality Theory. In: C. Parodi, C. Quicoli, M. Saltarelli, M. Zubizarreta (eds.), *Aspects of Romance Linguistics* (pp. 433-455). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Venneman, T. (1972). On the theory of syllabic phonology. *Linguistische Berichte*, 18, 1-18.
- Walker, D.C. (2001). *French sound structure*. Calgary: University of Calgary Press.
- www.howtopronounce.com/french/leau.
- www.howtopronounce.com/french/le-haut.

Grzegorz Adam ZIĘTALA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

**ROSYJSKIE KSIĘŻNE, HRABINY, WICEHRABINY, BARONESSY,
SZLACHCIANKI – MODELKI, KTÓRE ZACHWYCIŁY PARYŻ
LAT 20., 30. i 40. XX WIEKU**

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono biografie najsłynniejszych rosyjskich modelek – arystokratek i szlachcianek, które musiały opuścić Rosję po rewolucji 1917 roku i za swoją nową ojczyznę wybrały Francję. Tam zrobiły wielką karierę jako modelki, a niektóre były właścicielkami domów mody. Włączały się także w walkę z okupantami niemieckimi.

Rosyjskie księżne, hrabiny, wicehrabiny i baronessy zapisały się na kartach historii mody europejskiej, zmieniły podejście ludzi do zawodu modelki, który w latach 20 i 30. XX wieku nie był zawodem prestiżowym, zwłaszcza dla arystokratek. Ich nienaganne maniery, słowiańska i orientalna uroda zachwyciły największych europejskich projektantów.

Summary

This article presents biographies of the most famous Russian aristocrat and noblewomen models who had to leave Russia after the 1917 Revolution and chose France as their new homeland. There they made a great career as models; some were owners of fashion houses. They also joined the fight against the German occupiers.

Russian princesses, countess, viscountesses and baroness entered the pages of the history of European fashion, changed people's approach to the modelling profession, which in the 1920s and 1930s was a non-prestigious profession, especially for aristocrats. Their impeccable manners, Slavic and oriental beauty delighted the greatest European designers.

Po rewolucji październikowej 1917 roku wiele kobiet pochodzących z arystokracji wyjechało z Rosji w poszukiwaniu normalnego życia i kariery. Luksusowe życie w ojczyźnie, często na cesarskim dworze, zamieniły na tułaczkę, biedę, poniżenie. Wiele z nich dzięki urodzie, pozycji w świecie zdołało jednak zrobić międzynarodową karierę w modelingu, zazwyczaj w Paryżu. Niektóre zostały modelkami „z nudów”, mając zapewnione bogate życie. Wszystkie wykonywały zawód, który na początku XX wieku nie cieszył się popularnością, a dla ludzi z ich sfer nawet był poniżający. One jednak zachwyciły Paryż i całą Europę. W domach mody w Paryżu Rosjanki stanowiły ok. 30% modelek. Piękne, dobrze wychowane, z nienagannymi manierami i znajomością kilku języków obcych pokazywały najpiękniejsze kreacje i opowiadały o nich. Były tzw. „mówiącymi modelkami”. Dzięki nim zawód ten stawał się stopniowo modnym.

Biografie niektórych z nich są dobrze udokumentowane, inne zaś zostały zapomniane – nie ma ich zdjęć i brak wielu szczegółów z ich życia oraz kariery.

Celem niniejszego artykułu było przedstawienie i ocalenie od zapomnienia tych pięknych i wybitnych kobiet początku XX wieku.

1. Irina, księżna Yusupova (z d. księżna Romanowa, hrabina Sumarokowa-Elston, ros. княгиня Ирина Юсупова, урожд. Княжна Романова, графиня Сумарокова-Эльстон)

Fotografia. 1. Księżna Irina Yusupov.

Źródło: www.wykop.pl/wpis/3210005/petersburg-1914-ksiezna-irina-jusupowa-skuteczna-j/ (dostęp: 16.08.2019).

Księżniczka Irina Romanowa urodziła się w 1895 roku w letniej rezydencji carskiej w Peterhofie w pałacu „Aleksandria”, w rodzinie wielkiego księcia Aleksandra Romanowa i wielkiej księżnej Kseni. Ze strony matki była wnuczką Aleksandra III, a ze strony ojca prawnuczką Mikołaja I, chrzestnymi rodzicami byli Mikołaj II i cesarzowa-wdowa Maria. Gdy dorosła, uchodziła za jedną z najpiękniejszych kobiet Imperium i doskonałą partię. Wielu arystokratów starało się o jej rękę, ale ona wybrała księcia Feliksa Yusupova – przedstawiciela jednego ze starych rodów arystokratycznych i bogatszego od Romanowów – jego majątek w 1917 roku oszacowano na 600 mln dol. amerykańskich (Tomaszek, 2015). Rodzina Romanowów nie akceptowała księcia ze względu na skandaliczne o nim opinie – znana wszystkim orientacja seksualna, występy w kawiarni w strojach kobiecych, jednak w 1914 roku odbył się ślub zorganizowany z wielkim przepychem: do ołtarza prowadził ją cesarz Mikołaj II, miała tiarę z brylantami i welon, który należał do Marii Antoniny.

Fotografia 2. Irina i Feliks Yusupov.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/75998312431701758/> (dostęp: 16.08.2019).

Irina, wychodząc za księcia, który nie pochodził z rodu królewskiego, musiała podpisać akt, że zrzeka się praw do tronu dla siebie i swoich dzieci. Po ślubie młoda para wyjechała do Egiptu i na Bliski Wschód, a potem w podróż po Europie. I wojna światowa zastała ich w Berlinie, gdzie zostali aresztowani przez Wilhelma II. Dzięki staraniom rodziny uwolniono ich i przez Danię oraz Finlandię powrócili do Petersburga. Po roku od ślubu, w 1915, urodziła się im córka – Irina. W tym czasie na dworze carskim do coraz większych wpływów dochodził starzec Grigorij Rasputin, który faktycznie rządził Rosją, ale miał cudowne moce uzdrawiania z krwotoków chorego na hemofilię następcy tronu Aleksego. Skandaliczne zachowanie Rasputina, orgie, doradzanie kandydatów na ministrów spowodowały niezadowolenie dalszej rodziny Romanowów, która postanowiła uratować cesarza, cesarzową i Rosję przed Rasputinem. Misji tej podjęło się kilka osób, w tym książę Feliks Yusupov. W 1916 roku w jego pałacu zamordowano Rasputina. Irina przebywała wówczas na Krymie, ale podobno wyraziła zgodę na to morderstwo. Feliksa wysłano do aresztu domowego do jednego z majątków, Irina z córką pozostawały na Krymie aż do abdykacji Mikołaja II i rewolucji 1917 roku. Książę Feliks mógł wtedy powrócić do Petersburga, zabrał biżuterię i obrazy Rembrandta i wyjechał na Krym, skąd w 1919 roku, na statku HMS „Marlborough”, razem z cesarzową-wdową – matką Mikołaja II, udało się im opuścić Rosję, którą rządili bolszewicy pod przywództwem Lenina. Mieszkali na Malcie, we Włoszech, aż wreszcie osiedlili się na stałe w Paryżu. Yusupov pozostawił w Petersburgu 4 pałace i 6 domów dochodowych, w Moskwie 1 pałac i 8 domów, 30 majątków, zakłady produkujące cukier i mięso oraz mnóstwo wyrobów jubilerskich i cennych obrazów. Część z tych kosztowności udało się im zabrać do Paryża, a resztę skonfiskowali bolszewicy. Na emigracji księżna musiała pracować – prała odzież i za bezcen sprzedawała uratowane klejnoty. Mąż pisał pamiętniki o zabójstwie Rasputina i zarabiał na tym. Udało im się kupić dom i założyli słynny dom mody „Irfé” (nazwa pochodziła od liter imion Irina i Feliks). Pokaz ich kolekcji w hotelu „Ritz” był wielkim sukcesem. Sama księżna Irina była modelką we własnym domu mody.

Fotografia 3. Irina Yusupov jako modelka domu mody „Irfe”.

Źródło: <http://beatricemagazine.com/feliks-usupov/> (dostęp: 16.08.2019).

Dom świetnie prosperował do 1931 roku¹, kiedy to na skutek recesji w USA większość amerykańskich klientów zbankrutowała. W tym czasie w Paryżu sukcesy odnosiła Coco Chanel i Christian Dior.

W 1932 roku wytwórnia „Metro-Golden-Mayer” nakręciła film „Ostatnia cesarzowa”, w którym księżną Irinę przedstawiono jako kochankę Rasputina. Yusupov złożył pozew w sądzie i wygrał odszkodowanie za pokaz filmu w Anglii i USA – na dzisiejsze pieniądze to ok. 3 mln dol., skandaliczne sceny wycięto i od tego czasu zaczął pojawiać się napis: „wszystkie nazwy, postacie, miejsca i zdarzenia są fikcyjne, wszelkie podobieństwo do rzeczywistych osób i wydarzeń jest całkowicie przypadkowe i niezamierzone” (Reszka, 2018).

Przez ponad 50 lat Irina i Feliks byli szczęśliwym małżeństwem. Księżę Feliks zmarł w 1967 roku, a księżna Irina tak przeżywała odejście swojej jedynej miłości życia, że zmarła po 3 latach, w 1970 roku. Pochowano ich w jednym grobie z rodzicami Feliksa (ze względu na problemy finansowe) na rosyjskim cmentarzu prawosławnym w Sainte-Geneviève-des-Bois (południowe przedmieście Paryża) (*Najpiękniejsza siostrzenica...*; Strawiński, 2016).

¹ Dom Mody „Irfe” został reaktywowany przez rosyjską projektantkę Olgę Sorokiną w 2013 roku z okazji 400-lecia Domu Romanowów (Семёнова, 2018).

2. **Natalie Paley** (Natalia, księżna Paley, ros. Наталия, княжна Палей)

Fotografia 4. Księżna Natalia Paley.

Źródło: www.fragrantica.ru/news/Натали-Палей-муза-книг-и-ароматов-6929.html (dostęp: 14.08.2019).

Natalia, księżna Paley, urodziła się w 1905 roku w Paryżu jako wnuczka cesarza Aleksandra II, jej ojciec – Wielki Książę Paweł Aleksandrowicz Romanow – był szóstym synem cesarza. Po śmierci pierwszej żony – wielkiej księżnej Aleksandry Greckiej – wstąpił we Włoszech w związek małżeński z prostą kobietą i rozwódką, Olgą Karnowicz (po pierwszym mężu von Pistohlkors), co wywołało wielki skandal. Ojciec nie pozwolił mu na powrót do ojczyzny i nie nadał żonie żadnego tytułu. Olga urodziła księciu Pawłowi syna, będąc jeszcze w formalnym związku ze swoim mężem (dopiero później uzyskała rozwód). W 1904 roku książę regent Bawarii Luitpold nadał Oldze tytuł hrabiny von Hohenfelsen. W 1913 roku cesarz Mikołaj II wezwał parę do Petersburga i uznał ich małżeństwo. Olga otrzymała tytuł księżnej Paley.

W 1918 roku rząd bolszewicki zesłał syna Olgi i Pawła – Władimira – na Ural, gdzie został zamordowany. Paweł Aleksandrowicz został wraz z trzema członkami rodziny Romanowów rozstrzelany w Petersburgu (wówczas Piotrogradzie) w 1919 roku, a Rosyjska Cerkiew Prawosławna za Granicą kanonizowała go w 1981 roku.

Olga z dwiema córkami opuściła Rosję w 1920 roku i przez Finlandię wyjechała do Paryża. Tam Natalia zaczęła pracę jako modelka (wtedy określano to jako „manekin” – „манекен”) najpierw w domu rosyjskiego emigranta księcia Feliksa Yusupowa, a potem współpracowała z Coco Chanel. Podobno została modelką, jak większość arystokratek, z nudów. Jej sytuacja materialna była dobra, gdyż matka – uciekając z córkami – zabrała mnóstwo kosztowności, a ojciec wcześniej założył konto we francuskim banku.

Fotografia 5. Księżna Natalia Paley.

Źródło: www.fragrantica.ru/news/Натали-Палей-муза-книг-и-ароматов-6929.html (dostęp: 12.08.2019).

W 1927 roku wyszła za mąż za Luciena Lelonga – francuskiego projektanta. Wkrótce para rozstała się, ale oficjalnie rozwiedli się dopiero w 1937 roku. Natalia często pojawiała się na okładkach „Vogue”, a na jej cześć nazwano perfumy „Le N”, „Elle.Elle” i „Indiscret”. Podobno perfumy były piękne, niezwykle i chłodne jak Natalia, która już wtedy zdradzała męża, którego nigdy nie kochała, a wyszła za mąż, gdyż życie z nim mogło być ciekawe.

Matka Natalii – księżna Olga – po aukcji rzeczy osobistych, którą zorganizował rząd bolszewicki w Rosji i przegraniu sprawy o zwrot tych rzeczy zachorowała i zmarła w 1929 roku. Natalia już nie musiała zachowywać się jak księżna – chodziła po nocnych klubach, widziano ją pijącą wódkę w restauracjach z mężczyznami.

Księżną Paley zawsze interesowali twórczy mężczyźni, intelektualiści, nie ważne było pochodzenie. W 1932 roku związała się więc z jednym z najsłynniejszych przedstawicieli kultury paryskiej XX wieku, pisarzem, poetą, malarzem, reżyserem – Jeanem Maurice Eugène Clément Cocteau. Po zająciu w ciążę, nie chcąc psuć figury, dokonała aborcji, a mąż poczuł do niej taki strach, że już nigdy nie związał się z żadną kobietą, tylko z mężczyznami.

Po rozwodzie z Cocteau wyjechała do USA, gdzie zagrała w kilku filmach w Hollywood. W USA przeżyła romans ze słynnym francuskim pisarzem Antoine Marie Jean-Baptiste Roger de Saint-Exupéry (niektórzy uważają, że w *Małym księciu* Róża to właśnie Natalia), z którym korespondowała do śmierci, mimo że wyszła za mąż za reżysera Johna C. Wilsona. Ze względu na jego orientację, romansowała z kolejnym mężczyzną – słynnym pisarzem, tym razem niemieckim – Erich Maria Remarque (ich miłość pisarz opisał w powieści *Cienie w raju*). Ten romans trwał najdłużej, mimo wielu kłótni i rozstań. Remarque był pierwszym mężczyzną, który ją zostawił – zawsze to ona podejmowała taką decyzję. Wtedy powróciła do byłego męża, Johna Wilsona, który walczył z alkoholizmem. Natalia zaczęła sama pić. Wilson zmarł w 1961 roku. Natalia popadła w depresję, przez 20 lat przebywała w swojej willi, nie odpowiadała na listy, niechętnie rozmawiała przez telefon. Gdy w 1981 roku złamała szyjkę kości udowej, a lekarze twierdzili, że będzie jeździć na wózku, Natalia zażyła dużą dawkę środków nasennych, mówiąc: „chcę umrzeć z honorem” („хочу умереть с честью”) (Прокофьева, 2018). Zmarła bezdzietnie w Nowym Jorku w 1981 roku.

3. MaryEristova (Maria, księżna Eristavi, z domu Shervashidze, ros. Мария, княгиня Эристави, урожд. Шервашидзе)

Fotografia 6. Księżna Maria Eristavi.

Źródło: www.liveinternet.ru/users/ustava51/post302996931/ (dostęp: 12.08.2019).

Księżna Maria Eristavi urodziła się w 1890 roku (lub 1895) w Batumi. Była córką gruzińskiego księcia, Prokofa Shervashidze, który został członkiem rosyjskiego parlamentu – Dumy Państwowej. Rodzina Shervashidze musiała przeprowadzić się do ówczesnej stolicy Imperium – Sankt Petersburga. Tam Maria została damą dworu ostatniej rosyjskiej cesarzowej z dynastii Romanowów – Aleksandry Fiodorowny. Po śmierci ojca Maria powróciła do rodzinnej Gruzji. Po rewolucji lutowej 1917 roku i utworzeniu Gruzjińskiej Republiki Demokratycznej w 1919 roku wyszła za mąż za gruzińskiego księcia Georga Eristavi, praprawnuka gruzińskiego króla Iraklia II. W 1921 roku, na skutek przejęcia władzy w Gruzji przez bolszewików, obawiając się więzienia, a nawet śmierci, przez Stambuł uciekli do Paryża. Na emigracji na początku żyli w dość trudnej sytuacji materialnej, gdyż cały majątek pozostał w Gruzji. Uległo to jednak zmianie, gdy książę Dymitr Pawłowicz, kuzyn ostatniego cesarza Rosji Mikołaja II, przebywający w Paryżu, poznał Marię z Coco Chanel, z którą sam był wówczas w bliskich relacjach. Już po tygodniu od poznania się pań Maria pracowała w domu mody Chanel i prowadziła aktywne życie publiczne.

Fotografia 7. Maria Eristova jako modelka.

Źródło: <https://beautifulrus.com/maria-eristova-princess-eristavi/bright-mary-eristova/> (dostęp: 12.08.2019).

Jej nienaganne maniery, a także połączenie słowiańskiej i gruzińskiej krwi zachwycali Paryż. Najslawniejsi fotografowie marzyli o pracy z księżną Mary. Paryż się nią zachwycił, ale chodzenie po wybiegu traktowała jako coś poniżej własnej godności, przecież wcześniej chodziła po parkietach Pałacu Zimowego (*Женищина, красота которой стала легендой XX века*, 2013).

W 1946 roku umarła jej jedyna miłość życia – mąż Georg. Dzięki dobrej sytuacji finansowej ostatnie lata życia Maria spędziła w luksusowym domu starców. Do końca życia otrzymywała kwiaty od wielbicieli. Nie mogła wrócić do rodzinnej Gruzji ze względu na zakaz powrotu wprowadzony przez władzę radziecką. Zmarła w 1986 roku. Została pochowana obok męża na cmentarzu Sainte-Geneviève-des-Bois, gdzie spoczęło wielu rosyjskich arystokratów – emigrantów i działaczy kultury (Борисова, 2017).

4. Lise Grabbe (po mężu księżna Belosselskaya-Belozerskaya, z domu hrabina Grabbe, ros. Елизавета, княгиня Белосельская-Белозерская, урожд. графиня Граббе)

Fotografia 8. Lise Grabbe.

Źródło: www.myheritage.pl/search-records?action=person&siteId=203261791&indId=12520617&origin=profile (dostęp: 12.08.2019).

Elżbieta, hrabina Grabbe, urodziła się w 1893 roku w Sankt Petersburgu, a w 1916 roku wyszła za mąż za księcia Sergieja Siergiejewicza Bielosselskiego-Belozerskiego – przedstawiciela starej rosyjskiej rodziny arystokratycznej. Młodzi pobrali się, gdy książę wrócił na krótko z frontu I wojny światowej. Po powrocie z frontu pracował on jako tłumacz języka angielskiego, w 1918 roku został aresztowany przez bolszewików, osadzony w więzieniu i skazany na rozstrzelanie, skąd dzięki staraniom Elżbiety i „obcemu pochodzeniu” (matką księcia była Angielka), udało się go uwolnić. Elżbieta z mężem uciekła do Finlandii, pozostawiając cały majątek pod opieką służby. Próbowali powrócić do Rosji z armią generała Judenicza, przeciwnika bolszewików, ale kampania nie udała się i emigrowali do Londynu, gdzie mieszkała ciotka Sergieja. Elżbieta namówiła męża do przeprowadzki do Londynu, gdzie Sergiej rozpoczął pracę w banku „Lyon Credit”, ona zaś została modelką domu mody „Chantal”. Fakt, że zachwycił się cały Paryż i zarabiała więcej od męża przyczynił się do rozstania pary.

Fotografia 9. Lise Brabbe jako modelka.

Źródło: <https://kulturologia.ru/blogs/250219/42329/> (dostęp: 12.08.2019).

W 1928 roku książę wyjechał do Londynu, gdzie rozpoczął pracę w firmie żeglugowej, a Elżbieta pozostała w Paryżu. Po rozstaniu z mężem przeszła do domu mody Edwarda Molyneux, gdzie poznała Pierre Balmaina. Na początku lat 40. zakończyła pozowanie i sprzedawała eleganckie kreacje. Były mąż pomagał jej finansowo, pracując już w USA, gdzie ożenił się z bogatą Amerykanką i udzielał się charytatywnie w środowisku emigracji rosyjskiej, a zmarł w 1978 roku (Васильев, 2015).

Elżbieta do końca życia mieszkała w Paryżu, „palila lufkę i pozostała szczupła i elegancka do końca swoich dni” (*Русские топ-модели прошлого*). Zmarła w 1982 roku.

5. Mia (Salomea), księżna Obolenskaya (ros. княжна Мия/Саломия Оболенская)

Fotografia 10. Mia Oboleńska.

Źródło: https://ruskiymir.ru/publications/86074/?sphrase_id=746312 (dostęp: 17.08.2019).

Mia (Salomea) (1902-1973) urodziła się w Petersburgu jako druga córka księcia ze starego rodu arystokratycznego (z pierwszej rosyjskiej dynastii Rurykowiczów) Aleksandra Oboleńskiego i Salomei – córki władcy Gruzji – księcia Niko I Dadiani. Otrzymała imię na cześć matki. Jej starsza siostra Nina Obolenskaya (ros. княжна Нина Оболенская, 1898-1980) również była modelką, ale sławniejsza była Mia.

Rodzina Oboleńskich, ratując życie po rewolucji 1917 roku, wyemigrowała do Paryża. Dzięki urodzie siostry Oboleńskie na początku lat 20. zostały zaproszone do domu mody „Paul Kare”, założonego w Londynie, a potem w Paryżu, przez Lady Olgę Egerton, z domu księżną Łobanową-Rostowską.

Nina w 1922 roku wyszła za mąż za byłego pułkownika gwardii cesarskiej, Konstantina Bałaszowa, a Mia w 1923 roku za księcia Władimira Szachowskiego, który też służył wcześniej w gwardii cesarskiej.

Mia po wyjściu za mąż nie porzuciła kariery modelki. Zaczęła pracę w domu mody „Chantal” wraz z siostrą Niną, w którym obie były bardzo popularnymi modelkami. Mia często pozowała do czasopism modowych. Ich kariera trwała do lat 30., gdy w modzie zaczęły panować blondynki. Obie siostry rozwiódły się. Mia w wieku 46 lat wyszła po raz drugi za mąż za Jewgienija Bołotowa, w przeszłości kapitana gwardii cesarskiej (Васильев, 2012).

6. Anna, hrabina Vorontsova-Dashkova (z d. księżna Chavchavadze, ros. Анна, графиня Воронцова-Дашкова, урожд. княжна Чавчавадзе)

Fotografia 11. Anna, hrabina Vorontsova-Dashkova.

Źródło: <https://fashion.drugiegoroda.ru/people/7302-voroncova-dashkova-anna-ilinichna/> (dostęp: 18.08.2019).

Księżna Anna Chavchavadze, prawnuczka króla Gruzji Georga XII, urodziła się w 1891 roku w Tyflisie. Jej pierwszym mężem był Josif Mamacashvili, któremu urodziła 2 córki, ale małżeństwo trwało krótko. W 1916 roku poznała hrabiego Aleksandra Vorontsova-Dashkova, który był rosyjskim namiestnikiem na Kaukazie i za którego wyszła za mąż. Para spędziła rok w armii – Anna pracowała jako siostra miłosierdzia, a w ich pałacach były urządzone szpitale wojskowe.

Po wybuchu rewolucji 1917 roku jej mąż walczył przeciwko bolszewikom, a Anna ukrywała się przed aresztowaniem w Jessientukach na Kaukazie. Udało im się uciec z Rosji do Konstantynopola, skąd razem wyjechali do Paryża. Ze względu na trudną sytuację materialną Anna zaczęła pracę modelki w domu mody „Chanel” i przez kilka lat była jego twarzą. Anna pozowała dla Coco Chanel i pojawiała się na balach, przyjęciach i w teatrach w jej kreacjach.

W 1924 roku założyła własny dom mody „Imedi” (z gruzińskiego „nadzieja”). Hrabina była nie tylko właścicielką, ale i projektantką. Ubierały się u niej bogate i sławne kobiety z Francji, Anglii, Niemiec i Holandii. Hrabina zapoczątkowała modę na wszystko co kaukaskie – reklamowała tkaninę „Tiflis”, domy mody szyły odzież w stylu „caucasien”, a w Paryżu otwierano gruzińskie restauracje.

Potem przeprowadziła się do Berlina, gdzie zmarła w 1941 roku i została pochowana (Бутузова, 2013; Оболенский, 2015).

7. Lady Iya Abdy (z d. Gay, ros. Ия Ге)

Fotografia 12. Lady Abdy.

Źródło: <https://nashenasledie.livejournal.com/4211840.html> (postęp: 14.08.2019).

Rosjanka z pochodzenia, aktorka i modelka francuska i amerykańska Iya Gay urodziła się w 1903 roku (lub 1897) w Sławiańsku w rodzinie aktorów – ojciec był aktorem Cesarskiego Teatru Aleksandryjskiego, a matka aktorką dramatyczną. Jej przodkiem był słynny malarz rosyjski, Nikolay Gay (Николай Ге). Pradziadek Iyi był Francuzem, który uciekł do Rosji w czasie rewolucji francuskiej, a Iya uciekła do Francji po rewolucji październikowej w Rosji. Dziadek ze strony matki pochodził z rodu tatarskiego chana Nowika. W domu małej Iyi bywali aktorzy, malarze, np. hrabia Lew Tołstoj, Ilya Repin. Iya otrzymała staranne wykształcenie – najpierw w Petersburgu w Instytucie Pawłowskim, a potem w Lozannie w szkole dla dziewcząt. Ze względu na szerokie zainteresowania i zdolności marzyła, żeby zostać malarką, artystką, muzykiem. Po rozwodzie rodziców matka z drugim mężem wyjechała do Niemiec. Tam zastała ich I wojna światowa i postanowili nie wracać do ojczyzny, udając się do Szwajcarii.

Fotografia 13. Lady Abdy.

Źródło: izbrannoe.com/news/lyudi/iya-ge-ledi-abdi/ (dostęp: 14.08.2019).

W 1921 roku Iya wyjechała do Paryża i przez Finlandię chciała wrócić do Rosji. W Finlandii poznała Holendra Gerrita Jongejansa, który był konsulem Holandii w Petersburgu (wówczas Piotrogradzie). Po rewolucji 1917 roku wyjechał do Finlandii, zmienił nazwisko na Gaynes i został przedsiębiorcą. Iya wyszła za niego za mąż. W 1917 roku w Finlandii urodziła syna – Georga, znanego potem jako George Gaynes, m.in. z roli komendanta Lassarda w „Akademii Policyjnej” Hugh’a Wilsona. Po urodzeniu syna Gerrit zbankrutował, a Iya wyjechała do Paryża, gdzie zaczęła pracę u kupca Wtorowa. I kupiec również wkrótce zbankrutował. Iya zajęła się akompaniowaniem na fortepianie w teatrze, jednak szybko ją wyrzucono. Mąż prosił ją, żeby zaopiekowała się synem, którego mu zostawiła. Ponieważ wiele Rosjanek w tym czasie było modelkami, wtedy tzw. „manekinami”, jeden ze znajomych zaproponował Iyi taką pracę. Iya zwróciła się do słynnych projektantek – sióstr Callot, które zaoferowały jej pracę modelki za skromne wynagrodzenie 450 franków i śniadania. Tak rozpoczęła się kariera Iyi jako modelki.

Z radością przyjęła pracę, żeby utrzymać siebie i syna, którego odwozła na wieś na wychowanie prostej kobiecie. Na jeden z pokazów mody przyszedł angielski arystokrata – sir Robert Adby, któremu od razu spodobała się Iya. Nie mógł z nią porozmawiać, gdyż nie było to przyjęte, aby modelki kontaktowały się z gośćmi pokazów. Dwa dni później poszła na obiad do restauracji i tam był również sir Adby. 23-letni arystokrata zakochał się w Iyi, oświadczył się i w 1923 roku wyszła ze niego za mąż. Tak została słynną Lady Adby. Mąż zakazał jej pracy jako modelka i założył sklep ze starymi meblami, gobelinami, rzeźbami. Kochał Paryż, a ona Londyn. Mąż był całkowicie pochłonięty biznesem, otrzymał spadek, więc żonę wysłał w podróż dookoła świata jachtem w towarzystwie przyjaciół. Kiedy młodzi opłynęli Cejlon, Indie, Tajlandię, Japonię, Kanadę, dotarli do Paryża. Sira Adby tam nie było. W 1928 roku rozwiedli się. Wróciła do zawodu modelki, jej zdjęcia pojawiały się w „Vogue”, fotografowali ją najwięksi artyści tamtych czasów. Lady Adby chodziła na bale rosyjskich arystokratów, którzy emigrowali do Paryża, zajęła się działalnością charytatywną, m.in. pomagając rosyjskim emigrantom. Poznała wtedy Coco Chanel, która zaproponowała jej pracę w atelier. Iya projektowała dla niej torby. Ubierała się elegancko, pozowała, zachwycił się nią Paryż i Berlin. Porównywano, a czasami brano ją za Gretę Garbo, do której była podobna.

Po rozwodzie zachowała tytuł, mnóstwo biżuterii, w tym 20-karatowy brylant, który trzymała w sejfie w banku. Mieszkała w bogatych dzielnicach Paryża, zawsze w eleganckich mieszkaniach. Miała mnóstwo antyków, które zbierała sama, jej matka, ciotka i siostra (miały np. oryginalne łóżko rosyjskiej cesarzowej Katarzyny II).

Na salonach Lady Adby bywała śmietanka Paryża lat 30. XX wieku – arystokracja rosyjska, słynni Francuzi.

W 1936 roku zadebiutowała na scenie, gdzie zagrała w „Królu Edypie” w sukni od Chanel.

Zimą 1937 roku, w czasie największego terroru stalinowskiego, pojechała do chorego ojca do Rosji – najpierw do Moskwy, a potem do Leningradu. Cały czas towarzyszyli jej „dziwni” mężczyźni, zapewne agenci Stalina.

W latach 30. związała się z przedstawicielem rządu Mussoliniego – Enzo. Oskarżono ją o szpiegostwo, aresztowano, a po zajęciu Paryża przez Niemców – wysłano do Vichy. Stamtąd udało się jej uciec do Londynu. Została, jako obywatelka Wielkiej Brytanii, zmobilizowana, a ponieważ biegle władała rosyjskim, angielskim i francuskim została tłumaczką w wojsku. Pod koniec wojny współpracowała z radziecką misją w zakresie repatriacji rosyjskich więźniów. Po zakończeniu wojny i demobilizacji powróciła do Paryża, gdzie pracowała jako tłumaczka w Instytucie Pasteura, ale ze względu na znajomości z wojskowymi z Anglii, Niemiec, ZSRR, USA jej pobyt we Francji nie był możliwy. Wyjechała do USA, a stamtąd do Meksyku, w którym się zakochała. Tam poznała polską malarkę baronesę – Tamarę Łempicką – i kobiety przyjaźniły się do śmierci Tamary w 1980 roku.

W latach 70. Lady Adby wróciła do Francji i osiadła w małym miasteczku Roquebrune, gdzie mieszkało wielu arystokratów.

Pod koniec życia trafiła do domu starców w małym miasteczku w pobliżu Nicei, gdzie zmarła w 1992 roku (Proshakov, 2017).

8. Gali Bazhenova – Irene (Leila), hrabina du Luart (właściwie Elmeskhan Hagundokova, ros. Эльмисхан Хагундокова, Гали Баженова, графиня Ирен (Лейла) Де-Люар)

Fotografia 14. Gali Bazhenova.

Źródło: www.geni.com/people/Эльмесхан-Гали-Баженова/6000000037337285638 (dostęp: 15.08.2019).

Elmeskhan urodziła się w 1898 roku w Petersburgu i pochodziła ze znanej, cenionej cerkieskiej rodziny arystokratycznej Hagundokowych. Jej ojciec – Edyg, po przejściu na prawosławie zmienił imię na Konstantin i ożenił się z Elizawietą Brodową, która pochodziła ze starej niemieckiej arystokratycznej rodziny. Elmeskhan uczyła się w elitarnym Instytucie Smolnym dla szlachetnie urodzonych panien. W czasie I wojny światowej została siostrą miłosierdzia w szpitalu wojskowym w Czerkiesji, gdzie poznała swojego przyszłego męża – Nikolaja Bazhenova. Jej mąż w czasie wojny domowej pomiędzy bolszewikami i „białymi”, czyli zwolennikami cara, został ranny w głowę i zmarł. Elmeskhan z rodziną wyemigrowała najpierw do Chin, potem USA, a w 1922 roku trafiła do Paryża. Za radą księcia Kutuzova Coco Chanel zaprosiła ją do pracy w domu mody.

Fotografia 15. Gali Bahenova jako gwiazda „Chanel”.

Źródło: <http://gorets-media.ru/page/cherkesskij-profil-doma-shanel-na-ordene-pochetnogo-legiona> (dostęp: 15.08.2019).

W 1928 roku otworzyła własny dom mody „Elmis”, który istniał do 1933 roku, a potem zajęła się dekorowaniem mieszkań na zamówienie.

W 1934 roku wyszła za mąż za hrabiego Ladislasa du Luarta, przeszła na katolicyzm i zmieniła imię na Irene. Jej mąż był senatorem, synem markiza i namiętnym myśliwym.

W czasie II wojny światowej Irene wstąpiła do francuskiego ruchu oporu i była dowódcą szpitala wojskowego, zorganizowała szpital w Afryce Północnej, przeniosła swój szpital polowy pod Monte Cassino, gdzie uratowała tysiące żołnierzy podczas słynnej bitwy. Brała udział w wyzwoleniu Włoch i od generała de Gaulle otrzymała order Legii Honorowej.

Fotografia 16. Irene du Luart.

Źródło: www.natpress.net/index.php?newsid=18810 (dostęp: 15.08.2019).

Na temat jej życia reżyser czerkieski Zekorej nakręcił film „Czerkieski nie umierają...” (,Черкешенки не умирают...”), francuska pisarka de Sairigné napisała książkę „La Circassienne”. Irene du Luart była zasłużonym legionistą, komandorem, generałem brygady, wielkim oficerem Korpusu Narodowego Republiki Francuskiej, kawalerem orderu „Za zasługi”, odznaczoną Krzyżem Wojny 1939-1945, Krzyżem Męstwa, Złotym Krzyżem „Virtuti Militari”, medalami za kampanię tunezyjską i włoską. Była „kaukaską gwiazdą” pokazów Chanel w latach 20.

W połowie lat 50. po tragicznej śmierci jedyne go syna (po pierwszym mężu), Mikołaja, kapitana armii USA, zajęła się działalnością charytatywną. Otworzyła dom dla żołnierzy, którzy nie mieli rodzin i środków do życia. Wdzięczni żołnierze nazywali ją „chrzestną”. Zajmowała się odbudową szpitali wojskowych w Afryce Północnej, walczyła z tyfusem, założyła kompleks rehabilitacyjny w Algierii – „Centrum Luart” (*Графиня Ирен Де-Люар...*, 2018).

Fotografia 17. Pogrzeb Irene du Luart.

Źródło: <http://gorets-media.ru/page/cherkesskij-profil-doma-shanel-na-ordene-pochetnogo-legiona> (dostęp: 15.08.2019).

Zmarła w 1985 roku i z honorami wojskowymi rangi marszałka Francji jej ciało na lawecie wojskowej z trumną przykrytą flagą przewieziono do kościoła Saint Louis (jako jedyna kobieta dostała takiego honoru), a następnie pochowano na cmentarzu Sainte-Geneviève-des-Bois, gdzie spoczywa wielu działaczy kultury i rosyjskich arystokratów (Славина, 2016).

8. Vicky – Vera, księżna Obolenskaya (z d. Makarova, ros. Вики, княгиня Вера Оболенская, урожд. Макарова)

Fotografia 18. Vera Obolenskaja.

Źródło: [www.ourbaku.com/index.php/Оболенская_\(Макарова\)_Виктория_Аполлоновна_-_участница_французского_Сопротивления](http://www.ourbaku.com/index.php/Оболенская_(Макарова)_Виктория_Аполлоновна_-_участница_французского_Сопротивления)(dostęp: 16.08.2019).

Vera Makarova urodziła się w 1911 roku w Baku, w rodzinie wicegubernatora Baku, Apollona Makarova. W 1920 roku, po wybuchu wojny domowej w Rosji, rodzina wyemigrowała do Paryża, gdzie Vera chodziła do szkoły i tak opanowała język francuski, że Francuzi uważali ją za swoją. Wkrótce ojciec zostawił rodzinę i wyemigrował do USA. Chodziły słuchy, że jej biologicznym ojcem nie był Makarow, a jakaś osoba wysoko postawiona z kręgu przy carskim tronie. Po latach beztroskiego życia na zabawach, imprezach, w wieku 19 lat poszła do pracy jako modelka w domu mody „Ytteb”, założonym przez byłą damę dworu cesarskiego, Betty Bisard.

Fotografia 19. Vera Obolenskaja jako modelka.

Źródło: <https://ru-oldrussia.livejournal.com/149371.html> (dostęp: 16.08.2019).

Opiekunką Very w domu mody była modelka Sofia Nosovich, która nauczyła ją, jak poruszać się na wybiegu.

Będąc bardzo inteligentną osobą, zwłaszcza z niezwykle pamięcią i władając biegle rosyjskim, francuskim, angielskim i niemieckim, chciała zmienić pracę. Zaprzyjaźniła się z jedną z klientek domu mody, której mąż – jak się okazało – poszukiwał sekretarki. Vera została sekretarką paryskiego przedsiębiorcy – Jacquesa Arthuysa, który odegrał ważną rolę w jej życiu. W 1937 roku wyszła za mąż za księcia Nikolaja Aleksandrowicza Obolenskiego – syna Aleksandra Nikolajewicza Oboleńskiego – generała i dowódcy wojskowego Petersburga i Salomei – córki władcy Gruzji – księcia Niko I Dadiani. Po powrocie z podróży poślubnej młodzi zamieszkali w luksusowym mieszkaniu z widokiem na Lasek Buloński. Ponieważ nudziła się w domu, wróciła do pracy w firmie.

Po rozpoczęciu okupacji Francji przez Niemcy w 1940 roku Vera z mężem wstąpiła do Ruchu Oporu do podziemnej „Organizacji Cywilnej i Wojskowej” (Organisation Civile et Militaire), w skrócie OCM, którą tworzył jej były szef – Jacques Arthuys. W podziemiu zbierała informacje na temat sił okupantów, pomagała więźniom radzieckim, szyfrowała i przekazywała tajne informacje. Jako sekretarz generalny OCM odpowiadała za kontakt z innymi podziemnymi organizacjami. Jej prawą ręką w organizacji była modelka, która uczyła ją zawodu – Sofia Nosovich. Vicky w ramach działania w ruchu oporu założyła kabaret „Monte Christo”, do którego przychodzili Niemcy i francuscy faszyci. Dzięki temu zdobyła informację o ataku Niemiec na ZSRR w 1941 roku, którą przekazała do Londynu, Brytyjczycy do Stalina, który jednak – uważając to za kolejną prowokację – zignorował to.

Niemcy „polowali” na księżną jako „szczególnie niebezpiecznego przestępcę”. Została aresztowana w 1943 roku. W więzieniu długo udawało się jej wprowadzać gestapo w błąd, za co otrzymała przezwisko „Księżna – nie wiem” (Prinzessin – ich weißnicht). Ponieważ była księżną, nie torturowano jej, a tylko przesłuchiowano i namawiano do współpracy w walce przeciwko ZSRR. Vicky nie wydała nikogo z Ruchu Oporu, nie dała wciągnąć się w walkę przeciwko bolszewikom. Na przesłuchaniach zaprzeczała, że jej mąż należał do Ruchu Oporu, jednak aresztowano go i wysłano do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, gdzie przybywał do wyzwolenia obozu przez Armię USA w 1945 roku.

W lipcu 1944 roku, po inwazji Aliantów w Normandii, księżną przewieziono do Berlina, gdzie została stracona na gilotynie. Od wyprowadzenia jej ze spacerniaka do sali śmierci do położenia na gilotynie i wykonania wyroku upłynęło zaledwie 18 sekund. Jej ciało przekazano studentom medycyny do badań i nauki. Nie ma jej grobu, ale na cmentarzu rosyjskim Sainte-Geneviève-des-Bois na jej cześć ustawiono kenotaf (pusty grobowiec). Na pomniku ofiar wojny w Normandii znajduje się pamiątkowa tablica z jej nazwiskiem.

Fotografia 20. Tablica na cześć Very Obolenskiej.

Źródło: <https://ru-oldrussia.livejournal.com/149371.html> (dostęp: 16.08.2019).

Za zasługi została nagrodzona przez władze francuskie (Krzyż Wojskowy, Medal Oporu, Order Rycerski Legii Honorowej) i radzieckie (Order Wojny Ojczyźnianej I stopnia). O jej męstwie w ZSRR dowiedziano się dopiero po 20 latach od jej śmierci. W 1960 roku rząd francuski przekazał rządowi radzieckiemu materiały o ponad 400 Rosjanach – emigrantach, którzy walczyli przeciwko Niemcom.

Mąż Vicky dowiedział się o śmierci ukochanej żony dopiero po 2 latach – w 1946 roku. Nie mógł się pogodzić z utratą ukochanej i w 1963 roku został duchownym prawosławnym (był protojerejem, czyli proboszczem – G.Z.) Katedry Św. Aleksandra Newskiego w Paryżu (w którym brał swój ślub z Vicky), rektorem szkoły prawosławnej w Biarritz, przewodniczącym Związku Książąt Oboleńskich. Zmarł w 1979 roku i został pochowany na rosyjskim cmentarzu Sainte-Geneviève-des-Bois.

10. Lela, baronowa von Medem (po mężu Leskova, ros. Леля, баронесса фон Медем, замужем Лескова)

Fotografia 21. Lela von Medem.

Źródło: www.liveinternet.ru/users/bo4kameda/post241232884/ (dostęp: 17.08.2019).

W latach 20. gwiazdami wybiegów w Paryżu były siostry von Medem, córki baronowej Niny von Medem z domu Schlitter. Lela (1900-1932) wyszła za mąż za oficera Leskova, wnuka słynnego pisarza. Kira (1902-2000), mniej sławna od siostry, po mężu Sereda, pracowała jako modelka od 1925 do 1945 roku w różnych domach mody, m.in. u małżeństwa Jusupowów w „Irfe”, „Ytteb”, „Paul Poiret”, „Molyneux”, „Chanel” (Васильев, 2012).

Choć siostry były gwiazdami wybiegów, praktycznie nie ma informacji na ich temat.

11. Teya (Ekaterina) Bobrikova (po mężu Poreckaja, a potem Bonne, ros. Тейя/Екатерина Бобрикова, замужем Порецкая, Боннэ)

Fotografia 22. Teya Bobrikowa.

Źródło: <https://myrussia.life/8631-russkie-aristokratki-stavshie-znamenitymi-modeljami-na-zapade.html> (dostęp: 17.08.2019).

Teya urodziła się w 1909 roku w rodzinie szlacheckiej pułkownika gwardii cesarskiej, Nikołaja Nikołajewicza Bobrikova, bohatera I wojny światowej. Dziadkiem Teyi był generał – gubernator Finlandii, wówczas części Imperium Rosyjskiego – Nikołaj Iwanowicz Bobrikov, a ojcem chrzestnym Teyi Mikołaj II. Od dziecka rysowała sukienki i marzyła, że kiedyś będzie pozować. Po emigracji do Paryża, ze względu na trudną sytuację materialną, w wieku 17 lat poszła do pracy do domu mody „Vionnet”. Mężem właścicielki domu – Madeleine Vionnet – był rosyjski emigrant Nieczwiłodow, syn generała. Potem pracowała w domu mody „Lanvin”. Kiedy matka dowiedziała się, że jej córka będzie „manekinem”, była oburzona, uważając to za „nieprzyzwoitą pracę”. Suknie, które pokazywała Teya nosiły gwiazdy tamtych czasów, np. Pola Negri. W „Lanvin” Teya pracowała w latach 1927-1934.

Fotografia 23. Teya Bobrikowa.

Źródło: <http://artmedia.ae/2015/17-krasota-v-ehmigracii/teya-bobrikova-v-plate-lanvin/> (dostęp: 18.08.2019).

Teya po kilku latach pracy, w 1936 roku założyła własny dom mody – „Katrín Parel” (od słów „par elle” – „zrobione przez nią samą”), w którym pozowała księżna Maria Mieszczerka i Liud Fiedosiejewa, a klientkami były słynne paryskie aktorki, Michel Morgan i Liz Gothi. Kreacje jej domu mody pojawiły się w filmie „Symfonia pastoralna” (1946) Jeanna Delannoy. Po konflikcie ze związkami zawodowymi Teya z pierwszym mężem Nikołajem Poreckim musiała w 1948 roku zamknąć dom mody (Борисова, 2017; Васильев, 2012). Po rozwodzie wyszła za mąż za Hiszpana Bonne.

Teya Bonne zmarła w 2003 roku i została pochowana na cmentarzu Sainte-Geneviève-des-Bois.

12. Zhenia (Eugenia), wicehrabina de Kasteks (z domu Gorlenko, ros. Жена/Евгения, виконтесса де Кастекс, урожд. Горленко)

Fotografia 24. Eugenia Gorlenko – de Kasteks.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/162833342756806505/> (dostęp: 17.08.2019).

Eugenia Gorlenko była supermodelką lat 30. w Paryżu, ale o jej życiu wiemy mało. Jej ojcem był oficer armii cesarskiej Roman Gorlenko, który po rewolucji 1917 roku wyemigrował z Rosji wraz z żoną Marią i dwiema córkami – Eugenią i Galiną. Najpierw rodzina zatrzymała się w Tunezji, a potem trafiła do Paryża. Ojciec, jako inżynier, rozpoczął pracę w zakładzie „Renault” albo „Citroen” (dokładnie nie wiadomo).

Fotografia 25. Eugenia Gorlenko – de Kasteks.

Źródło: <https://bigpicture.ru/?p=631384> (dostęp: 17.08.2019).

Jej siostra, Galina (baronowa Delvig, ros. Галина/Галя, баронесса Дельвиг), również została modelką. Galina urodziła się w 1905 roku, a Eugenia w 1908 roku. Eugenia porzuciła ostatnią klasę gimnazjum i poszła do pracy do fabryki. Praca na taśmie była za ciężka, więc starsza siostra zaproponowała jej, żeby została modelką. W 1926 roku rozpoczęła pracę w niewielkim domu mody, a potem trafiła do słynnego domu „Worth”, założonego przez Charlesa Frederica Wortha. Potem pracowała w „Lanvin”, „Maggy Rouff”, zaś Galina w „Jenny”, a następnie w „Hermes” oraz „Brewer”. Informacji na temat życia sióstr w czasie okupacji Paryża brak.

W 1943 roku Eugenia wyszła za mąż za hiszpańskiego ambasadora, wicehrabię de Kasteks, przyjęła tytuł wicehrabiny. Po rozwodzie z wicehrabią wyszła za mąż za Barbiera (nie wiadomo, kim był). Zmarła w 1965 roku.

Galina wyszła za mąż za barona Delviga, przyjęła tytuł baronessy i zamieszkała z nim w Corneilles-en-Parisis (Глазов, 2015).

13. Lud (Ludmila) Fedoseeva (ros. Люд/Людмила Федосеева)

Fotografia 26. Lud Fedoseeva.

Źródło: <https://bigpicture.ru/?p=631384> (dostęp: 18.08.2019).

Najpopularniejsza oraz najlepiej opłacana modelka paryska lat 30. i 40. – Ludmila (Lud) Fedoseeva – urodziła się w Piotrogradzie w 1915 roku, w szlacheckiej rodzinie wicegubernatora Guberni Włodzimierskiej Leonida Fedoseeva oraz terskiej Kozaczki z Władykaukazu Anastasii Lashynej. Po rewolucji 1917 roku rodzina emigrowała do Marsylii, a następnie do Paryża. Od 1933 roku Lud pracowała w domie mody „VéraBoréa”, dla „Chanel”, pozowała do „Vogue”, „Harper’s Bazaar”, a także była statystką w filmach. Jako modelkę rozślawił ją fotograf Horst.

W czasie II wojny światowej była aktorką, zagrała, m.in. w filmach „L’Honorable Catherine” (1942), „Madame et la mort” (1942). Przed wyzwoleniem Paryża wyjechała do Argentyny i Brazylii, gdzie zajmowała się handlem sprzętem optycznym. Podróżowała po Anglii, Egipcie, Tunezji.

Fotografia 27. Lud Fedoseeva.

Źródło: www.adme.ru/tvorchestvo-dizajn/russkie-top-modeli-30-h-godov-909860/ (dostęp: 18.08.2019).

Po powrocie do Francji nie mogła znaleźć pracy, oskarżano ją o współpracę z Niemcami podczas wojny, jak Coco Chanel. W 1959 roku wyjechała do LeTouquet-Paris-Plage, gdzie pracowała na lotnisku i w szkole. Została szefową Rosyjskiego Domu Starców w Gagny pod Paryżem. W latach 1968-1972 pracowała w prywatnej szkole w Vaucresson jako dyrektor ds. nauczania. W latach 1969 i 1972 jako turystka pojechała do Rosji, którą pamiętała tylko z opowiadań. W Moskwie była jeszcze w latach 1978 i 1981 u swojej córki.

Pod koniec życia wyszła za mąż za kolegę z dzieciństwa – Francuza Pierre’a de la Grandiere’a. Zmarła na raka w 1990 roku, w Pougny w Alpach francuskich.

Jak wspominała jej córka – kochała życie, lubiła żartować, podróżować, jeść i pić (Aleskerowa, 2012).

Podsumowanie

Piękne, z nienagannymi manierami, szlachetnie urodzone młode dziewczyny, które błyszczały na salonach, należące lub spokrewnione z rodami panującymi, nagle musiały uciekać z ojczyzny i szukać nowego domu. Wybrały Paryż, światową stolicę mody, i rozpoczęły tam pracę zawodową, którą wcześniej nie zajmowały się z racji swojej pozycji. Osiągnęły sukces zawodowy, zachwycił się nimi Paryż. Niektóre założyły własne domy mody, włączały się w walkę przeciwko kolejnemu wrogowi podczas wojny i zostawały bohaterkami nowej ojczyzny. Te, które poświęciły się tylko modzie, na trwałe zapisały się na kartach czasopism modowych.

Na temat niektórych z nich wiemy bardzo dużo, istnieje mnóstwo zdjęć, lecz los innych owiany jest tajemnicą, zostały zapomniane i nie ma wielu śladów na temat ich życia i kariery.

Przeszukując ogromne zasoby Internetu, udało się chociaż w części przybliżyć czytelnikom biografie tych niezwykłych kobiet, które wprowadziły modę na elementy orientalne, na słowiańską urodę, którą tak cenią fotografowie i projektanci w XXI wieku. To one były prekursorkami i warto o nich pamiętać.

Bibliografia

- Aleskerowa, J. (2012). *Люд Федосеева*. Pobrane z: https://vk.com/album-10595891_134651523?act=comments.
- Najpiękniejsza siostrzenica Mikołaja II*. Pobrane z: <https://duchymperiumrosyjskiego.wordpress.com/2016/10/28/najpiękniejsza-siostrzenica-mikolaja-ii/#more-868>.
- Reszka. (2018). *Proces sprzed ponad 80 lat, którego rezultaty do dziś są widoczne w większości produkcji filmowych*. Pobrane z: <https://joemonster.org/art/43381>.
- Strawiński, P. (2016). *Jusupowowie kontra rewolucja. Historia najbogatszej rosyjskiej rodziny*. Pobrane z: www.forbes.pl/life/kto-zabil-rasputina-historia-najbogatszej-rodziny-carskiej-rosji/qhtjslr.
- Tomaszek, M. (2015). *Pamiętki po organizatorze zabójstwa Rasputina*. Pobrane z: <https://historia.org.pl/2015/02/18/pamiatki-po-organizatorze-zabojstwa-rasputina/>.
- Proshakov. (2017). *Ия Ге, леди Абди*. Pobrane z: <https://nashenasledie.livejournal.com/4211840.html>.
- Борисова, А. (2017). *Русские модели-эмигрантки начала 20 века*. Pobrane z: www.lady-4-lady.ru/2017/11/14/русские-модели-эмигрантки-начала-20-века/.
- Бутузова, Л. (2013). *Секретное оружие Кремля*. Pobrane z: <http://portal-kultura.ru/articles/fashion/4751-sekretnoe-oruzhie-kremlya/?print=Y&CODE=4751-sekretnoe-oruzhie-kremlya>.
- Васильев, А. (2012). *Красота в эмиграции. Королевы подиума*. Pobrane z: <http://artmedia.ae/2015/17-krasota-v-ehmigracii/>.
- Глазов, В. (2015). *Роман Горленко из Брест-Литовска и его дочери, блиставшие на подиумах Парижа*. Pobrane z: <http://www.bk-brest.by/2015/04/11431/>.
- Графиня Ирен Де-Люар – почётный бригадный генерал французской армии*. Pobrane z: www.natpress.net/index.php?newsid=18810.
- Женищина, красота которой стала легендой XX века*. (2013). Pobrane z: www.liveinternet.ru/users/ustava51/post302996931/.
- Оболенский, И. (2015). *Русский след Коко Шанель. Анна Воронцова-Дашкова*. Pobrane z: <https://biography.wikireading.ru/277571>.
- Прокофьева, Е. (2018). *Натали Палей: муза книг и ароматов*. Pobrane z: www.fragrantica.ru/news/Натали-Палей-муза-книг-и-ароматов-6929.html.
- Русские топ-модели прошлого*. Pobrane z: www.culture.ru/materials/235969/russkie-top-modeli-proshlogo.
- Семенова, О. (2016). *IRFE: как репутация Феликса Юсупова помогла продвижению модного дома*. Pobrane z: <http://beatricemagazine.com/feliks-usupov/>.

Славина, О. (2016). *Ирэн Дю Люар. Черкесский профиль Дома Шанель на Ордене Почетного Легиона*.
Pobrane z: <http://gorets-media.ru/page/cherkesskij-profil-doma-shanel-na-ordene-pochetnogo-legiona>.

<http://artmedia.ae/2015/17-krasota-v-ehmigracii/teya-bobrikova-v-plate-lanvin/>.
<http://beatricemagazine.com/feliks-usupov/>.
<http://gorets-media.ru/page/cherkesskij-profil-doma-shanel-na-ordene-pochetnogo-legiona>.
<https://beautifulrus.com/maria-eristova-princess-eristavi/bright-mary-eristova/>.
<https://bigpicture.ru/?p=631384>.
<https://fashion.drugiegoroda.ru/people/7302-voroncova-dashkova-anna-ilinichna/>.
<https://kulturologia.ru/blogs/250219/42329/>.
<https://myrussia.life/8631-russkie-aristokratki-stavshie-znamenitimi-modeljami-na-zapade.html>.
<https://nashenasledie.livejournal.com/4211840.html>.
<https://pl.pinterest.com/pin/162833342756806505/>.
<https://pl.pinterest.com/pin/75998312431701758/>.
<https://ru-oldrussia.livejournal.com/149371.html>.
https://ruskiymir.ru/publications/86074/?sphrase_id=746312.
izbrannoe.com/news/lyudi/iya-ge-ledi-abdi/.
www.adme.ru/tvorchestvo-dizajn/russkie-top-modeli-30-h-godov-909860/.
www.fragrantica.ru/news/Натали-Палей-муза-книг-и-ароматов-6929.html.
www.geni.com/people/Эльмесхан-Гали-Баженова/6000000037337285638.
www.liveinternet.ru/users/bo4kameda/post241232884/.
www.liveinternet.ru/users/ustava51/post302996931/.
www.myheritage.pl/search-records?action=person&siteId=203261791&indId=12520617&origin=profile.
www.natpress.net/index.php?newsid=18810.
[www.ourbaku.com/index.php/Оболенская_\(Макарова\)_Виктория_Аполлоновна_-_участница_французского_Сопrotивления](http://www.ourbaku.com/index.php/Оболенская_(Макарова)_Виктория_Аполлоновна_-_участница_французского_Сопrotивления).
www.wykop.pl/wpis/3210005/petersburg-1914-ksiezna-irina-jusupowa-skuteczna-j/.

Grzegorz Adam ZIĘTALA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

MODELING W ZSRR – OD POGARDY, BIEDY, PRZEZ INWIGILACJE W OJCZYŹNIE DO ZACHWYTU NA ZACHODZIE

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono historię modelingu w ZSRR. Szczególną uwagę poświęcono sylwetkom słynnych radzieckich modelek, które wykonywały zawód tzw. demonstratora odzieży. Ich życie w tamtych czasach było trudne we własnej ojczyźnie, chociaż budziły zachwyt na Zachodzie. W wielu przypadkach kariera była uzależniona od akceptacji urzędników partyjnych, a brak posłuszeństwa oznaczał koniec kariery.

Pomimo trudnych warunków materialnych powoli obywatele Kraju Rad zaczęli zmieniać poglądy na modę i po upadku ZSRR pojawił się profesjonalny modeling, a modelki stały się celebrytkami i osobami zamożnymi. To była zapewne jedna z zasług przedstawionych w artykule modelek z czasów radzieckich.

Summary

This article presents the history of modelling in the USSR. Particular attention was devoted to the figures of famous Soviet models who practiced the profession of clothing demonstrator. Their life in those days was difficult in their own homeland, although they aroused admiration in the West. In many cases, the career depended on the acceptance of party officials, and disobedience meant the end of the career. Despite the difficult material conditions, slowly the citizens of the USSR began to change their views on fashion, and after the fall of the USSR, professional modelling appeared and models became celebrities and rich people. This was probably one of the merits presented in the article of models from Soviet times.

Modeling kojarzy się nam w wielkimi pieniędzmi, błyskotliwą karierą, łatwym życiem i bogactwem. W ZSRR sytuacja była zgoła odmienna. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie historii tego trudnego zawodu w Kraju Rad. Opisu trudnej drogi od pogardy, przez inwigilację służb, molestowanie przez urzędników partyjnych, niesłyszana biedę modelek, do zachwytu na Zachodzie i zapomnienia w ojczyźnie.

Modeling jako profesjonalny biznes narodził się w Rosji w latach 90. XX wieku, choć w czasach ZSRR prezentowano odzież, istniały słynne domy mody, a nieliczne modelki nawet mogły wyjechać na Zachód. Narodziny w ZSRR tego zjawiska, które określamy dzisiaj modelingiem, to lata 40. XX wieku, a rozkwit to lata 60-80. XX wieku.

Modelki w czasach radzieckich, nazywane na Zachodzie „najpiękniejszą bronią Kremla”, wiodły ciężkie życie – otrzymywały niskie wynagrodzenia w rublach (76 rubli, dla porównania – sprzątaczką zarabiała 60-80 rubli), zarobki w walucie obcej odbierało im państwo, często były narażone na molestowanie, inwigilację służb, grozono im zwolnieniem i końcem kariery za niepodporządkowanie się urzędnikom z partii. Mimo tego dbały o urodę i rozślawiały Związek Radziecki. Ponieważ oficjalnie nie było takiego zawodu jak modelka (dzisiaj używa się słowa „модель”), w książeczkach pracy zapisywano – „demonstrator odzieży” („демонстратор одежды”), a potocznie osoby wykonujące ten zawód nazywano „манекенщица” – kobieta i „манекенщик” – mężczyzna. Słowo to pochodzi od rzeczownika „манекен”, czyli „manekin”. Dokładnie określa

to status zawodu – „żywe manekiny”. Modelki pracowały po 10 godzin, nie płacono im za godziny nadliczbowe, pracowały od 18. do 70. roku życia, występowały nawet modelki z rozmiarem 56, a normą były rozmiary od 44 do 48. Nie było związków zawodowych, szkoleń. Było tylko demonstrowanie odzieży, a pokazy bielizny odbywały się na zamkniętych imprezach dla pracowników przemysłu włókienniczego czy aparatu partyjnego. Często pokazy odbywały się też w miejscach imprez urzędników partyjnych, a modelki musiały towarzyszyć urzędnikom, inaczej czekał je koniec kariery. Społeczeństwo odbierało ten zawód jako bliski najstarszemu zawodowi świata. Nic dziwnego, że wiele osób wstydziło się go. Przykładem tego jest słynny reżyser Nikita Michalkow, który w tamtych czasach swoją żonę przedstawiał jako tłumaczkę, a nie modelkę (*Демонстратор...*, 2018).

W zawodzie demonstratora pracowały kobiety, mężczyzna był w zasadzie jeden, a reszta to przypadkowo zapraszone osoby z ulicy. Zresztą początkowo nie było nawet żadnych zdjęć modelek, tylko rysunki odzieży i tak pokazywano kolekcje w czasopiśmie. Dopiero z biegiem czasu zaczęły pojawiać się zdjęcia w czasopiśmie dla radzieckich kobiet – robotnic i chłopek. Minęło sporo czasu zanim pojawili się fotografowie „Vogue” czy prawdziwe sesje. Czasami prowadziło to do skandalu i końca kariery. Bezpieczniej było pokazywać kombinezony radzieckie i odzież robioną na szydełku.

Najbardziej prestiżowe miejsca pokazów były tylko 3 na cały ZSRR – sala w GUM (Główny Dom Handlowy na Placu Czerwonym), Dom Mody na Moście Kuźnieckim w Moskwie i Leningradzki Dom Mody (*Сколько зарабатывали...*). Pierwsze domy mody, zwane Domami Modeli Odzieży, pojawiły się w ZSRR już pod koniec lat 20. i na początku lat 30. XX wieku. Były to atelier, gdzie szyci wysokiej jakości odzież. Najsłynniejszy dom otwarto w 1933 roku w Moskwie na ul. Dmitrowa – Dom Modeli Mostorgu (mostorg – skrót od московская торговля – handel moskiewski – G.Z.). Najsłynniejszy dom mody – Dom Modeli ZSRR – został otwarty w 1934 roku, a pracowała w nim pierwsza projektantka w ZSRR – Aleksandra Liamina – wcześniej „dostawca na dwór Jej Cesarskiej Mości Cesarzowej Aleksandry Fiodorowny”. Potem w największych miastach ZSRR pojawiały się domy mody na wzór moskiewskich domów modeli, a w latach 30. w Instytucie Włókienniczym uruchomiono wydział projektowania modnej odzieży.

W 1946 roku w Moskwie powstał najśłynniejszy radziecki dom mody – Ogólnozwiązkowy Dom Modeli Odzieży zwany Domem Mody na Moście Kuźnieckim, uruchomiony z inicjatywy Aleksandry Liaminej (zmarłej w 1941 roku) i decyzją Rządu ZSRR z 1944 roku.

Fotografia 1. Budynek byłego Domu Mody na Moście Kuźnieckim.

Źródło: www.radidomapro.ru/ryedktzij/nedvijimost/kommertcheskaya/byvschij-dom-modelej-na-kuznetzkom-mostu-vystavlen-1393.php (dostęp: 05.08.2019).

Dom ten po raz pierwszy przeprowadzał otwarte pokazy mody, nawet kilka razy w ciągu dnia, a pracowały w nim tacy sławni projektanci, jak Tamara Makiejewa, Galina Gagarina, Wiera Arałowa i największy projektant – Sława (Wiaczesław) Zajcew¹ (*Домы моды...*, 2019). Dom Na Moście Kuźnieckim rozpoczął wydawanie specjalistycznych czasopism modowych – „Modele sezonu” („Модели сезона”), „Moda krajów socjalizmu” („Мода стран социализма”), „Czasopismo mody” („Журналмод”). Od 1953 roku dom ten brał udział w międzynarodowych wystawach, od 1957 roku organizował pokazy mody zagranicznej w ZSRR, a w 1967 roku współorganizował Międzynarodowy Festiwal Mody, do udziału w którym zaproszono Dom Mody Chanel. Na tym festiwalu 1. miejsce zdobyła projektantka Tatiana Osmiorkina za słynną kreację „Rosja” („Россия”).

Fotografia 2. Suknia „Rosja”, modelka – Miła Romanowska.

Źródło: www.liveinternet.ru/users/elena_arvik/post389738821 (dostęp: 05.08.2019).

Tajemnicza kreacja „Rosja” została zaprojektowana dla modelki Reginy Zbarskiej, ale po przymierzeniu przez modelkę Miłę Romanowską zdecydowano, że ona będzie ją prezentować. Suknia była hitem na Festiwalu w Moskwie, a potem w Montrealu. Określano ją „wizytówką ZSRR”, a podczas pokazów kobiety radzieckie podobno płakały, widząc tego rodzaju kreację (*Легендарное...*, 2016).

Co ciekawe, projektowana w Domu na Moście Kuźnieckim odzież służyła do rozslawiania ZSRR za granicą, lecz do sklepów w kraju nie trafiała. Wszystkie modele odzieży kupowały żony dygnitarzy radzieckich. W 2002 roku nowy właściciel kultowego Domu – firma „MDM” – zwolniła 150 pracowników i tak zakończyła się kariera najsłynniejszego radzieckiego domu mody. Sam budynek został włączony na listę dziedzictwa kulturowego, a mieści się w nim teraz sklep z odzieżą (*Дом моделей...*, 2008-2019).

Poniżej przedstawiamy sylwetki modelek, które zrobiły wielką karierę w trudnych czasach ZSRR, jednak, poza nielicznymi przypadkami, ich życie zakończyło się tragicznie.

¹ Wiaczesław Zajcew (Slava Zaitsev), ur. w 1938 roku, największy radziecki i rosyjski projektant, „rosyjski Dior”, „Red Dior”, twórca i dyrektor Moskiewskiego Domu Mody (założony w 1982 roku), ikona rosyjskiej mody, autor kreacji dam na Kremlu, w tym Raisy Gorbaczow, odzieży rosyjskich olimpijczyków z 1980 i 1984 roku, wielu aktorów, reżyserów, piosenek (np. Ałły Pugaczowej).

1. Walentyna Jaszyna (1930-2006) (ros. Валентина Яшина)

Fotografia 3. Walentyna Jaszyna.

Źródło: <https://kulturologia.ru/blogs/290617/35088/> (dostęp: 05.08.2019).

Walentyna Jaszyna – jedna z najsłynniejszych modelek radzieckich lat 60. XX wieku – „radziecka Greta Garbo”, „twarz epoki ZSRR”, była wychowywana przez matkę i ojczyma – prawdziwy ojciec, Szwed, zniknął wkrótce po jej narodzinach. Walentyna po studiach na wydziale komedii muzycznej Szkoły Muzyczno-Teatralnej w Moskwie wyszła za mąż za tłumacza wojskowego, Borysa Zostowa, urodziła syna i wyjechała do Rygi, gdzie śpiewała w Operetce Ryskiej. Po roku małżeństwo rozpadło się, gdyż Walentyna wdała się w romans w Operetce z Łotyszem. Byli małżonkowie wrócili do Moskwy i zamieszkali w jednym mieszkaniu, należącym do matki Walentyny. W tym czasie jej były mąż zaczął romans właśnie z matką Walentyny! Jaszyna, żeby mieć środki do życia, zgodziła się pozować w słynnym Domu Modeli na Moście Kuźnieckim w latach 50. W tamtym czasie nie było to zaszczytne zajęcie, ale dzięki Jaszynej radzieckie kobiety zaczęły zwracać uwagę na stroje. Sama Jaszyna wychodziła na podium Domu Modeli do 65. roku życia. Z powodu romansu byłego męża z matką Walentyna często nie wracała do domu, przesiadywała u koleżanek, innych mężczyzn i w końcu zdecydowała się wyjechać za granicę. Zarabiała tam tylko po 5 dol. na dzień i musiała za własne pieniądze kupować żywność, odzież i obuwie. Podobno wiele dziewczyn w celu zaoszczędzenia jadło konserwy dla zwierząt.

Walentyna 7 lat żyła bez ślubu z Władimirem Guszczyinem, synem wysoko postawionego urzędnika, który był o 10 lat młodszy od niej. Władimir zdradzał ją, więc kiedy zaszła w ciążę, usunęła dziecko. Zdecydowała się wyjść za mąż za Nikołaja Małachowa, znanego malarza i dyrektora wydawnictwa „Radziecki malarz” („Советский художник”).

Początkowo kobiety radzieckie na ulicach, gdy zobaczyły elegancko ubraną w spodnie Jaszyną, zwracały jej uwagę lub ją zatrzymywały. Uważały, że jest wyzywająca, ponieważ malowała usta i rzęsy. Nawet w prasie radzieckiej („Kobieta radziecka”, 1945) pojawił się artykuł, że kobieta powinna być skromniejsza i nie używać kosmetyków. Kobietom wówczas zalecano nosić spodnie tylko do pracy, w podróży i do uprawiania sportu.

Wielu w ZSRR uważało, że jej życie to bajka. Jednak po śmierci męża, Nikołaja Małachowa, modelka pozostała bez środków do życia. Pomimo tego, że mąż pozostawił jej olbrzymi majątek, m.in. pracownię, 3-pokojowe mieszkanie, domek letniskowy, samochody BMW i Mercedes, nic nie otrzymała – syn sprzedał 2 pokoje w mieszkaniu, przekształcając je w komunalnię². Jaszyna dostała małą pokój, który stał się jej mieszkaniem i u schyłku życia musiała dorabiać, myjąc klatki schodowe. Syn popadł w alkoholizm i Jaszyna została sama. Po złamaniu nogi syn wywiózł ją do nieogrzewanego domku letniskowego, gdzie spędziła 6 lat i zmarła na atak serca. Podobno przeżyła martwa długo, zanim znalazł ją syn. Do dziś na jej grobie nie ma żadnej tabliczki z nazwiskiem (*От одной...*, 2017; *Цена красоты*, 2008).

² Komunalnia – mieszkanie podzielone na pokoje, które stanowią mieszkania oddzielnych rodzin, a kuchnia, łazienka i korytarz są wspólne dla wszystkich – G.Z.

2. Regina Zbarska (1935-1987) (ros. Регина Збарская)

Fotografia 4. Regina Zbarska.

Źródło: www.spletnik.ru/blogs/pro_zvezd/113929_regina-zbarskaya (dostęp: 05.08.2019).

Regina Zbarska – gwiazda radzieckiego modelingu. Według oficjalnej wersji, urodziła się w Leningradzie w rodzinie artystów cyrkowych, którzy zginęli podczas pokazu cyrkowego. Wychowywała się w domu dziecka do ukończenia 17. roku życia. W Moskwie, studiując na wydziale ekonomii WGiK, zaczęła pojawiać się na przyjęciach, rautach, gdzie poznała ją słynna artystka, Wiera Arałowa, która zaproponowała Reginie udział w pokazie jej kreacji. Przez wiele lat prezentowała jej odzież, obuwie i pracowała dla słynnego projektanta Wiaczesława Zajcewa. Na początku lat 60. zachwyił się nią Paryż, gdzie prezentowała kreacje Zajcewa w nowej fryzurze – na pazia i nazwano ją „radziecką Sophią Loren”. Zachwycił się nią Pierre Cardin, Ives Montand, Fidel Castro. Ponieważ zawsze izolowała się od koleżanek, te określały ją „Śnieżną Królową”.

Na skutek problemów osobistych musiała przyjmować antydepresanty i zakończyła karierę. Ze słynnej modelki nr 1 Domu Modeli została pracującą tam sprzątaczką. Uważa się, że miała jednego męża – słynnego ilustratora Lwa Zbarskiego (jego ojciec zabalsamował ciało W. Lenina). Życie nie układało się im – mąż ją zdradzał, a ona znosiła wszystko, nawet zgodziła się na aborcję. A mąż odszedł do innej i ożenił się z aktorką, która urodziła mu syna. Na wieść, że jej kazał usunąć ciążę, a druga żona urodziła mu syna Zbarska przeszła załamanie i trafiła do szpitala psychiatrycznego. Po pewnym czasie związała się z jugosłowiańskim dziennikarzem, który oszukał ją, zostawił, a szczegóły życia opisał w książce *Sto nocy z Reginą Zbarską*, wspominając o relacjach, donosach, współpracy z KGB (Reginę wciągnięto we współpracę i donoszenie na znane osoby) i antyradzieckich poglądach. Książka wywołała skandal w ZSRR. Modelka dwa razy próbowała popełnić samobójstwo i znów trafiła do szpitala psychiatrycznego. W 1987 roku wypiła dużą dawkę środka nasennego i trzecia próba samobójstwa okazała się skuteczna. W pogrzebie nie wziął udziału nikt z przyjaciół i do dziś nie wiadomo, gdzie ją pochowano (Колесникова, 2010-2019).

3. Miła (Ludmila) Romanowska (ur. 1945) (ros. Мила – Людмила Романовская)

Fotografia 5. Miła Romanowska.

Źródło: <https://bigpicture.ru/?p=882170> (dostęp: 05.08.2019).

Miła Romanowska nazywana była „Miss ZSRR”, „Radzieckim Kopciuszkiem”, „Śnieżynką”, „brzózka”. Urodziła się w Leningradzie. Ojca nie znała – zostawił rodzinę, jak była dzieckiem. Do modelingu trafiła przez przypadek – pewnego razu zachorowała jej koleżanka, która miała brać udział w pokazie w Leningradzkim Domu Modeli. Dziewczyny miały podobne wymiary, więc zgodzono się na zastępstwo. Na próbach okazało się, że ma wrodzony talent do modelingu, a pokaz okazał się sukcesem. Od razu zaproponowano jej kontrakt, a po 2 miesiącach wyjechała na kontrakt do Finlandii. Wkrótce wyszła za mąż za kolegę ze studiów – Wołodę. Miła przeprowadziła się do męża do Moskwy, ale w stolicy nie mogła znaleźć pracy. Urodziła córkę i jej kariera zawodowa zatrzymała się. Po pewnym czasie wróciła na wybieg i odniosła wielki sukces w Montrealu. Mąż nie mógł znieść sukcesów żony, był zazdrosny i Miła zostawiła go. Po rozwodzie na krótko związała się z aktorem Andriejem Mironowem, a potem z malarzem Jurijem Kupermanem, za którego wyszła za mąż. Udało się im uzyskać pozwolenie na emigrację i wyjechali do Austrii, a potem do Izraela. Kolejny mąż Miły również nie mógł znieść sukcesów żony i zmusił ją do zgody na wyjazd, tym razem do Londynu. Tam mężowi udało się w końcu wystawić swoje prace. Po kilku latach para rozwiodła się. Miła z córką pozostały w Londynie, a Jurij wyjechał do Francji.

Pewnego razu Miła chciała polecieć do Paryża klasą ekonomiczną, jednak w samolocie ktoś zajął jej miejsce, posadzono ją więc w klasie biznes, gdzie sąsiadem był Duoglas Adwards, który po kilku miesiącach został jej trzecim mężem (*Мила Романовская...*, 2018; *Советская Золушка...*, 2018). Obecnie małżonkowie mieszkają w Anglii i prowadzą wspólny biznes.

4. Galina Miłowska (ur. 1949) (ros. Галина Миловская)

Fotografia 6. Galina Miłowska.

Źródło: <https://bashny.net/t/en/323533> (dostęp: 04.08.2019).

Galina Miłowska – nazywana „Radzieką Twiggy”³ – to jedna z najsłynniejszych radzieckich modelek lat 70. Urodziła się w Moskwie w 1949 roku, w zwyczajnej rodzinie radzieckiej. W wieku 13 lat straciła ojca i matka musiała zapewnić byt trzem córkom. Galina marzyła, żeby zostać aktorką. Od koleżanki dowiedziała się, że we Wszechzwiązkowym Instytucie Asortymentu Przemysłu Lekkiego i Kultury Odzieży poszukują dziewczyny do udziału w pokazie odzieży – zgłosiła się i zrobiła furorę. Czasy były ciężkie, nikt nie uczył modelek występowania na pokazach, sam udział był czymś nieprzyzwoitym, gdyż kobieta radziecka nie powinna ubierać się elegancko, a pokazywanie nóg powyżej kolan było wręcz niedopuszczalne.

W 1967 roku na jedynym w ZSRR Międzynarodowym Festiwalu Mody Galina spodobała się fotografowi „Vogue”. Po kilku latach fotograf powrócił do Moskwy i udało mu się zdobyć zezwolenie premiera ZSRR na sesję fotograficzną w Zbrojowni Kremla i na Placu Czerwonym. Jako modelkę amerykański fotograf chciał zatrudnić wyłącznie Galinę. W towarzystwie czuwających 15 żołnierzy z automatami sesja odbyła się. Zdjęcia ukazały się w czasopiśmie, ale całe honorarium modelki zabrała władza radziecka. Jedno zdjęcie – Galina siedząca na Placu Czerwonym z rozsuniętymi nogami – wywołało skandal.

³ Twiggy, właściwie Lesley Lawson Hornby, supermodelka angielska, aktorka, piosenkarka, która stała się wzorcem piękna – duże oczy, drobna dziecięca figura. Jako pierwsza użyczyła swojego wizerunku dla Barbie.

Fotografia 7. Zdjęcie Galiny Miłowskiej, które wywołało skandal w ZSRR.

Źródło: <https://kulturologia.ru/blogs/300417/34359/> (dostęp: 04.08.2019).

Podobne emocje wzbudziła fotografia we włoskim czasopiśmie „Espresso”, przedstawiające ciało Galiny z wymalowanymi na nim kwiatami przez artystę body art, Anatola Brusilowskiego. Galinę wezwano do komitetu partii i zakazano dalszych pokazów. W ogóle o pracy w ZSRR nie było mowy (*Галина Миловская...*, 2019).

W 1974 roku Galina wyjechała do Izraela, potem do Włoch i Wielkiej Brytanii. Robiła karierę na Zachodzie, chociaż nie chciała, żeby nazywano ją polityczną emigrantką czy walczącą z systemem radzieckim. Za granicą widziano ją właśnie w takiej roli i nazwano „Sołżenicynem mody”. Podczas jednej z podróży poznała francuskiego bankiera, Jeana Paula Dessertine’a, za którego wyszła. Po ślubie zaprzestała kariery modelki, a następnie ukończyła kinematografię na Sorbonie i Amerykański Instytut Filmowy w Los Angeles. Jest szczęśliwą żoną i matką jedynej córki (*Soviet Twiggy...*, 2016-2019).

Fotografia 8. Galina Miłowska obecnie.

Źródło: <https://gubdaily.ru/blog/lifestyle/obzor/samye-krasivaya-zhenshhina-v-sssr-pokonchila-s-soboj-kak-slozhilas-sudba-pervyx-sovetskix-manekenshhic-kotoryx-nazyvali-oruzhiem-kremlya/> (dostęp: 05.08.2019).

5. Tatiana Michalkowa (panieńskie nazwisko Sołowiowa) (ur. 1947) (ros. Татьяна Михалкова-Соловьёва)

Fotografia 9. Tatiana Michalkowa jako modelka.

Źródło: <https://www.goodhouse.ru/stars/zvezdnye-istorii/sudba-manekenshchiczy-v-sssr-serial-krasnaya-koroleva-i-realnaya-zhizn/> (dostęp: 05.08.2019).

Tatiana Michalkowa – żona słynnego rosyjskiego reżysera Nikity Michalkowa, to słynna modelka, ulubienica Wiaczesława Zajcewa, obecnie działaczka społeczna, prezes Fundacji Charytatywnej „Russkij siluet” („Русский силуэт”)⁴. Tatiana Sołowiowa urodziła się w 1947 roku w niemieckim Saalfeld. Wkrótce po narodzinach córki ojca Tatiany – żołnierza – przeniesiono do Rosji i rodzina zamieszkała w Woroneżu. Tatiana uczęszczała do szkoły z rozszerzonym nauczaniem języka angielskiego, fascynowała się literaturą brytyjską oraz amerykańską, dlatego rozpoczęła studia Moskiewskim Państwowym Instytucie Języków Obcych. Po ukończeniu studiów krótko pracowała jako tłumaczka w radzieckiej agencji turystycznej „Intourist”, chciała zostać wykładowcą, ale nie przyjęto jej na uczelnię. Tatiana poszła na casting do moskiewskiego Domu Modeli i dostała się. Tam poznała największego radzieckiego projektanta odzieży – Wiaczesława Zajcewa – i została jego ulubioną modelką. Dzięki jego protekcji mogła w czasach radzieckich wyjechać na kontrakt do Włoch. W 1974 roku zagrała w filmie Nikity Michalkowa „Swoj wśród obcych, obcy wśród swoich” („Свой среди чужих, чужой среди своих”). Potem znów zajmowała się pokazami mody, tłumaczyła literaturę dziecięcą i wykładała język angielski w Moskiewskiej Akademii im. Stroganowa.

Tatiana zagrała modelkę Reginę Zbarską w 2005 roku w filmie „Regina Zbarska. Ciało wagi państwowej” („Регина Збарская. Телого сударственной важности”), a w 2007 roku w filmie „Uroda po radziecku. Losmodelki” („Красота по-советски. Судьба манекенщицы”). Wystąpiła także w kilku filmach dokumentalnych o swoim mężu – Nikicie Michalkowie.

Pierwszym mężem Tatiany był specjalista od psychologii sportu, Aleksander Szygajew, ale małżeństwo to trwało krótko. Pracując w Domu Modeli u Zajcewa, poznała Nikitę Michalkowa i po kilku miesiącach znajomości przyjęła oświadczyzny reżysera. Pobrali się w 1973 roku, a wesele urządzili w przerwach pomiędzy nagraniami filmu „Swoj wśród obcych, obcy wśród swoich”.

⁴ Fundacja Charytatywna założona w 1997 roku w celu wspierania młodych projektantów rosyjskich i zachowania kulturowych tradycji narodowych. Dzięki stażom w najlepszych europejskich domach mody tysiące młodych rosyjskich projektantów miało możliwość odbywania staży i organizowania pokazów mody.

Fotografia 10. Tatiana z mężem – Nikitą Michalkowem.

Źródło: <http://moscvichka.ru/moscvichka/2014/07/08/tatyana-mihalkova-samoj-modnoj-kinozvezdoj-bila-lyudmila-gurchenko-11257.html> (dostęp: 04.08.2019).

Tatiana urodziła córkę Annę, potem syna Artioma i córkę Nadieżdę. Jako pierwsza kobieta w ZSRR zaczęła nosić szorty, spódniczkę maxi, a jej symbolem jest kokarda z czarnego aksamitu we włosach.

Obecnie jest nagradzana i ceniona za wkład w rozwój kultury rosyjskiej oraz działalność charytatywną (*Татьяна Михалкова...*, 2010-2019).

6. Lioka (Leokadia) Mironowa (ur. 1940) (ros. Лёка – Леокадия Миронова)

Fotografia 11. Lioka Mironowa.

Źródło: <http://fashioncommunity.su/leka-mironova-foto.html> (dostęp: 05.08.2019).

Lioka Mironowa – nazywana „radziecką Audrey Hepburn” – była muzą projektanta Wiaczesława Zajcewa. Leokadia urodziła się w 1940 roku we Frunze – obecnie Biszkek) jako owoc romansu matki Artemidy Mironowej z żołnierzem. Ojczym zaczął podejrzewać, że to nie jego córka, gdy Lioka miała 2 lata. Matka rozwiodła się z nim i pobrała po wojnie z prawdziwym ojcem Lioki. Para przeniosła się do Leningradu w 1946 roku.

W 1950 roku rodzina uciekła na wieś pod Psków, ratując się przed władzą radziecką, ale ojca i tak aresztowano jako „wroga narodu”. Po kilku latach uwolniono go i zrehabilitowano. Przez to Lioka nie mogła wyjeżdżać za granicę, na dodatek matka pochodziła z rodziny szlacheckiej.

Lioka jako dziecko marzyła, żeby być śpiewaczką, miała piękny głos, ale po chorobie i uszkodzeniu więzadeł głosowych marzenie nie spełniło się. Kolejne marzenie – architektura – również nie mogło zostać zrealizowane ze względu na problemy ze wzrokiem. Pewnego razu koleżanka poprosiła Liokę, żeby poszła z nią do fabryki szwalniczej. Tam pracował młody projektant Wiaczesław Zajcew, który od razu zauroczył się Lioką i poprosił, żeby była jego modelką. Wkrótce Liokę zaproszono do Domu Mody, a Zajcew przeniósł się razem z nią do nowej pracy. Tak stała się najlepszą modelką ZSRR – otrzymując taką nagrodę w 1967 roku. Podczas wyjazdu na Łotwę poznała fotografa Antanasa, swoją wielką miłość, jednak nie mogła wyjść za niego. Antanas był członkiem łotewskiej organizacji nacjonalistycznej i gotów był zrezygnować z poglądów dla ukochanej. Lioka obawiała się, że organizacja może go zamordować za zdradę i związek z Rosjanką, więc rozstali się. Nie związała się z nikim więcej, kochając tylko Antanasa. Co prawda, w młodości wyszła za mąż za kolegę z klasy, ale małżeństwo to trwało tylko rok.

W tamtych czasach wiele modelek wychodziło za mąż za wysoko postawionych urzędników, dzięki czemu mogły otrzymać paszport i wyjechać za granicę. Lioka spodobała się jednemu z urzędników z KC KPZR, ale nie przyjęła jego zalotów i nie chciała pozować nago. Urzędnik zagroził, że doprowadzi do tego, że już nigdy nie będzie mogła pracować jako modelka. Po tej odmowie przez półtora roku nie zapraszano jej do pokazów. Do dziś nie ujawniła jego nazwiska, tłumacząc, że był bardzo wpływową osobą. Jako pierwsza, Lioka poruszyła problem molestowania modelek przez urzędników partyjnych. Zapłaciła za to karierą, groźbami wysiedlenia z Moskwy, oskarżeniami o szpiegostwo, a nawet grożono jej śmiercią (*Харассмент...*, 2016). Modelka sama zrezygnowała z występów. Przez 30 lat pracowała jako zwykła szwaczka, utrzymując siebie i matkę.

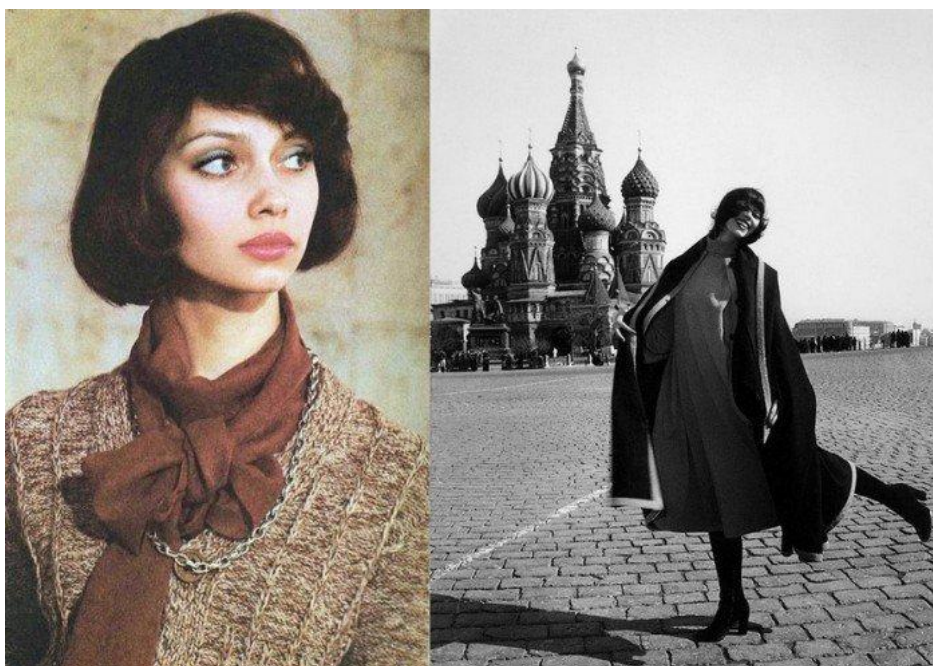

Fotografia 12. Lioka Mironowa i Wiczesław Zajcew.

Źródło: <http://stalt.msk.ru/leka-mironova-v-molodosti-foto.html> (dostęp: 05.08.2019).

Na początku lat 2000 Zajcew zaprosił Liokę do udziału w pokazie, w efekcie czego, pomimo zaawansowanego wieku, wciąż u niego występuje (*Леокадия Миронова...*).

7. Elena Mietiolkina (ur. 1953) (ros. Елена Метёлкина)

Fotografia 13. Elena Mietiolkina jako modelka.

Źródło: <https://proto-samoe.ru/populyarnaya-sovetskaya-aktrisa-elena-metelkina-rasskazala-o-svoej-tragicheskoy-sudbe-i-puti-k-bogu/> (dostęp: 05.08.2019).

Elena Mietiolkina – jedna z najsłynniejszych radzieckich modelek, aktorka – urodziła się w 1953 roku w Moskwie, w rodzinie inżyniera wojskowego, uczestnika bitwy pod Stalingradem. Na początku lat 80. wciągnięto go w skandal z defraudacją pieniędzy, na skutek czego popełnił samobójstwo. Po śmierci ojca Elena przejęła rolę głowy rodziny. W 1972 roku próbowała dostać się do szkoły teatralnej, ale nie przyjęto jej. Została jednak zauważona i powierzono jej rolę w filmie „Brzegi” („Берега”, 1973). Po 2 latach znów nie udało się jej dostać do szkoły i rozpoczęła karierę w modelingu. W 1980 roku zagrała w filmie „Przez ciernie do gwiazd” („Через терни к звездам”) dzięki swojej urodzie – reżyser szukał dziewczyny do roli mieszkanki obcej planety i Elena odpowiadała tej roli. Film obejrzało ponad 20 mln widzów, a modelka stała się rozpoznawalna i sławna. Elena występowała jeszcze w kilku filmach.

Szczególną sławę przyniosły jej zdjęcia do katalogów odzieży w latach 70. Zaproszono ją do czasopisma „Modele sezonu” („Модели сезона”) i przyjęto do pracy w moskiewskim Domu Mody. Po okresie pieriestrojki pracowała dla Miły Nadtoczij i zazwyczaj były to zdjęcia do czasopism oraz książek uczących szycia bądź szydełkowania.

W 1980 roku podczas pozowania na Krymie poznała Siergieja, z którym potem pobrała się. Gdy zaszła w ciążę, mąż kazał zrobić jej aborcję, Elena odmówiła i zaczęły się kłótnie w rodzinie. Przez problemy z ciążą musiała przebywać w szpitalu, a mąż znalazł sobie w tym czasie kochankę. Po urodzeniu syna Aleksandra mąż zostawił rodzinę. Próbował jednak odebrać rodzinie mieszkanie. Po wielu latach procesów okazało się, że był aferzystą matrymonialnym i sąd uznał małżeństwo za nieważne, a mieszkanie pozostało dla Eleny i syna.

Karierę modelki zakończyła w wieku 46 lat. Pracowała jako sekretarka, sprzedawca odzieży i obuwia, menedżer, a nawet sprzątaczką. Była również sekretarką znanego biznesmena Iwana Kiwelidi, którego otruto w 1995 roku wraz z drugą sekretarką, umieszczając truciznę na słuchawce aparatu telefonicznego. Elena cudem ocalała, ponieważ w tym dniu była w innym biurze firmy.

Fotografia 14. Elena Mietiołkina obecnie.

Źródło: <https://fishki.net/2072598-prekrasnaja-elena-metelkina.html> (dostęp: 05.08.2019).

Po tych przeżyciach Elena stała się osobą religijną, a obecnie sprzedaje ikony w sklepiku przy cerkwi i śpiewa w chórze cerkiewnym w Moskwie (*Популярная советская...*; *Елена Метелкина...*, 2010-2019).

8. Tatiana Czaplygina/Czapygina (ur. 1954) (ros. Татьяна Чаплыгина/Чапыгина)

Fotografia 15. Tatiana Czaplygina.

Źródło: www.marieclaire.ru/pstars/krasnyie-korolevyi-sudba-samyih-yarkih-sovetskih-manekenschits/ (dostęp: 05.08.2019).

Tatiana Czaplygina to jedna z najpiękniejszych modelek radzieckich lat 70., ulubienica Wiaczesława Zajcewa, znana z sesji w czasopismach dla radzieckich kobiet – „Robotnica”, „Chłopka” („Работница”, „Крестьянка”). Urodziła się w 1954 roku, ukończyła Instytut Medyczny, pracowała jako chirurg, a potem w stacji sanepidu. Pewnego razu koleżanka Tatiany postanowiła iść na próbę do Domu Mody i wzięła ją ze sobą, chociaż miała już 23 lata. Wśród tłumu kandydatek Tatianę zauważył Wiaczesław Zajcew, którego oczarowała jej uroda. Po 2 latach zdjęć, pokazów wysłano ją za granicę – do Niemiec, Meksyku, USA i Japonii. Tam określono ją „najpiękniejszą kobietą Związku Radzieckiego”. W wieku 35 lat, w szczycie formy, postanowiła porzucić karierę modelki i poświęcić się rodzinie. Swojego męża – Austriaka – poznała na pokazie. Zabronił on jej jednak występowania i pogodziła się z tym. Obecnie mieszka w Moskwie, jest na emeryturze, zajmując się domem i mężem. Czasami pozuje do czasopism (*Секреты биографии...*, 2018).

9. Evgenija Kurakina-Hartleben (ros. Евгения Куракина-Хартлебен; nieznanego roku urodzenia)

Fotografia 16. Evgenija Kurakina-Hartleben.

Źródło: <http://riamoda.ru/article/news-21.html> (dostęp: 19.08.2019).

Najśłynniejsza modelka Leningradzkiego Domu Mody lat 60. i 70. nie planowała pracować w tym zawodzie. Pomógł jej przypadek. Po niedostaniu się na Politechnikę szła, płacząc główną ulicą Leningradu – Newskim prospektem – i w pobliżu Katedry Kazańskiej spotkała ją projektantka dziecięca, Alevtina. Dziewczyna spodobała się jej i zaprosiła ją do Domu Mody. Praca była ciężka – wiele godzin pozowania, przymierzania, kreatorzy szyli suknie prawie na modelkach, a one stały godzinami jak manekiny. Pensja niska, dziewczyny same sobie nocami szyły stroje, szydełkowały, same robiły makijaż. Tylko fryzjer był bezpłatny. Praca była na dodatek nieprestżowa i rodzice mówili znajomym, że Evgenija jest sprzedawczynią, wstydząc się zawodu „demonstratora odzieży”. Modelki mogły za to chodzić na zamknięte pokazy filmów, na imprezy do Domu Literatów czy Domu Malarzy. W latach 70. zaczęły się wyjazdy za granicę, na targi do Lipska, Polski, Bułgarii i po republikach ZSRR. Każdej modelce towarzyszyło dwóch „ochroniarzy”, czyli agentów. Nie mogły rozmawiać z nikim. Evgenija miała problem z uzyskaniem zgody na wyjazd, gdyż była bezpartyjna. Miała przezwisko „hrabina”, gdyż rzeczywiście pochodziła z rodu arystokratycznego Kurakinów, który służył na dworze Aleksandra II i Aleksandra III (Тарасова, 2011).

Fotografia 17. Evgenija Kurakina-Hartleben na promocji swojej książki.
Źródło: www.bookvoed.ru/event?id=10672 (dostęp: 19.08.2019).

Obecnie Evgenija mieszka w Berlinie i rzadko bywa w Petersburgu (b. Leningrad). W 2016 roku opublikowała książkę *Кимлопе no-совемску. Couture auf sowjetisch. Couture in the sovietway*. Organizuje też w Niemczech i Rosji wystawy fotografii na temat mody radzieckiej lat 60. i 70.

Podsumowanie

W czasach ZSRR mówiono, że nie ma mody („В СССР моды нет”)⁵ (Уханова, 2019), chociaż istniała – były domy mody, pokazy, modelki. Propaganda radziecka dbała, żeby kobiety nie wyróżniały się elegancją, były przeciętne, skromne, jak przystało na nowe wzorce społeczne – robotnicę i kolchoźnicę. Do Kraju Rad przenikały jednak czasopisma zachodnie, filmy i moda. Przełomowym był rok 1959, kiedy Dom Dior pokazał w Moskwie swoje kreacje dla elit Kremla. Żony dygnitarzy podróżowały po świecie i zachwycaly się modą zachodnią, zwykłe kobiety radzieckie były w szoku – przecież to niewygodne, nie nadawało się do pracy w fabryce czy na traktorze. Stopniowo sportowcy radzieccy, aktorki, którzy bywali za granicą, zaczęli przywozić odzież, kosmetyki. Ludzie radzieccy zaczęli ubierać się jak na Zachodzie. Modę rozsławiały słynne modelki radzieckie, które zostały przedstawione w powyższym artykule. Jednak ich los w większości był tragiczny. Przez lata były podziwiane na Zachodzie, poniżane w ojczyźnie i wiele z nich albo wycofało się z zawodu, wyjechało na Zachód, albo zakończyło życie w biedzie czy nawet samobójstwem. Minęło sporo czasu zanim pierwsza w historii Kraju Rad first lady – Raisa Gorbaczowa – znów błyszczała i zachwycala świat swoimi kreacjami. Ale znów rodaczki ją nienawidziły, gdyż była zbyt elegancka, a to nie przystawało kobiecie radzieckiej. Przecież pierwsze damy ZSRR siedziały w domu i chodziły w podomkach. Historia powtórzyła się – rodaczki nienawidziły, a Zachód pokochał.

⁵ Podobnie propaganda twierdziła, że w ZSRR nie ma seksu („В СССР секса нет”) – jak powiedziała uczestniczka telemostu Leningrad-Boston w 1986 roku i co stało się popularną frazaw czasach radzieckich.

Taka była smutna i tragiczna historia mody w ZSRR. W 1991 roku kraj rozpadł się, a nowe czasy przyniosły zmiany, początkowo też tragiczne dla modelek. Dzisiaj to prestiżowy, dobrze płatny zawód, a modelki są w końcu podziwiane nie tylko za granicą, lecz i w ojczyźnie. Może to dzięki tym kobietom, które w ciężkich czasach ZSRR próbowały być eleganckie wbrew panującej ideologii i stosunkowi społeczeństwa? Na pewno warto ich sylwetki ocalić od zapomnienia.

Bibliografia

- Soviet Twiggy Galya Milovskaya.* (2016-2019). Pobrane z: <https://soviet-art.ru/soviet-twiggy-galya-milovskaya/>.
«Демонстратор одежды»: почему профессия манекеницы в СССР была позорной. (2018).
Pobrane z: <https://russian7.ru/post/demonstrator-odezhdy-pochemu-profes/>.
- Советская Золушка: как сложилась судьба Милы Романовской, одной из самых ярких манекениц Союза. Случай девушки стал беспрецедентным для своего времени.* (2018). Pobrane z: <https://rep.ru/articles/4542-sovetskaya-zolushka-kak-slozhilas-sudba-mili-romanovskoj-odnoj-iz-samih-yarkih-manekenshits-soyuza-sluchaj-devushki-stal-bespretsedentnim-dlya-svoego-vremeni/>.
- Галина Миловская.* (2019). Pobrane z: <https://9slim.com/galina-milovskaya/>.
- Дом моделей на Кузнецком мосту.* (2008-2019). Pobrane z: [www.casual-info.ru/wiki/ Дом%20моделей%20на%20Кузнецком%20%20Мосту/](http://www.casual-info.ru/wiki/Дом%20моделей%20на%20Кузнецком%20%20Мосту/).
- Дома моды в СССР.* (2019). Pobrane z: <http://back-in-ussr.com/2019/01/doma-mody-v-sssr.html>.
- Елена Метелкина.* (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/3822-elena-metelkina.html>.
- Колесникова, З.* (2010-2019). *Регина Збарская.* Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/1861-regina-zbarskaya.html>.
- Легендарное таинственное платье.* (2016). Pobrane z: www.liveinternet.ru/users/elena_arvik/post389738821.
- Леокадия Миронова: биография и личная жизнь.* Pobrane z: <https://autogear.ru/article/402/621/leokadiya-mironova-biografiya-i-lichnaya-jizn/>.
- Мила Романовская: роман с Андреем Мироновым и богатый муж иностранец.* (2018).
Pobrane z: <https://zen.yandex.ru/media/den/mila-romanovskaia-roman-s-andreem-mironovym-i-bogaty-muj-inostranec-5c004c3e6bf5b200aa771337>.
- От одной из лучших манекениц СССР до уборщицы: зигзаги судьбы Валентины Яшиной.* (2017). Pobrane z: <https://kulturologia.ru/blogs/290617/35088/>.
- Популярная советская актриса Елена Метелкина рассказала о своей трагической судьбе и пути к Богу.* Pobrane z: <https://proto-samoe.ru/populyarnaya-sovetskaya-aktrisa-elena-metelkina-rasskazala-o-svoej-tragicheskoy-sudbe-i-puti-k-bogu/>.
- Секреты биографии и карьеры манекеницы СССР Татьяны Чапыгиной.* (2018). Pobrane z: <https://elleonora.ru/znamenitosti/biografii/10470-model-tatyana-chapygina>.
- Сколько зарабатывали самые красивые женщины в союзе и еще 10 фактов о манекеницах в СССР.* Pobrane z: <https://zen.yandex.ru/media/newlook/skolko-zarabatyvali-samye-krasivye-zhensciny-v-soiuze-i-esce-10-faktov-o-manekenscicah-v-sssr-5c976d9d5c89e200b37adb57>.
- Татьяна Михалкова.* (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/2110-tatyana-mihalkova.html>.
- Тарасова, И.* (2011). *Манекеницы приравнивались к рабочим.* Pobrane z: <https://vz.ru/culture/2011/8/11/514071.html>.
- Уханова, П.* (2019). *В СССР моды нет: как советские женщины подражали иностранкам.* Pobrane z: www.cosmo.ru/fashion/trends/v-sssr-mody-net-kak-sovetskie-zhenshchiny-podrazhali-inostrankam/.
- Харассмент в СССР: Чем заплатилась манекеница Лека Миронова за отказ от эскорт-услуг и съемок ню для ЦК.* (2016). Pobrane z: <https://kulturologia.ru/blogs/170416/29206/>.
- Цена красоты.* (2008). Pobrane z: www.eg.ru/showbusiness/111004/.

<http://fashioncommunity.su/leka-mironova-foto.html>.
<http://moscvichka.ru/moscvichka/2014/07/08/tatyana-mihalkova-samoj-modnoj-kinozvezdoj-bila-lyudmila-gurchenko-11257.html>.
<http://riamoda.ru/article/news-21.html>.
<http://stalt.msk.ru/leka-mironova-v-molodosti-foto.html>.
<https://bashny.net/t/en/323533>.
<https://bigpicture.ru/?p=882170>.
<https://fishki.net/2072598-prekrasnaja-elena-metelkina.html>.
<https://gubdaily.ru/blog/lifestyle/obzor/samye-krasivaya-zhenshhina-v-sssr-pokonchila-s-soboj-kak-slozhilas-sudba-pervyx-sovetskix-manekenshhic-kotoryx-nazyvali-oruzhiem-kremlya/>.
<https://kulturologia.ru/blogs/290617/35088/>.
<https://kulturologia.ru/blogs/300417/34359/>.
<https://proto-samoe.ru/populyarnaya-sovetskaya-aktrisa-elena-metelkina-rasskazala-o-svoej-tragicheskoy-sudbe-i-puti-k-bogu/>.
www.bookvoed.ru/event?id=10672.
www.liveinternet.ru/users/elena_arvik/post389738821.
www.marieclaire.ru/pstars/krasnyie-korolevyi-sudba-samyih-yarkih-sovetskih-manekenschits/
www.radidomapro.ru/ryedktzij/nedvijimost/kommertcheskaya/byvschij-dom-modelej-na-kuznetzkom-mostu-vystavlen-1393.php.
www.splesnik.ru/blogs/pro_zvezd/113929_regina-zbarskaya.
www.splesnik.ru/blogs/pro_zvezd/32359_otozhgli-ne-po-detski.

Grzegorz Adam ZIĘTAŁA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

BAJKA O ROSYJSKIM KOPCIUSZKU, CZYLI O DZIEWCZYNACH Z PROWINCJI, KTÓRE ZACHWYCIŁY ŚWIAT I ZOSTAŁY TOPMODELKAMI

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono sylwetki rosyjskich modelek, które ze zwykłych dziewczyn stały się Miss World, Miss Universe, Miss Europe, supermodelkami, gwiazdami światowych wybiegów i marek oraz celebrytkami mediów społecznościowych. Ich ciężka praca, zbieg okoliczności, poznanie wpływowych ludzi zmieniło życie. Karierę rozpoczynały w Rosji, ale na miejsce zamieszkania w większości wybrały Zachód, gdzie spotkały miłość, sukces i szczęście. Niektóre pozostały w kraju i dalej są związane z biznesem modowym.

Summary

This article presents the silhouettes of Russian models that have become, from ordinary girls, Miss World, Miss Universe, Miss Europe, supermodels, stars of world catwalks and brands, and celebrities of social media. Their hard work, coincidence, meeting influential people changed their lives. They began their careers in Russia, but for the most part they chose the West, where they met love, success and happiness. Some remained in the country and are still associated with the fashion business.

Wprowadzenie

Prawdziwy rozkwit biznesu modelingu w Rosji to początek lat 2000, ale zaraz po rozpadzie ZSRR w 1991 roku wiele rosyjskich modelek miało możliwość wyjazdu za granicę, gdzie zrobiły światową karierę.

Po rozpadzie ZSRR zaczęły pojawiać się własne marki odzieży, kosmetyków, czasopisma modowe, organizowano „Tygodnie Mody”, popularne stały się konkursy miss. Rosjanki-modelki stały się popularne nie tylko w kraju, ale i na świecie. Jak podkreśla jedna z nich, Rosjanki są uważane za najpiękniejsze na świecie, są to naturalne kobiety, które przez lata pracy osiągnęły sukces, a nie sztuczne „Kopciuszki”, które stały się znane w jednej chwili, przez liczne operacje. Rosjanki są cenione właśnie za swoją naturalność. Nadal jednak wśród społeczeństwa przeważa negatywny stosunek do kobiet wykonujących ten zawód, co jest pozostałością po czasach radzieckich i okresie transformacji gospodarki, gdy modelki masowo widywano w towarzystwie kryminalistów (Kakbe, 2011).

Stopniowo jednak modeling staje się cywilizowanym biznesem, ale minie jeszcze sporo czasu zanim pozbędzie się swojej radzieckiej przeszłości i mentalności.

W poniższym artykule przedstawione zostaną sylwetki czołowych modelek światowych, Miss World, Universe i Europy, które są Rosjankami, a ich życie to pomimo wszystko bajka o Kopciuszku i księciu, który zmienił ich los. Czasami był to wybitny fotograf, aktor, arystokrata, projektant. Dzięki jego staraniom, a często też miłości i ciężkiej pracy te skromne Rosjanki stały się światowymi supermodelkami, czy nawet gwiazdami kina.

Artykuł został podzielony na trzy części:

- opis sylwetek modelek końca lat 90. – okresu po rozpadzie ZSRR, gdy pierwsze rosyjskie modelki miały okazję do wyjazdu za granicę i zrobienia światowej kariery;
- opis biografii rosyjskich miss, które w konkursach piękności zdobyły laury światowe;
- opis biografii Rosjank, które na początku XXI wieku stały się czołowymi modelkami światowymi.

W artykule uwzględniono tylko najsłynniejsze modelki, gdyż nie sposób opisać wszystkich, które wyjechały na Zachód i występowały tam na wybiegach. Materiał został zaczerpnięty ze stron internetowych rosyjsko-, polsko- i angielskojęzycznych.

I. Modelki końca lat 90. XX wieku

1. Tatiana Sorokko (z d. Iljuszkińska, po pierwszym mężu Sinicyna, ros. Татьяна Сорокко, урожд. Илюшкина, замужем Синицына)

Fotografia 1. Tatiana Sorokko.

Źródło: www.fashionmodeldirectory.com/models/tatiana_sorokko/showphoto/87507/ (dostęp: 19.08.2019).

Tatiana Sorokko – pierwsza modelka z ZSRR, która zdobyła międzynarodowe uznanie – urodziła się w 1971 roku w zamkniętym mieście Arzamas-16. Po ukończeniu szkoły średniej wyjechała do Moskwy, zaczęła studia na wydziale fizyki i rozpoczęła pracę jako modelka w Domu Mody „Lux”. Tam zauważyła ją francuska agentka, która zaprosiła ją do Francji. Mając 17 lat, zaczęła wielką karierę w pokazach „Christian Dior”, „Versace”, „Yves Saint Laurent”, „Givenchy”, „Chanel”, „Christian Lacroix”, „Nina Ricci”, „Vivienne Westwood”, „Alexander McQueen”, „Jean Paul Gaultier”, „Lanvin”, „Balmain”, „Yohji Yamamoto”, „Armani”, „Roberto Cavalli”, „Prada”, „Fendi”, „Gianfranco Ferré”, „Marc Jacobs”, „Donna Karan”, „Ralph Lauren”, „Oscar de la Renta”, „Michael Kors”, „Calvin Klein” i innych, pojawiała się na okładkach „ELLE”, „Vogue”, „Harper's Bazaar”, „Cosmopolitan”, „Glamour”. Występowała w reklamie „Honda” razem z Bradem Pittem, w 2000 roku zaczęła współpracę z „Vanity Fair”, od 2001 r. była redaktorem działu w rosyjskim „Vogue”, w 2005 roku

redaktorem mody w „Harper’s Bazaar”. W 2007 roku była jedną z najlepiej ubierających się kobiet („Best-dressed women of all time”) według „Harper’s Bazaar”, a w latach 2008-2014 według tego samego czasopisma co roku była jedną z „najlepiej ubranych celebrytek” („Best-dressed celebrities”).

Fotografia 2. Tatiana Sorokko.

Źródło: www.listal.com/viewimage/3908724 (dostęp: 19.08.2019).

Tatiana po ukończeniu w San Francisco Akademii Sztuki wygłaszała tam prelekcje, podobnie jak w kilku muzeach, na temat historii mody.

Od początku kariery modelki kolekcjonuje kreacje najsłynniejszych światowych projektantów, które wystawia i oddaje największym muzeom.

Fotografia 3. Tatiana Sorokko z mężem.

Źródło: www.zimbio.com/photos/Tatiana+Sorokko/Serge+Sorokko/Glenda+Bailey+Celebrates+Bruno+Frisoni+Tatiana/KSMo1RedCV_ (dostęp: 19.08.2019).

W 1992 roku wzięła po raz drugi ślub, tym razem w USA z Sergiem Sorokko – właścicielem galerii sztuki współczesnej w San Francisco „Serge Sorokko Gallery”. Razem z mężem i córką mieszkają w San Francisco (*Татьяна Сорокко...*, 2014-2019).

2. Irina Pantaeva (ros. Ирина Пантаева)

Fotografia 4. Irina Pantaeva.

Źródło: www.spletnik.ru/blogs/moda/133080_irina-pantaeva-model-90-kh (dostęp: 19.08.2019).

„Rosyjski fenomen”, pierwsza dziewczyna ze wschodnią urodą, która pozowała dla „Vogue” – Irina Pantaeva urodziła się w 1967 roku w stolicy radzieckiej Buriacji – Ułan-Ude. Jej dziadek był szamanem, a młoda Irina pomagała mu w wykonywaniu tej funkcji. Z wykształcenia jest projektantką.

Pierwsze kroki w karierze modelki rozpoczęła w rodzinnej Buriacji. W 1989 roku została zauważona przez łowcę talentów i w 1991 roku została zaproszona do moskiewskiego pokazu Pierre Cardina. Po roku wyjechała do Paryża, dostała się do „Chanel”, występowała na wielu pokazach w Japonii. Potem powróciła do Paryża, pozowała w Mediolanie i została zauważona przez Karla Lagerfelda.

W 1994 roku w Nowym Jorku podpisała kontrakt z agencją „Ford” i zaczęła występować na wybiegach u najlepszych projektantów i domów mody („Christian Dior”, „Versace”, „Alexander McQueen”, „Givenchy”, „Krizia”, „Thierry Mugler”, „Issey Miyake”, „John Galiano”, „Yves Saint Laurent”, „Chloé”, „Kenzo”) oraz pojawiać się okładkach najbardziej prestiżowych magazynów mody: „Vogue”, „Harper’s Bazaar”, „Elle”. W 2 poł. lat 90. była jedną z ulubionych modelek brytyjskiej projektantki mody, Vivienne Westwood.

Fotografia 5. Irina Pantaeva.

Źródło: www.spletnik.ru/blogs/moda/133080_irina-pantaeva-model-90-kh (dostęp: 19.08.2019).

W 1994 roku przeprowadziła się do Nowego Jorku, gdzie studiowała na wydziale teatralnym Uniwersytetu Nowojorskiego.

Zagrała w filmach takich jak np. „Trzecia planeta od słońca” („3rd rock from the sun”), „Celebrity”, „Zoolander”.

Fotografia 6. Irina Pantaeva w filmie „Mortal Kombat 2”.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/116741815311110469/> (dostęp: 19.08.2019).

Największą popularność w środowisku aktorskim przyniosła jej rola Jade w sequele „Mortal Kombat 2: Unicestwienie” („Mortal Kombat: Annihilation”). W 1998 roku wydała autobiografię pt. *Syberyjski sen (Siberian dream: a memoir)*.

Pierwszym jej mężem był Piotr Listerman, z którym ma syna Ruslana, a drugim – łotewski fotograf Roland Levin, z którym ma syna Solongo. Od 2008 roku jest rozwiedziona (*Ирина Пантаева...*, 2014-2019). Obecnie rozwija własną markę wyrobów jubilerskich „Irina” i udziela się aktywnie w mediach społecznościowych (*Федеральные СМИ...*, 2018).

3. Natalia Semenova (po mężu Bentolila, ros. Наталья Семанова, замужем Бентолила)

Fotografia 7. Natalia Semenova.

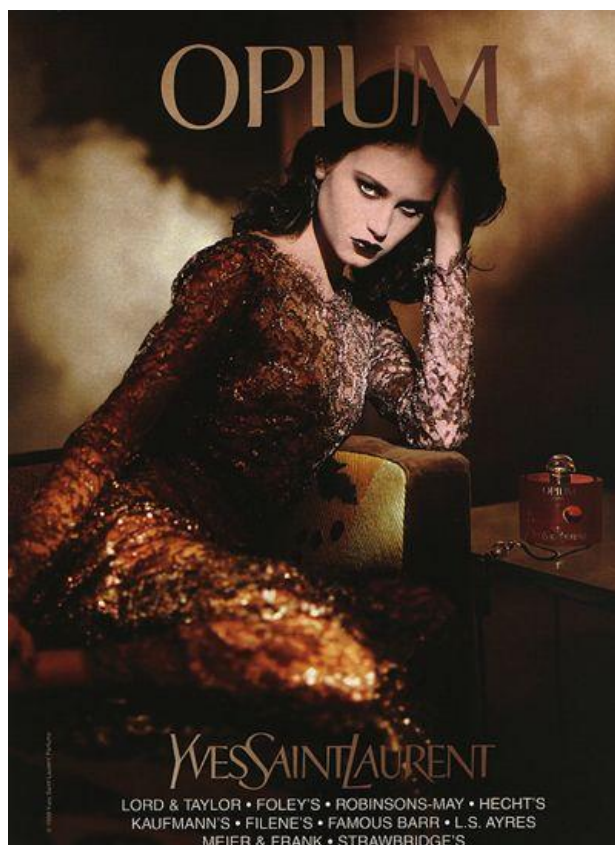
Źródło: www.famousfix.com/post/natalia-semanova-10196766 (dostęp: 19.08.2019).

Fotografia 8. Natalia Semenova.

Źródło: www.fashionmodeldirectory.com/models/natalia_semanova/showphoto/54881/ (dostęp: 19.08.2019).

Natalia Semenova – twarz legendarnych perfum „Opium” od „Yves Saint Laurent” (zdjęcia Philip Dixon, klip reklamowy – David Lynch) – urodziła się w 1979 roku w Moskwie. Pierwsze kroki w modelingu zrobiła w 1992 roku, gdy poszła na casting do Slavy Zajceva. W 1994 roku zwyciężyła w konkursie „The look of the year” w Moskwie i „Elite model look” na Ibizie. Ponieważ miała dopiero 14 lat, nie mogła rozpocząć profesjonalnej kariery i dopiero po 2 latach pojawiła się w wybiegach – u Christiana Lacroix, w 1995 roku, a także na okładce hiszpańskiej wersji „Vogue”. W 1999 roku została twarzą perfum „Opium”.

Fotografia 9. Natalia Semenova w reklamie perfum „Opium”.

Źródło: www.pinterest.ru/pin/427208714625390412/ (dostęp: 19.08.2019).

W 2001 roku została twarzą „Giorgio Armani” i uzyskała status supermodelki. Potem był udział w Tygodniach Mody w Paryżu, Mediolanie, Nowym Jorku, występowała u największych światowych projektantów – „Atelier Versace”, „Biotherm”, „Blumarine”, „Bruno Magli”, „Christian Dior”, „Claude Montana”, „Daniel Swarovski”, „Enrico Coveri”, „Exté”, „GalleriesLafayette”, „Georges Rech”, „Gigli”, „Giorgio Armani”, „Guerlain”, „Joop!”, „Rococo' fragrance”, „Lanvin”, „L'Oréal”, „Mango”, „Moschino”, „Neiman Marcus”, „Patek Philippe”, „PleinSud”, „Renault Twingo”, „Romeo Gigli”, „Saks Fifth Avenue”, „Stefanel”, „Synonyme”, „Toni Gard”, „Valentino”, „Yves Saint Laurent 'Opium' fragrance”. W 2010 roku zaprezentowała się na pokazach Johna Galliano.

Dzięki zdjęciom Helmuta Newtona stała się gwiazdą „Blumarine” Anny Molinari.

W 2001 roku wyszła za mąż za Francuza – agenta „Elle” – Davida Bentolila, a suknię ślubną szył jej sam Jean Paul Gaultier. Wraz z mężem mieszka w Paryżu (Васильева, 2009).

II. Modelki – laureatki światowych konkursów piękności

1. Julia Kurochkina (ros. Юлия Курочкина)

Fotografia 10. Julia Kurochkina – Miss World 1992.

Źródło: www.wday.ru/krasota-zdorovie/beauty-gid/20-yarkih-korolev-za-vsyu-istoriyu-miss-mira-kak-slojilis-ih-sudby/ (dostęp: 08.08.2019).

Julia Kurochkina – pierwsza w historii Rosji Miss World (1992, Sun City, RPA) – urodziła się w 1974 roku w Szczerbince pod Moskwą. Pozować zaczęła w wieku 14 lat. Na jednym z pokazów zwróciła na siebie uwagę przedstawicieli konkursu „Miss World” i w wieku 18 lat, bez castingów, została oddelegowana jako przedstawicielka Rosji na konkurs do RPA, gdzie zdobyła 1. miejsce. Nagrodę otrzymała dopiero po roku i pomniejszoną o jej wszystkie wydatki w RPA, nawet koszt rozmów telefonicznych z rodzicami. Pieniędzy wystarczyło jej na samochód sportowy i mieszkanie pod Moskwą. O jej dalszej karierze mało wiadomo. Podobno była dyrektorem agencji turystycznej, którą stworzył dla niej wpływowy biznesmen zauroczony Julią, gdy była jeszcze zwykłą modelką. Po 2 latach romansu rozstali się i odeszła z firmy. Wróciła do rodzinnej Szczerbinki, była menedżerem w agencji modelek „Red Stars”. Pod koniec lat 90. wyszła za mąż i urodziła córkę.

Do połowy lat 2000 pojawiała się jako gość honorowy na konkursach piękności, pracowała w firmie rosyjsko-francuskiej organizującej wystawy. Po 2006 roku nie ma o niej żadnej informacji ani na portalach społecznościowych, ani w prasie. Podobno chroni swoją prywatność (Петрова, 2018).

2. Elena Rogozhina (ros. Елена Рогожина)

Fotografia 11. Elena Rogozhina – Miss Europe 1999.

Źródło: <https://apple.cofe.ru/Vizavi/Devochka-vospitannaya-v-lyubvi-i-strogos> (dostęp: 08.08.2019)

Elena Rogozhina – Miss Rosji 1997, pierwsza w historii rosyjska Miss Europe (1999) – urodziła się w 1981 roku w Smyszliajewce koło Samary. Rodzie rozwiedli się, matka-ginekolog wyszła ponownie za mąż za lotnika cywilnego, ojciec Eleny zginął w wypadku. W wieku 5 lat Elena na plakacie narodowych radzieckich (obecnie rosyjskich) linii lotniczych „Aeroflot” zobaczyła piękne dziewczyny i postanowiła, że będzie stewardessą. Kiedy na początku lat 90. w prasie kolorowej zaczęły pojawiać się zdjęcia modelek, Elena postanowiła poświęcić się temu zawodowi. Przebierała się w suknie mamy i pozowała przed lustrem na taborecie. W 1997 roku wzięła udział w konkursie „Samarska Piękność” („Самарская красавица”), w którym uczestniczyły kobiety „od wnuczek do babć”. Zajęła 1. miejsce w kategorii niezamężnych uczestniczek. Elena otrzymała stypendium, a zazdrosne koleżanki ze szkoły odwróciły się od niej. Wkrótce zaczęła dostawać propozycje od agencji modelek, ale postanowiła zaczekać i ukończyć szkołę. Zaczęła się jednak przygotowywać do udziału w konkursie „Miss Rosja 1997”, który odbył się w 1998 roku w Samarze, który zwyciężyła. Zgodnie z kontraktem musiała brać udział w wielu imprezach, m.in. pojechała do Pragi, wystąpiła w filmie muzycznym „Bremeńscy muzycy i towarzysze” (Бременские музыканты & К^о). Wkrótce wezwano ją do Moskwy i oświadczone, że będzie reprezentować Rosję na konkursie „Miss Europe” w Bejrucie. Wyjazd i suknię Walentyna Judaszкина opłacili sponsorzy z Samary. Na finale konkursu „Miss Europe 1999” Elena zachwyciła publiczność odpowiedzią na pytanie „Co

czyni kobietę piękną?” – po rosyjsku, angielsku i francusku stwierdziła, że „Piękno kobiety pochodzi z wewnątrz, z duszy” („Красота женщины исходит изнутри, из души”). Elena zwyciężyła i otrzymała 10 tys. dolarów, kolie z brylantami, złoty zegarek i futro z norek. W Rosji nie transmitowano konkursu, a w wiadomościach telewizyjnych podano informację z kilkudniowym opóźnieniem.

Po roku Elena pojechała do Los Angeles, gdzie do 2002 roku pracowała dla agencji „LA Models”. Po powrocie do Europy związana była z „Metropolitan” (Paryż), „H2O” (Mediolan), „LookModels” (Wiedeń), pozowała dla „Cosmopolitan” i „Elle”.

Fotografia 12. Elena Rogozhina z mężem Denisem Jerszowem i córką.

Źródło: www.liveinternet.ru/users/5873563/post418542722/ (dostęp: 08.08.2019).

Podczas pracy w Londynie poznała rosyjskiego biznesmena, aktora oraz mecenata z obywatelstwem litewskim, Denisa Jerszowa, który oświadczył jej się w 2004 roku w Wiedniu i wkrótce odbył się ślub w Wilnie.

Młodzi zamieszkali w Bułgarii, gdzie Jerszow miał sieć stacji paliwowych, po 5 latach Elena uzyskała obywatelstwo bułgarskie, zmieniła nazwisko na Jerszowa. Mąż Eleny zmarł na raka w 2017 roku. W Bułgarii Elena otworzyła butik z modną odzieżą i salon urody, zajmowała się domem i córką. Podobno dwa razy w miesiącu lata do fryzjera do Los Angeles, gdyż w Bułgarii nie ma właściwych fryzjerów. Często bywa w Petersburgu i Europie Zachodniej (Oleg, 2016).

3. Svetlana Koroleva (ros. Светлана Королёва)

Fotografia 13. Svetlana Koroleva – Miss Europe 2002.

Źródło: <https://gubdaily.ru/blog/article/10-let-nazad/svetlana-koroleva-o-plate-za-million-xyu-grante-i-devichix-mechtax/> (dostęp: 09.08.2019).

Svetlana Koroleva – Miss Rosji 2002, Miss Europe 2002, „Główna Śnieżynka Moskwy” (2003) – urodziła się w 1983 roku w Pietrozawodsku. W wieku 19 lat została wybrana „Miss Rosji” i „Miss Europe” (Bejrut).

Fotografia 14. Svetlana Koroleva z mężem i dziećmi.

Źródło: <https://ptzgovorit.ru/shortread/svetlana-koroleva-uvazhayu-teh-kto-chestno-govorit-o-svoih-semyah> (dostęp: 09.08.2019).

Obecnie prowadzi program telewizyjny na kanale „Nasze TV” („НашеТВ”) i videoblog „Rock w kwadracie” („Рок в квадрате”) (Лисица, 2019). Jej mężem jest Maksim Karnauchow – manager znanej firmy „Lukoil”, ma 2 córki i syna. Mieszka w Rydze i Moskwie.

Udziela się charytatywnie i pracuje nad rozwojem własnej marki odzieży „Success”, zatrudnia projektantów, krawcowe, jest dyrektorem i właścicielką firmy. Działa aktywnie w projekcie społecznym „Przyszłość Rosji” („Будущее России”), który zajmuje się sprowadzaniem do Moskwy dzieci z domów dziecka z prowincji w celu zapewnienia im lepszego życia (Кошелева, 2017).

4. Oksana Fedorova (ros. Оксана Фёдорова)

Fotografia 15. Oksana Fedorova – Miss Universe 2002.

Źródło: www.vokrug.tv/article/show/15591254641/ (dostęp: 08.08.2019).

Oksana Fedorova – Miss Rosji 2001, pierwsza rosyjska Miss Universe 2002 – urodziła się w 1977 roku w Pskowie. Już w dzieciństwie interesowała się prawem i policją, dlatego ukończyła średnią szkołę policyjną i Pskowską Szkołę Milicji, pracowała jako śledczy. W 1997 roku rozpoczęła studia w Sankt Petersburgskim Uniwersytecie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a po jego ukończeniu pracowała na lotnisku Pulkovo.

Pasjonowała się także modelingiem – w 1999 roku została „Miss Sankt Petersburga”, w 2001 roku „Miss Rosji”, a w 2002 roku „Miss Universe” (konkurs organizowany przez obecnego Prezydenta USA, Donalda Trumpa). Po 4 miesiącach zaszokowała świat, oddając koronę Miss. Ten krok wywołał niezadowolenie Trumpa, grożono jej sądem. Swoją decyzję motywowała chęcią ukończenia rozprawy doktorskiej z prawa i brakiem czasu na podróże po świecie.

Jeszcze przed ukończeniem doktoratu zaczęła wykładać prawo cywilne na swojej uczelni, a po obronie została docentem w katedrze prawa cywilnego i kapitanem policji. Udzielała się również charytatywnie – pomagała „Rosyjskiej Partii Życia” („Российская партия жизни”), współpracowała z Fundacją Dziecięcą ONZ.

W 2007 roku obroniła rozprawę habilitacyjną, została majorem policji. W 2008 roku zaczęła zajmować się pisaniem książek, została przedstawicielką Domu Jubilerskiego „Magia Złota” („Магия золота”), sama projektowała biżuterię. Zaczęła także prowadzić programy telewizyjne, m.in. „Dobranoc, maluchy!” („Спокойной ночи, малыши!”), „Subbotnik” („Субботник”), „Sobotni wieczór” („Субботний вечер”), „Fort Boyard”. Występowała w filmach, musicalach, podkładała głos bo bajek.

W 2009 roku założyła Fundację Charytatywną „Spieszcie się czynić dobro!” („Спешите делать добро!”), której celem jest pomoc rodzinom w trudnej sytuacji materialnej.

W 2010 roku przeznaczyła sporą sumę na renowację zabytków Pskowa, w 2012 roku zorganizowała w Kaliningradzie wystawę ikon, a w 2015 roku zaczęła projektować własną odzież.

Fotografia 16. Oksana Fedorova i Andriej Borodin.

Źródło: www.woman.ru/kids/medley5/article/94189/gallery/5/ (dostęp: 08.08.2019).

Przez 7 lat była związana z petersburskim przedsiębiorcą Władimirem Gołubiewem. W 2007 roku wyszła za mąż za niemieckiego przedsiębiorcę, Philipa Tofta, a już po 2 latach w mediach pojawiła się informacja o jej zaręczynach ze śpiewakiem operowym Nikołajem Baskowem – „złotym głosem Rosji”. Do 2010 roku była jeszcze żoną Tofta. W 2011 roku rozstała się z Baskowem, a w 2011 roku wyszła za mąż za oficera FSB, Andrieja Borodina. W tym związku urodziła syna Fiodora i córkę Elżbietę.

Obecnie dalej udziela się w akcjach charytatywnych, prowadzi markę odzieży „Oksana Federova&Lea Vinci”, a w 2019 roku brała udział w pokazach odzieży MBFW Russia (*Оксана Федорова...*, 2010-2019).

5. Ksenia Sukhinova (ros. Ксения Сухинова)

Fotografia 17. Ksenia Sukhinova – Miss World 2008.

Źródło: https://creativestudio.ru/articles/ksenia_sukhinova/ (dostęp: 08.08.2019).

Ksenia Sukhinova – Miss Rosja 2007, Miss World 2008 w Johannesburgu – urodziła się w 1987 roku w Niżniewartowsku w rodzinie pracowników branży naftowo-gazowej. Od dzieciństwa zajmowała się baletem klasycznym, biegami, gimnastyką artystyczną. Ukończyła Uniwersytet Naftowo-Gazowy w Tiumeniu i została inżynierem informatyki technologicznej. Wielokrotnie otrzymywała propozycje pracy w modelingu, ale odmawiała, chcąc ukończyć studia. Dopiero po otrzymaniu oferty udziału w konkursie „Miss Nieftiegaz”, gdzie zajęła 2. miejsce, rozpoczęła karierę w modelingu. W 2005 roku została „Miss Image” w Tiumeniu, podpisała umowę z agencją modelek „Point” i występowała na wybiegach w „Tygodniu Mody” w Mediolanie. Po wielkim sukcesie w Mediolanie została zaproszona do Paryża, jednak w Moskwie odbywał się konkurs „Miss Rosja 2007”, do którego zgłosiła się i wygrała. Zaczęła trudne przygotowania do udziału w Miss World 2008 – uczyła się angielskiego, choreografii, pozowania na wybiegach. W Johannesburgu wygrała, a jej zdjęcia obieły cały świat. Zgodnie z zasadami konkursu przez rok jeździła po świecie, występowała w akcjach charytatywnych i kampaniach reklamowych. Potem rozpoczęła współpracę z wybitnym rosyjskim projektantem, Walentynem Judaszkinem.

W 2009 roku była twarzą konkursu Eurowizji, który odbywał się w Moskwie, a w 2010 roku zasiadła w jury konkursu Miss World 2010.

W 2008 roku w prasie pojawiły się informacje o jej romansie z biznesmenem Sergiejem Gowiadinem – przyjacielem Judaszki, u którego zamówiła suknię na imprezę charytatywną w Londynie. Biznesmen rozpieszczał ją prezentami, np. na jej 27. urodziny zorganizował występ Robbie Williamsa, a na przyjęciu był Stefano Gabbana i Patrick Demarchelier. Po 7 latach związku rozstali się, a Ksenia zamieszkała w mieszkaniu podarowanym przez Sergieja. W 2016 roku w wywiadzie stwierdziła, że Siergiej dalej wspiera ją finansowo. W prasie pojawiały się informacje na temat związku Kseni z Dimą Bilanem – rosyjskim zwycięzcą Eurowizji z 2008 roku. W 2017 roku wystąpiła w nowym klipie Bilana, do którego zdjęcia kręcili wspólnie w Portugalii.

Fotografia 18. Ksenia Sukhinova i Dima Bilan.

Źródło: www.womanhit.ru/stars/news/2017-08-09-bilan-veselitsja-v-portugalii-s-miss-mira/ (dostęp: 08.08.2019).

Obecnie Ksenia pracuje w telewizji – jest prowadzącą program o modzie „W stylu” („Встиле”), udziela się w organizacjach społecznych, np. związanych z ekologią, jest ambasadorem dobrej woli Abchazji. Współpracuje z „L’Oreal Professionnel”, gdzie jest twarzą kampanii reklamowej farby w odcieniu „nude” (*Ксения Сухинова...*, 2010-2019).

III. Rosyjskie topmodelki początku XXI wieku

1. Natalia Vodianova (ros. Наталья Водянова)

Fotografia 19. Natalia Vodianova.

Źródło: <https://24smi.org/celebrity/381-natalia-vodianova.html> (dostęp: 05.08.2019).

Natalia Vodianova – znanana całym świecie modelka rosyjska, twarz wielu kampanii reklamowych „Gucci”, „Chanel”, „Alexander McQueen”, „Christian Dior”, „Calvin Klein”, „Donna Karan”, „Louis Vuitton”, „Marc Jacobs”, „RalphLauren”, „Chloé”, „Valentino”, „Givenchy”, „Jean-Paul Gaultier”, „Miu-Miu”, „Hermes”, „Kenzo”, „Victor & Rolf”, „Dolce & Gabbana”, „Balenciaga”, „Yves Saint Laurent” i in., „Kopciuszek z Niznego Nowogrodu”.

Natalia urodziła się w 1982 roku w zwykłej radzieckiej rodzinie. Ojca nie pamięta, wszystkie trudy wychowania trzech dziewczynek wzięła na siebie matka – Larisa Gromova, tym bardziej, że jedna z dziewczynek jest chora na autyzm i mózgowe porażenie dziecięce. Właśnie to doświadczenie Natalii wpłynęło na jej późniejsze zainteresowanie działalnością charytatywną. Na skutek trudności materialnych Natalia musiała szybko wy dorosnąć, żeby pomóc matce. Jako nastolatka zaczęła pracę na bazarze, gdzie sprzedawała warzywa, nosiła worki po 30 kg. W wieku 15 lat rozpoczęła naukę w kolegium pedagogicznym, a mając 16 lat poszła do Agencji Modelek „Evgenija”. Tam zauważono jej urodę i agent „Viva Model Management” zaprosił ją na casting do francuskiej agencji modelek w Moskwie. Po kilku miesiącach była już w Paryżu.

W 1999 roku na pokazie w Paryżu Jean-Paul Gaultier zaproponował Natalii pracę. Zarabiała na początku tylko na wyżywienie i zakwaterowanie. I nagle pojawił się francuski lekarz, który ją finansował, a ona mogła uczyć się angielskiego. Lekarz ten został jej przyjacielem, a nawet chrzestnym ojcem jednego z dzieci.

Po pokazie w Nowym Jorku zaczęły płynąć propozycje od „Gucci”, „Ives Saint-Laurent”, „Calvin Klein”, zaczęła pozować dla „Vogue” i „Harper's Bazaar”.

Fotografia 20. Natalia Vodianova na okładce „Harper’s Bazaar”.

Źródło: www.notjustanothermilla.com/harpers-bazaar-december-2010-natalia-vodianova/ (dostęp: 18.08.2019).

W 2001 roku spróbowała kariery aktorki, ale to wybieg przyniósł jej największą sławę. W 2002 roku ponownie w Nowym Jorku świat się nią zachwycił i wkrótce została „twarzą i ciałem” Calvina Kleina. Jednocześnie otwierała i zamykała pokazy „Ives Saint-Laurent’a”. W 2004 roku wystąpiła w kalendarzu „Pirelli”, w 2007 stała się oficjalną twarzą „Chanel”. W 2008 roku ogłosiła, że wycofuje się z modelingu, aby poświęcić się dzieciom i działalności charytatywnej.

Obecnie czasami pojawia się jeszcze publicznie, np. na ceremonii otwarcia Igrzysk Olimpijskich w Soczi 2014, na rosyjskich półfinałach Eurowizji w 2009 roku, jako współprowadząca rosyjskie The Voice. Kids w 2013 roku.

W 2004 roku założyła Fundację „Naked Heart” (Обнажённые сердца), której celem jest budowa placów zabaw dla dzieci w Rosji i za granicą. W 2011 roku uruchomiła program „Każde dziecko jest godne, żeby mieć rodzinę” (Каждый ребёнок достоин семьи), który zajmuje się edukacją rodziców chorych dzieci.

Jej życie osobiste to kolejny przykład „Kopciuszka i księcia”. Na jednym z pokazów w Paryżu zainteresował się nią brytyjski lord Justin Portman, chociaż pierwsze spotkanie zakończyło się kłótnią. Na drugi dzień lord zadzwonił z przeprosinami i zaczęli spotykać się. W 2001 roku pojechali razem na sesję do Afryki. Natalia wróciła do Europy w ciąży. Syn Lucas urodził się w Londynie, a już 6 tygodni po porodzie Natalia wróciła na wybieg. Po urodzinach syna młodzi rodzice pojechali do Petersburga, gdzie odbył się ślub prawosławny, a suknię dla Natalii zaprojektował Tom Ford. Wesele trwało 3 dni, młoda para wynajęła Salę Tronową w Wielkim Pałacu w Peterhofie¹, gości zabawiali artyści z najsłynniejszego Maryjskiego Teatru Opery i Baletu. Niedługo potem urodziła się córka Neva (na cześć rzeki Newy, która przepływa przez Petersburg, z tą różnicą, że w imieniu córki akcent pada na pierwszą sylabę, a w nazwie rzeki – na drugą – Néva // Невá, a w 2007 syn Wiktor.

¹ Peterhof – podmiejska letnia carska rezydencja, „Wersal Północy” – G.Z.

Fotografia 21. Natalia z pierwszym mężem, Justinem Portmanem.

Źródło: www.zimbio.com/photos/Natalia+Vodianova/Russian+Rhapsody+Charity+Auction/6w2LijKWDBG
(dostęp: 05.08.2019)

W 2007 roku Natalia poznała francuskiego miliardera – syna właściciela koncernu „LVMH” Antoine Arnaulta – obecnie dyrektora generalnego „Berluti”. W 2013 roku przeprowadziła się do Paryża, w 2014 roku urodziła syna Maksyma, a w 2016 roku – Romana.

Fotografia 22. Natalia z drugim mężem, Antoine Arnaultem.

Źródło: www.womanhit.ru/stars/news/656166-natalya-vodyanova-rasskazala-o-seme-i-buduschem-rebenke.html
(dostęp: 06.08.2019)

Pomimo urodzenia pięciorga dzieci dalej pojawia się na pokazach. W 2017 roku została twarzą ekologicznej odzieży „H&M” z materiału „Bionic” z odpadów znalezionych w oceanie (Наталья Водянова..., 2010-2019). W maju 2019 roku opublikowała na Instagramie zdjęcie, na podstawie którego widać, że zostanie po raz szósty mamą (Седокова, 2019).

2. Anne Vyalitsyna (ros. Анна Вялицына)

Fotografia 23. Anne Vyalitsyna.

Źródło: <http://ivona.bigmir.net/beauty/news/415563-Rossijskaja-model--Anna-V-jalicy-na-stala-mamoj> (dostęp: 06.08.2019).

Anne V, jak jest określana, urodziła się – tak jak Vodianova – w Niżnim Nowogrodzie w 1987 roku, w rodzinie lekarzy. Chodziła do szkoły muzycznej, ale od dzieciństwa marzyła o pokazach mody. W wieku 15 lat została zauważona przez agentów „IMG Models”, którzy poszukiwali nowych twarzy dla „MTV’sFashionablyLoud Europe”. Anna wygrała casting i zawarła kontrakt z „IMG Paris”, a potem z „IMG New York”. Miesiąc po zawarciu kontaktu już występowała w Paryżu na pokazie Sophii Kokosalaki, „Cacharel” i Martina Sitbona.

Fotografia 24. Anne Vyalitsyna.

Źródło: <https://mylitta.ru/76-anne-vyalitsyna.html> (dostęp: 18.08.2019).

W 2001 roku została twarzą „Yohji Yamamoto”, a na Zachodzie nazwano ją „rosyjską księżniczką”. Wkrótce pojawiała się w kampaniach „Y’s”, „Dolce & Gabbana”, „Anna Molinari”, a także na okładkach „Vogue”, „Glamour” i „Elle”.

W 2002 roku została twarzą perfum „Chanel Chance”, a w 2003 roku „Escada Sport”, pracowała z najsłynniejszymi światowymi fotografami. W latach 2010-2011 współpracowała z „Victoria’s Secret”, występowała w klipach „Maroon 5”.

Fotografia 25. Anne Vyalitsyna i Adam Levin.

Źródło: <http://stuki-druki.com/authors/Vyalitsyna-Anna.php> (dostęp: 06.08.2019).

Media przypisywały jej romans z Leonardo di Caprio, choć ona zaprzeczała. W 2010 roku poznała Adama Levina i wkrótce zostali parą, choć już w 2012 roku rozstali się. W 2013 roku miała krótki romans z amerykańskim baseballistą, Mattem Harvey’em.

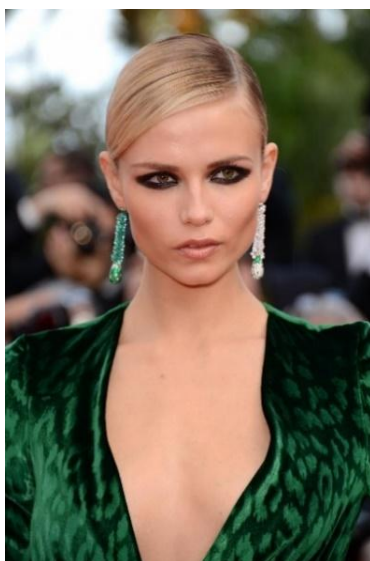

Fotografia 26. Anna i Adam Cahan.

Źródło: www.spletnik.ru/blogs/pro_zvezd/156621_anna-vyalitsyna-i-adam-kakhan (dostęp: 06.08.2019).

W 2014 roku poznała wiceprezesa Yahoo, Adama Cahana, a w 2015 urodziła córkę Alaskę. Para zaręczyła się w 2016 roku. Pomimo opieki nad córką Anna dalej występuje w kampaniach reklamowych.

3. **Natasha Poly** (Natalia Polewszczikowa, ros. Наталья Полевщикова)

Fotografia 27. Natasha Poly.

Źródło: <https://vistanews.ru/culture/show-business/270445> (dostęp: 06.08.2019).

Natasha Poly – supermodelka, „królowa podium” – urodziła się w 1985 roku w Permiu, w rodzinie milicjanta i inżyniera. Prowadziła zwykłe życie nastolatki, gdy mama pokazała jej czasopismo z makijażem i modą. Dziewczynka zaczęła malować powieki na fioletowo, a usta na różowo, zaczęła golić jedną brew (na wzór jej ulubionego solisty grupy rockowej). W wieku 15 lat poszła do lokalnej agencji mody „Grace Models”. Dyrektor agencji Elena Toropowa zaproponowała Natalii udział w konkursie „New Model Today”, który organizowała agencja z Mediolanu. Natalia pojechała do Moskwy, gdzie zajęła 2. miejsce i została zauważona. Wróciła do Permia, ukończyła szkołę i od razu po maturze podpisała kontrakt z agencją z Nowego Jorku – „Women Management”. Rozpoczęła pracę w filii we Włoszech w kampanii „Emanuel Ungaro” i „Yohji Yamamoto”. W 2005 roku współpracowała z „Ives Saint Laurent”, „Louis Vuitton”, „Jimmy Choo” i została zaproszona na pokaz „Victoria’s Secret”. Jej pokaz w 2005 roku okazał się przełomowy – wyszła w 15-centymetrowych szpilkach i choć jeden but jej spadł, poszła dalej.

W latach 2006-2009 brała udział w pokazach „Versace”, „Chanel”, „Gucci”, „Louis Vuitton”, „Lanvin”, pozowała dla „Vogue”, „ELLE” i „Glamour”.

W 2011 roku otrzymała od Karla Lagerfelda zaproszenie do kalendarza „Pirelli”.

W 2003 roku Natalia poznała holenderskiego biznesmena Petera Bakker. Ona mieszkała w Nowym Jorku, on w Amsterdamie. W 2008 roku para zaręczyła się na Malediwach, a w 2011 roku odbył się ślub w Saint-Tropez. W 2013 roku parze urodziła się córka Aleksandra Krystyna. Rodzina mieszka obecnie w Nowym Jorku.

Fotografia 28. Natasha Poly i Peter Bakker.

Źródło: <http://vev.ru/uploads/images/00/01/43/2013/04/26/> (dostęp: 05.08.2019).

Modelka dalej bierze udział w pokazach, np. w 2018 roku zachwyciła publiczność na «London's Fabulous Fund Fair» (Кякинен, 2018).

Fotografia 29. Natasha Poly na pokazie „Fabolous Fun Fair”.

Źródło: www.perm.kp.ru/online/news/3030662/ (dostęp: 05.08.2019).

4. Sasha Pivovarova (ros. Саша, czyli Александра Пивоварова)

Fotografia 30. Sasha Pivovarova.

Źródło: www.beautyscene.net/editorials/sasha-pivovarova-allure/ (dostęp: 05.08.2019).

Sasha Pivovarova to jedyna modelka, która brała udział w kampanii „Prada” sześć sezonów pod rząd, nazywana „kosmitką” (инопланетянка) z powodu trójkątnej twarzy i wysokiego czoła (*Я – русская...*, 2017).

Urodziła się w 1985 roku w Moskwie. W dzieciństwie interesowała się malarstwem, chodziła na wystawy, sama rysowała.

Fotografia 31. Sasha Pivovarova w reklamie „Reserved”.

Źródło: <https://kobieta.dziennik.pl/moda-na-topie/zdjecia/355368,12,pietna-sasha-pivovarova-dla-reserved-zobacz-jesienna-kampanie.html> (dostęp: 18.08.2019).

Fotografia 32. Sasha z mężem, Igorem Wisznikowem.

Źródło: www.woman.ru/kids/medley5/article/80387/gallery/2/ (dostęp: 06.08.2019).

W czasie studiów w Uniwersytecie Humanistycznym w Moskwie na wydziale historii sztuki poznała fotografa Igora Wiszniakowa, który wysłał jej zdjęcia do agencji „IMG Models New York”.

Wiszniakow został jej mężem. Po 2 tygodniach Sasha już otwierała pokaz „Prady” w Mediolanie. Dzięki specyficznej urodzie „kosmitki” stała się pożądaną modelką na światowych pokazach. Sasha musiała porzucić studia i przeprowadzić się do Nowego Jorku.

W 2008 roku pozowała do kalendarza „Pirelli” i została „modelką roku” według czasopisma „Marie Claire”. Zaczęła występować w pokazach „Chanel”, „Rodarte”, „Christian Dior”, „Valentino”, „Giorgio Armani”. W 2011 roku pozowała dla „MiuMiu”, „Just Cavalli”, „H&M”, „Neiman”, pojawiała się na okładkach czasopism modowych.

Przez cały czas zajmuje się ulubionym rysowaniem – w wolnych chwilach, w samolocie, za kulisami pokazów. Rysuje sceny z własnego życia, przyjaciół, pejzaże. Jej rysunki pojawiają się w galeriach w Nowym Jorku i Paryżu. Wykonała ilustracje do książki Karla Lagerfelda. Zaprojektowała serię bielizny do spania i odzieży domowej dla „Gap”. Wystąpiła również w filmie „Czas” (reż. Andrew Niccol).

W 2012 roku w rodzinie Sashi i Igora urodziła się córka Mia (*Саша Пивоварова...*, 2014-2017). W lipcu 2019 roku na Instagramie pokazała zdjęcie w kolejnej ciąży (*34-летняя модель...*, 2019).

5. Eugenia Volodina (ros. Евгения Володина)

Fotografia 33. Eugenia Volodina.

Źródło: <http://coolspotters.com/models/eugenia-volodina> (dostęp: 06.08.2019).

Eugenia Volodina urodziła się w 1984 roku w Kazaniu, w bogatej rodzinie. Pod wpływem starszej siostry, która chciała zostać modelką, zaczęła razem z koleżanką chodzić do studia modelek, jednak rzuciła naukę i wracała. Po prostu chodziła z nudów. Złożyła dokumenty na studia, ale podczas konkursu „Miss Reklama” zauważył ją fotograf Aleksy Wasiliew, który wysłał jej zdjęcie do „Vivy”. Po pewnym czasie fotograf poinformował Eugenię, że została zaproszona do Paryża. Paryż nie spodobała się jej, mało zarabiała, była duża konkurencja, ciężkie warunki materialne. Poznała słynnego fotografa Stevena Meisela, który zaprosił ją do Nowego Jorku na sesję. Z powodu różnych problemów i choroby nie udało się jednak zrobić sesji. Dopiero w 2002 roku Steven zrobił zdjęcia dla włoskiego „Vogue” i ten moment okazał się przełomowy w jej karierze. Eugenia podpisała kontrakt z „Gucci” i występowała w Mediolanie. Zaczęła również występować dla „Balmain”, „Christian Dior”, „Givenshy”. Eugenia została twarzą perfum „In Love Again” (Yves Saint Laurent), „V” („Valentino”). Występowała w wielu pokazach, reklamach „D&G”, „Escada”, „Bulgari”, „Ann Taylor”, „Thierry Muglerbeauty”. W 2005 roku pozowała do kalendarza „Pirelli”, „Louis Vuitton”, „Bloomingdale’s”, „Kenzo”, przez cztery sezony występowała dla „Victoria’s Secret”.

Fotografia 34. Eugenia Volodina.

Źródło: <https://pleasurephoto.wordpress.com/2018/02/18/eugenia-volodina-5/> (dostęp: 18.08.2019).

Wszelkie informacje o życiu prywatnym ukrywa. Wiadomo tylko, że opiekuje się rodzicami i rodzeństwem, za honoraria kupiła rodzicom mieszkanie (*Евгения Володина...*, 2016-2019). Eugenię media wiązały w 2009 roku z aktorem Mickey Rourke (*Afterall...*, 2019).

Fotografia 35. Eugenia z synem.

Źródło: <http://stuki-druki.com/authors/Volodina-Evgeniya-model.php> (dostęp: 06.08.2019).

Obecnie mieszka w Paryżu i Rzymie, występuje rzadko, cały czas poświęcając synowi. W 2017 roku pojawiła się w pokazie „Balmain” (*Евгения Володина (модель)...*, 2014-2019).

6. Irina Shayk (Ирина Шейк, właściwie Irina Szajchliśłamowa, ros. Ирина Шайхлисламова)

Fotografia 36. Irina Shayk.

Źródło: www.fashion.ie/2019/03/22/irina-shayk-collaborates-tods-iconic-d-bag/ (dostęp: 06.08.2019).

Irina Shayk urodziła się w 1986 roku w Jemanżelińsku k. Czelabińska, w rodzinie górnik i nauczycielki muzyki. Jej przodkowie ze strony ojca byli Tatarami, a ze strony matki – Rosjanami. Już od dzieciństwa zwracała na siebie uwagę z powodu figury. Studiując w szkole ekonomicznej, zainteresowali się nią agenci z lokalnego klubu „Svietlana”. Tam zaczęto ją uczyć podstaw modelingu i brała udział w konkursach piękności. W wieku 18 lat zdobyła 1. miejsce na konkursie „Supermodel”. Agencja opłaciła jej podróż do Moskwy na krajowy konkurs i pierwszą sesję profesjonalną. W stolicy nie zamieszkała na długo. W 2005 roku już była za granicą – najpierw w Europie zachodniej, a potem w USA, gdzie zmieniła nazwisko na prostsze, Shayk.

W 2007 roku spotkała prezesa agencji „Gracemodels”. Irina została twarzą marki „Intimissimi”, a po 3 latach była już jej ambasadorem.

Jako pierwsza Rosjanka wystąpiła w stroju kąpielowym dla „Sports Illustrated Swimsuit Edition”.

W 2014 roku wystąpiła w „Herculesie” (reż. Brett Ratner), a następnie w filmie „Agenta” (reż. Penelope Cruz).

Życie osobiste Iriny jest przedmiotem zainteresowania mediów. W 2010 roku spotkała Cristiano Ronaldo na wspólnej sesji Armani Exchange. Byli parą przez 5 lat.

Fotografia 37. Irina Shayk i Cristiano Ronaldo.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/394768723560925544/> (dostęp: 06.08.2019).

Pod koniec 2015 roku poznała Bradleya Coopera, z którym zaczęła się spotykać i w 2017 roku urodziła córkę Leę. Już po 3 miesiącach po porodzie wystąpiła rozebrana w „Vogue”, a po 6 miesiącach wróciła na wybieg (*Ирина Шейк...*, 2010-2019).

Fotografia 38. Irina Shayk i Bradley Cooper.

Źródło: www.glamour.pl/artykul/bradley-cooper-i-irina-shayk-rozstali-sie-190607083530 (dostęp: 06.08.2019).

Po 4 latach Irina z córką wyprowadziła się od męża. Prawdopodobnie poszło podejrzenie męża o romans z Lady Gagą. Cooper rzeczywiście grał razem z Lady Gagą w filmie „Narodziny gwiazdy”, gdzie byli parą zakochanych, a na gali Oscarowej wykonali razem utwór „Shallow” (*Bradley Cooper...*, 2019).

Obecnie Irina występuje dalej dla różnych marek, np. „The Kooples”, „Moschino”, została ambasadorką „Marc Jacobs Beauty”, pozuje dla „Vogue” i „Bazaar”.

Media donoszą, że Irina spotyka się z byłym mężem Jeniffer Aniston – Justinem Theroux. Para jednak nie afiszuje się publicznie swoim związkiem (Nowak, 2019).

7. Sasha Luss (ros. Саша Лусс)

Fotografia 39. Sasha Luss.

Źródło: www.vokrug.tv/person/show/sasha_luss/ (dostęp: 06.08.2019).

Aleksandra, czyli zdrobniale Sasha Luss, urodziła się w 1992 roku w Magadanie. W dzieciństwie rodzina przeprowadziła się do Moskwy. W stolicy dziewczynka chodziła na zajęcia z baletu, a w wieku 13 lat mama zaprowadziła ją na casting do agencji modelek. Pomimo sprzeciwu babci, która jak w czasach radzieckich uważała, że modeling to praca niemoralna, dziewczynka rozpoczęła karierę modelki. Po roku podpisała kontakt z moskiewską agencją „IQ Models”, a w wieku 16 lat wzięła udział w pierwszym pokazie dla projektantki Aleny Akhmadullinej. Dzięki kolejnemu kontraktowi, z agencją „DNA Model Management”, wyjechała do Europy Zachodniej i USA. Tam pozowała dla „DKNY” i Antonio Marras. Wróciła jednak do Rosji i ukończyła edukację.

W 2011 roku przeszła do agencji „AvantModels” i prezentowała odzież słynnej rosyjskiej projektantki, Uliany Sergeenko, a w 2012 roku pozowała dla „Maison Bohemique”. Ten pokaz zachwycił Karla Lagerfelda, który zaproponował jej udział w pokazie „Chanel – Paris-Bombay”.

Potem brała udział w pokazach dla „Dior”, „Prada”, „Valentino”, „Calvin Klein”, „Louis Vuitton”, „Givenchy”, „Carolina Herrera”, „Max Mara”, „Valentino”, „Tommy Hilfiger”. W tym czasie została platynową blondynką, a jej uroda elfa przyciągała uwagę wielu projektantów.

W 2013 roku została „Modelką Roku” „Glamour Russia”, następnie pozowała dla „Russia in Vogue”, „Max Mara”, „Stella McCartney”, „Versace”, „Valentino”, „Dolce & Gabbana”, została twarzą „TommyHilfiger”, „Dior Beauty”, „Carolina Herrera”, „Lanvin”, wystąpiła dla kalendarza „Pirelli-2015” i „Vogue Italia”.

W 2014 roku pojawiła się w „New York Fashion Week 2014” i „Buzz: AT&T Original Documentaries”. W 2016 roku podpisała kontrakt ze słynną agencją „IMG Models”.

Na początku 2016 roku w mediach pojawiły się informacje o jej romansie z serbskim aktorem Milošem Bikovićem, którego poznała na zdjęciach dla „Glamour”.

Fotografia 40. Sasha Luss i Miloš Biković.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/556476097692084370/> (dostęp: 06.08.2019).

Po kilku miesiącach modelkę widziano na plaży w Miami już z innym mężczyzną, a następnie z francuskim malarzem, Paulem Dupuy. Obecnie zajmuje się jednak karierą, nie ma męża ani dzieci.

W 2017 roku na ekranach pojawił się film Luca Bessona „Valerian i miasto tysiąca planet”, w którym zagrała księżniczkę Lihio Minaa.

Fotografia 41. Sasha Luss w filmie „Valerian i miasto tysiąca planet”.

Źródło: <https://uznayvse.ru/znamenitosti/biografiya-sasha-luss.html> (dostęp: 06.08.2019).

Fotografia 42. Sasha Luss w filmie „Anna”.

Źródło: www.eska.pl/cinema/news/anna-sasha-luss-i-cillian-murphy-w-nowym-filmie-luca-bessona-aa-NQgb-wPZN-sJE7.html (dostęp: 06.08.2019).

W 2019 roku wystąpiła w kolejnym filmie Bessona – „Anna”, w którym zagrała główną bohaterkę – Annę Poliatową, byłą narkomankę i oszustkę na bazarze, która stała się supermodelką w Paryżu, uwikłaną w walkę między CIA i KGB (*Anna...*, 2019).

8. Anna Kournikova (ros. Анна Курникова)

Fotografia 43. Anna Kournikova.

Źródło: <http://goracysport.blogspot.com/2013/10/anna-kurnikowa.html?m=1> (dostęp: 07.08.2019).

Anna Kournikova urodziła się w 1981 roku w Moskwie, w rodzinie zawodowych sportowców. Już w wieku 5 lat zaczęła zajmować się tenisem w klubie „Spartak”. W 1988 roku wygrała turniej tenisowy w Moskwie. Jak to było w czasach radzieckich, rozwój kariery młodej tenisistki łączono z kryminalistą – Jakovem Hofmanem, który był zakochany w matce Anny.

W 1991 roku Anna otrzymała stypendium Amerykańskiej Akademii Tenisa i pojechała na Florydę. W 1994 roku wygrała turniej „LesPetits As”, w 1995 roku zwyciężyła w turnieju we Włoszech, potem Orange Bowl i została mistrzynią ITF (Międzynarodowej Federacji Tenisa) wśród juniorów.

Przełom w jej karierze nastąpił w sierpniu 1996 roku, kiedy to po przejściu kwalifikacji doszła do czwartej rundy wielkoszlemowego „US Open” – był to jej wielkoszlemowy debiut i dopiero drugi zawodowy występ.

W maju 1997 roku w Berlinie ograła Arantxę Sanchez Vicario, a wkrótce w swoim wimbledońskim debiucie doszła aż do finału, w 1998 roku w Miami po raz pierwszy w karierze awansowała do indywidualnego finału. Po kontuzji nadgarstka doszła do czwartej rundy „US Open” i zakwalifikowała się do mistrzostw WTA. 1999 roku zakończyła rok jako najlepsza deblistka świata.

W 2001 roku osiągnęła ćwierćfinał „Australian Open” i półfinał w Tokio (obydwa mecze przegrała z Davenport). Jej ostatni mecz w „WTA Tour” miał miejsce w kwietniu w Charleston w rundzie numer jeden; skreczowała w starciu z Conchitą Martinez przy stanie 4:6, 1:1. W maju próbowała jeszcze swoich sił w zawodach Międzynarodowej Federacji Tenisowej w Sea Island i Charlottesville; w tym drugim turnieju przegrała z Brazylijką BrunąColosio (384 WTA) w trzech setach i to był jej ostatni oficjalny pojedynek.

Rosjanka przez 10 tygodni, od 22 listopada 1999 do 30 stycznia 2000 roku, zajmowała 1. miejsce w światowej klasyfikacji deblistek WTA; jak dotąd jest jedyną kobietą z Rosji, która była najlepszą deblistką globu.

W 1996 roku w Atlancie zadebiutowała w letnich igrzyskach olimpijskich. Rosjanka zakończyła swoją sportową karierę w 2003 roku z powodu chronicznego urazu pleców. Mimo że zajmowała 8. miejsce w rankingu WTA (2000), nigdy nie wygrała turnieju zawodowego w grze pojedynczej (była w czterech finałach). Zdobyła 16 tytułów deblowych, w tym dwa wielkoszlemowe i dwa podczas mistrzostw WTA, była jedyną w dziejach rosyjską liderką deblowego rankingu kobiet. Dochodziła do finałów imprez Wielkiego Szlema w grze mieszanej.

Kurnikowa od 2003 roku występuje w ligowych rozgrywkach na terenie Stanów Zjednoczonych, znanych jako „World Team Tennis”, regularnie bierze udział w meczach pokazowych i charytatywnych. W styczniu 2005 roku zagrała po to, by zebrać pieniądze dla ofiar tsunami w Azji Południowo-Wschodniej, w 2008 roku wzięła udział w „Nautica Malibu Triathlon”. Wygrała ten wyścig dla kobiecego zespołu „K-Swiss”. W październiku grała w corocznym meczu charytatywnym, z którego dochód wspiera fundację Eltona Johna, pomagającą ludziom chorym na AIDS.

Anna Kurnikowa uważana jest za jedną z najpiękniejszych kobiet świata. Jej urodę dostrzeżono podczas „US Open 1995”, gdy miała 15 lat. W 2002 roku magazyn „FHM” nazwał ją najseksowniejszą kobietą świata.

W 2003 roku prowadziła otwarcie „NASDAQ Market”, współprowadziła „World Music Awards 2003” i była prezenterką podczas „GQ Men of the Year Awards 2003”. Występowała też w licznych filmach dokumentalnych o tematyce tenisowej.

W 2010 roku wystąpiła w programie telewizyjnym zatytułowanym „Co masz do stracenia?” jako instruktorka w jednym z tenisowych zadań, wykonywanych przez uczestników programu. W roku 2000 roku zagrała epizod w filmie „Ja, Irena i Ja”.

Jeszcze zajmując się tenisem, reklamowała biustonosze sportowe „Berlei”, rakietki „Yonex”, zegarki „Omega”. Regularnie pojawiała się na okładkach czasopism, m.in. „Sports Illustrated”, „Jezebel”, w sesji „CelebrityLeatherFashions” (Федяков, 2006).

Jej życie osobiste było przedmiotem zainteresowania mediów. Łączono ją z gwiazdami NHL – Sergiejem Fedorovem i Pavlem Bure, jednak przełom nastąpił w 2001 roku, kiedy wystąpiła w teledysku do „Escape” Enrique Iglesiasa (Хамба, 2015).

Fotografia 44. Anna Kournikova i Enrique Iglesias.

Źródło: www.billboard.com/articles/columns/latin/8461288/enrique-iglesias-anna-kournikova-watch-the-world-cup-with-their-twins (dostęp: 07.08.2019).

Fotografia 45. Anna Kournikova, Enrique Iglesias i dzieci.

Źródło: www.lehren.com/news/hollywood/gossip/enrique-iglesias-and-anna-kournikova-post-pics-of-twins-watching-world-cup-2018-20180618 (dostęp: 07.08.2019).

Od tego czasu są parą, mieszkają w Miami (Anna od 2010 roku posiada obywatelstwo amerykańskie), a w 2017 roku zostali rodzicami bliźniaków – Nicholas i Lucy.

Anna aktywnie udziela się w mediach społecznościowych, zwłaszcza w Instagramie, gdzie publikuje zdjęcia z dziećmi.

W 2019 roku wystąpiła na okładce „Cosmopolitan” (Баринова, 2019).

W październiku 2019 roku na jej koncie Instagram pojawiło się podwójne nazwisko – Kournikova Iglesias, jednak nie ma informacji o oficjalnym ślubie.

Podsumowanie

Przedstawione powyżej modelki zrobiły ogromną karierę na świecie, choć są z Rosji i większość z nich urodziła się jeszcze w czasach Związku Radzieckiego, gdy chodzenie po wybiegach było czymś niemoralnym. One zmieniły podejście społeczeństwa do zawodu modelki. Dzięki swojej ciężkiej pracy, ale i nadzwyczajnym spotkaniom z fotografami, agentami, wpływowymi osobami udało się im zabłysnąć na światowych wybiegach. Pozostawiły swoją ojczyznę, mieszkają i pracują za granicą, ale dla młodych Rosjanek są wzorem, jak osiągnąć sukces i zachwycić świat.

Bibliografia

- After all the unstable relationships, Mickey Rourke is going strong with Russian beauty! Know about all the previous relations and his career from being Boxer to Actor.* (2019). Pobrane z: <https://marriedbiography.com/after-all-the-unstable-relationships-mickey-rourke-is-going-strong-with-russian-beauty-know-about-all-the-previous-relations-and-his-career-from-being-boxer-to-actor/>.
- ANNA – Sasha Luss i Cillian Murphy w nowym filmie Luca Bessona.* (2019). Pobrane z: www.eska.pl/cinema/news/anna-sasha-luss-i-cillian-murphy-w-nowym-filmie-luca-bessona-aa-NQgb-wPZN-sJE7.html.
- Bradley Cooper i Irina Shayk rozstali się. To wina Lady Gagi?* (2019). Pobrane z: www.glamour.pl/artukul/bradley-cooper-i-irina-shayk-rozstali-sie-190607083530.

- Nowak, T. (2019). *Irina Shayk wyrwała największego przystojniaka z Hollywood! Taką ripostą dobije Bradleya Coopera! Nawet Lady Gaga padnie z wrażenia!* Pobrane z: https://jastrzabpost.pl/newsy/irina-shayk-nowy-partner-ujawniony-z-kim-sie-zwiazala_768112.html.
- Oleg, P. (2016). *Российские красавицы 90-тых: Елена Рогожина*. Pobrane z: <http://vsenashimiss.blogspot.com/2016/08/90.html>.
- 34-летняя модель Саши Пивоварова объявила о второй беременности. (2019). Pobrane z: www.vokrug.tv/article/show/15620011801/.
- Барина, В. (2019). *«Девушка, покорившая мир». Анна Курникова снова прекраснее всех*. Pobrane z: www.championat.com/lifestyle/article-3759375-tennisistka-anna-kurnikova-na-oblozhke-cosmopolitan-ejo-nazvali-legendoj.html?utm_source=copypaste.
- Васильева, Е. (2009). *Наталья Семанова*. Pobrane z: www.spletnik.ru/blogs/moda/3955_natalya_semanova.
- Евгения Володина (модель) – биография, информация, личная жизнь. (2014-2019). Pobrane z: <http://stuki-druki.com/authors/Volodina-Evgeniya-model.php>.
- Евгения Володина. (2016-2019). Pobrane z: www.woman.ru/articles/tag/evgeniya-volodina/.
- Ирина Пантаева – биография, информация, личная жизнь. (2014-2019). Pobrane z: <http://stuki-druki.com/authors/Pantaeva-Irina.php>.
- Ирина Шейк. (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/110-biographia-irina-shejk.html>.
- Кошелева, А. (2017). *15 лет спустя. Как выглядит и чем живет Мисс России и Европы*. Pobrane z: <https://ptzgovorit.ru/shortread/svetlana-koroleva-uvazhayu-teh-kto-chestno-govorit-o-svoih-semyah>.
- Ксения Сухинова. (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/4333-ksenii-sukhinova.html>.
- Кякин, К. (2018). *Наташа Поли приняла участие в благотворительной ярмарке Натальи Водяновой*. Pobrane z: www.perm.kp.ru/online/news/3030662/.
- Лисица, А. (2019). *Было – стало: как сейчас живет и выглядит «Мисс Россия – 2002» и «главная Снегурочка Москвы» Светлана Королева*. Pobrane z: www.msn.com/ru-ru/entertainment/celebrity/было—стало-как-сейчас-живет-и-выглядит-«мисс-россия—2002»-и-«главная-снегурочка-москвы»-светлана-королева/ar-BBU4LkH.
- Наталья Водянова. (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/381-natalia-vodianova.html>.
- Оксана Федорова. (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/414-oksana-fedorova.html>.
- Петрова, Е. (2018). *Самые красивые. Куда пропала Мария Калинина и другие наши «первые мисс»*. Pobrane z: <https://teleprogramma.pro/stars/star-hist/430327/>.
- Саши Пивоварова (Sasha Pivovarova). (2014-2017). Pobrane z: <http://showtopmodel.ru/istorii-uspeha/best/sashapivovarova.html>.
- Седокова, А. (2019). *37-летняя Наталья Водянова спровоцировала слухи о шестой беременности*. Pobrane z: <https://www.vokrug.tv/article/show/15574340171/>.
- Татьяна Сорочко – биография, информация, личная жизнь. (2014-2019). Pobrane z: <http://stuki-druki.com/authors/Sorocco-Tatjana.php>.
- Федеральные СМИ рассказали о жизни бурятской экс-модели Ирины Пантаевой. (2018). Pobrane z: www.infpol.ru/90797-federalnoe-smi-rasskazalo-o-zhizni-buryatskoy-modeli-iriny-pantaevoy/.
- Федяков, Е. (2006). *Анна Курникова: биография*. Pobrane z: www.peoples.ru/sport/tennis/kurnikova/.
- Хашба, Н. (2015). *Интересные факты из жизни Анны Курниковой*. Pobrane z: https://peopletalk.ru/article/interesnyie_faktyi_iz_jizni_annyi_kurnikovoy/.
- Kakbe, K. (2011). *Модельный бизнес в России – перспективы развития. Взгляд изнутри*. Pobrane z: www.lookatme.ru/flow/posts/fashion-radar/120979-modelnyy-biznes-v-rossii-perspektivy-razvitiya-vzglyad-iznutri.
- «Я – русская модель». 7 российских моделей, ставших знаменитостями. (2017). Pobrane z: <http://moiarussia.ru/7-rossijskih-modelej-stavshih-znamenitostyami/>.

<http://coolspotters.com/models/eugenia-volodina>.
<http://ivona.bigmir.net/beauty/news/415563-Rossijskaja-model--Anna-V-jalicyna-stala-mamoj>.
<http://stuki-druki.com/authors/Volodina-Evgeniya-model.php>.
<http://stuki-druki.com/authors/Vyalicyna-Anna.php>.
<https://24smi.org/celebrity/381-natalia-vodianova.html>.
<https://apple.cofe.ru/Vizavi/Devochka-vospitannaya-v-lyubvi-i-strogos>.
https://creativestudio.ru/articles/ksenia_sukhinova/.
<https://gubdaily.ru/blog/article/10-let-nazad/svetlana-koroleva-o-plate-za-million-xyu-grante-i-devichix-mechtax/>.
<https://kobieta.dziennik.pl/moda-na-topie/zdjecia/355368,12,piiekna-sasha-pivovarova-dla-reserved-zobacz-jesienna-kampanie.html>.
<https://mylitta.ru/76-anne-vyalitsyna.html>.
<https://pl.pinterest.com/pin/116741815311110469/>.
<https://pl.pinterest.com/pin/394768723560925544/>.
<https://pl.pinterest.com/pin/556476097692084370/>.
<https://ptzgovorit.ru/shortread/svetlana-koroleva-uvazhayu-teh-kto-chestno-govorit-o-svoih-semyah>.
<https://uznayvse.ru/znamenitosti/biografiya-sasha-luss.html>.
<https://vistanews.ru/culture/show-business/270445>.
www.beautyscene.net/editorials/sasha-pivovarova-allure/.
www.billboard.com/articles/columns/latin/8461288/enrique-iglesias-anna-kournikova-watch-the-world-cup-with-their-twins.
www.eska.pl/cinema/news/anna-sasha-luss-i-cillian-murphy-w-nowym-filmie-luca-bessona-aa-NQgb-wPZN-sJE7.html.
www.famousfix.com/post/natalia-semanova-10196766.
www.fashionmodeldirectory.com/models/natalia_semanova/showphoto/54881/.
www.fashionmodeldirectory.com/models/tatiana_sorokko/showphoto/87507/.
www.glamour.pl/artykul/bradley-cooper-i-irina-shayk-rozstali-sie-190607083530.
www.lehren.com/news/hollywood/gossip/enrique-iglesias-and-anna-kournikova-post-pics-of-twins-watching-world-cup-2018-20180618.
www.listal.com/viewimage/3908724.
www.liveinternet.ru/users/5873563/post418542722/.
www.perm.kp.ru/online/news/3030662/.
www.pinterest.ru/pin/427208714625390412/.
www.spletnik.ru/blogs/moda/133080_irina-pantaeva-model-90-kh.
www.spletnik.ru/blogs/pro_zvezd/156621_anna-vyalitcyna-i-adam-kakhan.
www.vokrug.tv/article/show/15591254641/.
www.vokrug.tv/person/show/sasha_luss/.
www.wday.ru/krasota-zdorovie/beauty-gid/20-yarkih-korolev-za-vsyu-istoriyu-miss-mira-kak-slojilis-ih-sudbyi/.
www.woman.ru/kids/medley5/article/80387/gallery/2/.
www.woman.ru/kids/medley5/article/94189/gallery/5/.
www.womanhit.ru/stars/news/656166-natalya-vodyanova-rasskazala-o-seme-i-buduschem-rebenke.html.
www.zimbio.com/photos/Natalia+Vodianova/Russian+Rhapsody+Charity+Auction/6w2LijKWDBG.
www.zimbio.com/photos/Tatiana+Sorokko/Serge+Sorokko/Glenda+Bailey+Celebrates+Bruno+Frissoni+Tatiana/KSMo1RedCV_.
www.notjustanothermilla.com/harpers-bazaar-december-2010-natalia-vodianova/.
<http://vev.ru/uploads/images/00/01/43/2013/04/26/>.
<http://goracysport.blogspot.com/2013/10/anna-kurnikowa.html?m=1>.
www.womanhit.ru/stars/news/2017-08-09-bilan-veselitsja-v-portugalii-s-miss-mira/.
<https://pleasurephoto.wordpress.com/2018/02/18/eugenia-volodina-5/>.
www.fashion.ie/2019/03/22/irina-shayk-collaborates-tods-iconic-d-bag/.

Informacje o Autorach

Katarzyna HAUZER – adiunkt w Instytucie Filologii Angielskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa. Zajmuje się badaniami nad literaturą amerykańską w historyczno-kulturowym kontekście i historią USA, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki zimnowojennej. Interesuje się także literaturą i kulturą Australii.

Marta KURZEJA – germanistka, doktor nauk humanistycznych, językoznawca, wykładowca w Instytucie Języków Obcych PWSZ w Nowym Sączu. Zainteresowania naukowe: językoznawstwo ogólne, gramatyka języka niemieckiego i polskiego, aspekty nabywania języka związane z dwu- i wielojęzycznością, zaburzenia rozwoju funkcji poznawczych i komunikacji językowej u dzieci i młodzieży.

Beata OLESIAK – psycholożka, lingwistka, tłumaczka, skąd naturalne zainteresowania językiem jako myśleniem w ujęciu psychologii narracyjnej, której metody wykorzystuje w procesie diagnostycznym (autonarracja). Drugą dziedziną zainteresowań jest psycholingwistyka z zakresu przyswajania języka obcego: glottodydaktyka oraz metodyka języków obcych. Doświadczenie zawodowe oraz osobiste opiera autorka na kontaktach wielokulturowych, a wynikające z nich różnice dotyczące np. ekspresji emocji pomagają w kontakcie z pacjentem dyslektycznym, autystycznym czy z zespołem Downa.

Michał PALMOWSKI – wykładowca w Instytucie Języków Obcych w PWSZ w Nowym Sączu oraz adiunkt w Instytucie Filologii Angielskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, zajmuje się głównie literaturą amerykańską.

Anna SKALBA – absolwentka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu oraz studentka II roku studiów magisterskich filologii angielskiej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Tematem jej pracy magisterskiej jest fonologia francuskich samogłosek. Do jej zainteresowań naukowych należą również: gramatyka praktyczna, psycholingwistyka oraz językoznawstwo historyczne.

Grzegorz Adam ZIĘTALA – doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa stosowanego, absolwent Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego w Sankt Petersburgu, związany z PWSZ w Nowym Sączu od 2013 roku, a wcześniej – z Uniwersytetem Rzeszowskim (1996-2017). Autor 90 publikacji naukowych (w tym 8 skryptów, 3 monografii, 5 rozdziałów w monografii, 74 artykułów naukowych) z zakresu rosyjskiego języka biznesu, kulturoznawstwa, rosyjskiej marki handlowej, rosyjskiej korespondencji handlowej, geografii gospodarczej Rosji itp.